

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EROL GÜNGÖR'DE

KÜLTÜR VE KÜLTÜR DEĞİŞMESİ

Sosyoloji Yüksek Lisans Tezi

162230

Tezi:Yöneten:Yard.Doç.Dr.Eyüp SANAY
Tezi Hazırlayan:Muallâ Gülnâz TÜRKÖNE

Ankara
Temmuz-1986

Ö N S Ö Z

Sosyolojinin "kültür" ve "kültür değişmesi" alanı hızlı bir değişim süreci yaşayan toplumumuzun bir ferdi olarak öteden beri ilgimi çekmiştir. Bu konularda şimdiye kadar okuduklarım arasında beni en fazla çarpan ve ufku- mu açan Erol Güngör Hocamın eserleri olmuştur. "Erol Güngör'de Kültür ve Kültür Değişmesi" gibi bir konuyu, yüksek lisans tezi olarak seçmemin sebebi; bir yandan "kültür" vakıasını öğrenmek, öbür yandan Erol Güngör'ün düşüncelerine daha kesif nüfuz edebilmek isteğime dayana- nır. Ayrıca ve belki de hepsinden önemlisi; böyle bir tezle, vefatına kadar kısa bir süre asistanlığını yaptığım rahmetli Hocam Erol Güngör'e kendimce bir vefa borcu ödemek istedim.

Burada, bu tezin danışmanlığını ilk olarak üstlenen ve beni eşsiz şahsiyeti ve tevazuuyla derinden etkileyen, bana yol gösteren, teşvik eden, yokluğunu unutamayacağım değerli Hocam Mehmet Eröz'ü rahmetle yadediyorum.

Tezin son şeklini almasında danışmanım Eyyüp Sanay'in, titiz tenkitleri ve katkılarının payı büyüktür. Metni daktilo eden ve bana zaman kazandırmak için her türlü fedâkarlığa katlanan eşim Mümtaz'er Türköne'ye de teşekkür ederim.

Muallâ Gülnaz TÜRKÖNE

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ.....	I
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	
EROL GÜNGÖR'ÜN HAYATI VE TEMEL FİKİRLERİ.....	4
A-HAYATI VE ŞAHSİYETİ.....	4
B-TEMEL FİKİRLERİ.....	8
1.İlim Anlayışı ve Sosyolojik Bakış.....	8
a) İlim ve Din.....	15
b) Sosyal İlimler.....	18
c) Tarih Anlayışı.....	22
2.Milliyetçilik Anlayışı.....	28
BÖLÜM II	
KÜLTÜR VE KÜLTÜR DEĞİŞMESİ.....	37
A-KÜLTÜR VE KÜLTÜRÜN OLUŞUMU.....	33
1.Kültür ve Kültür Değişimi Araştırmalarının- da Etkili Olan Akımlar.....	39
a)Tekâmülcü (Evrimeci) Okul.....	40
b)Difüzyonistler.....	40
c)Yeni Tarihçilik.....	41
d)Fonksiyonalistler.....	41
e)Strüktüralistler.....	42
f)Maddeci Yaklaşım.....	43
g)Psikolojik Yaklaşım.....	43
2.Tanımlar.....	44
3.Kültürün Oluşumunda Maddeci Yaklaşım...	50
a)Malinowski ve Fonksiyonalist Yaklaşım	51
b)Marksist Kültür Anlayışı.....	53
4.Mümtaz Turhan'da Kültür ve Kültürün Oluşumu.....	56

-III-

5.Erol Güngör'de Kültür.....	61
a) Kültür Anlayışı.....	61
b) Kültür ve Şahsiyet.....	71
B-KÜLTÜR VE SOSYAL YAPI.....	75
C-KÜLTÜR VE MEDENİYET.....	78
1.Medeniyet Kavramı.....	79
2.Ziya Gökalp'de "Medeniyet".....	84
3.Erol Güngör'de Medeniyet Kavramı.....	91
D-KÜLTÜR DEĞİŞMESİ.....	95
1.Kültür Değişmesiyle Alâkalı Terimler..	96
2.Mümtaz Turhan'da "Kültür Değişmesi"...	99
a) Serbest ve Mecburî Kültür Değişmesi	99
b) Kültür Değişmesinde Maddî ve Manevî	
Unsurlar veya "Yumuşak" ve "Sert"	
Noktalar.....	105
3.Erol Güngör'de "Kültür Değişmesi".....	106

BÖLÜM III

TÜRKİYE'DE KÜLTÜR DEĞİŞMESİ VE EROL GÜNGÖR.....	118
A-BATILILAŞMA SÜRECİ.....	118
1.Batılılaşıma Hareketlerinin Kısa	
Tarihçesi.....	118
a) Lale Devri ve III.Selim Devri.....	119
b) II.Mahmut Devri.....	120
c) Tanzimat Dönemi.....	122
d) II.Abdülhamid Dönemi.....	126
e) Meşrutiyet.....	130
2.Meşrutiyet Döneminde Ortaya Çıkan	
Fikir Akımları.....	133
a) Garpcılar.....	135

b) İslâmcılar.....	141
c) Türkçüler.....	142
3.Cumhuriyet Döneminde Değişmeler....	150
B-BATILILAŞMA HAREKETİNİN GENEL KARAKTERİ VE NETİCELERİ.....	159
1.Batılılaşıma Hareketinin Genel Karakteri.....	159
2.Batılılaşıma Hareketinin Neticeleri..	162
a)Halk-Aydın İkileşmesi.....	164
b)Genel Manzara Hüviyetsizlik.....	167
C-BATILILAŞMA-MODERNLEŞME-KALKINMA....	169
1.Kavramlar.....	169
2.Batı Medeniyeti ve Teknoloji Meselesi.....	172
a) Batı Medeniyeti ve Çıkmazları...	172
b) Teknoloji-Kültür İlişkisi.....	177
BÖLÜM IV	
ÇÖZÜM VE TAVSİYELER.....	184
A-MİLLÎ KÜLTÜR VE MİLLÎ KARAKTER.....	186
B-İSLÂM VE İSLÂM DÜNYASI.....	198
DEĞERLENDİRME.....	202
KAYNAKÇA.....	205

GİRİŞ:

I.

Bu çalışmada,kültür ve kültür değişmesi problemleri 1.Kavramsal açıdan 2.Türkiye özelinde 3.Erol Güngör'ün bakış açısından ele alınarak incelenecektir.

Kültür ve Medeniyet kavramları sosyal ilimlerin gelişmesi boyunca sürekli değişmeye uğrayan,bu sürekli değişmeler sonunda da günümüzde içinden çıkılmaz hale gelen kavramlardır.Bütün bu kargaşa Türkiye'ye de yansımış,Türk toplumunun "değişme","modernleşme","kalkınma" "batılılaşıma" gibi problemleriyle yüzyüze gelince de içinden çıkılmaz bir hâl almıştır.Farklı ilim dallarının farklı tanımlarına bir de Türkiye'de ideolojik tanımlamalar ilave olmuştur.Ayrıca bunlar subjektif kavramlardır.Yani her cemiyet kendi kültürel değerlerine göre bir kültür tanımı,dünyadaki konumuna göre bir medeniyet tanımı yapmakta,sosyal yapısıyla birlikte kültürel yapısı değişikliğe uğradıkça da yeni tanımlar üretmektedir.

Türkiye için bu kavramların özel bir önemi vardır.Çünkü Türkiye yaklaşık ikiyüz yıldır bir kültür değiştirme sürecine girmiştir.Üstelik bu tabii bir kültür karşılaşması ve kültür alış-verişi değil;direnmelere,ikileşmelere,büyük boyutlu problemlere yol açan empoze

bir kültür değiştirme olayıdır.

Son yıllarda Batı'da, Batı medeniyetine, teknolojiye karşı hareketler ve gruplar çoğalmış, bu alternatif hareketler ülkemizde de etkisini göstermeye başlamıştır. Batılılaşma çabası içinde olan veya gelişmekte olan, modern teknolojiyi ölkelerine ithal için büyük hazırlıklara giren ölkelerin durumu bu son gelişmeler karşısında iyice karmaşıklaşmıştır.

Erol Güngör, meselelere soğukkanlı, ilmi açıdan yaklaşabilen, araştırma, tahlil ve değerlendirmelerinde ideolojik tavırlardan, değer hükümlerinden arınarak objektif davranabilen nadir ilim adamlarımızdandır.

Biz, bu bakımdan bir arap saçı halindeki kültür ve medeniyet kavramlarını ve Türkiye'nin kültür değiştirme meselesini Erol Güngör'ün bakış açısından ele almaya ve anlamaya çalıştık.

Yine Türkiye'de "millî kültür" kavramı çok kullanılan, fakat herhangi bir muhteva taşımayan bir kavram haline gelmiştir. Bu kavramın bir muhteva kazanması, sınırlarının açık-seçik belirlenmesi gerekmektedir. Biz, Erol Güngör'ün bunu yaptığını zannediyoruz. Kavrama, O'nun bakış açısından açıklık getirmeye çalışacağız.

II.

Türkiye'nin geçirdiği kültür değişmesi buhranı, yani "Batılılaşma" hareketi ve buna karşı "millî kültür"ü ortaya çıkarma, koruma ve geliştirme çabası Erol Güngör'ün bütün kitap ve makalelerinin odak noktasıdır. Hemen

her makalesi bu konuyla alâkalıdır.Bu yüzden çalışmayı sınırlamamız ve toparlamamız oldukça zor oldu.Özellikle "kültür","medeniyet","kültür değişmesi" kavramlarını nasıl tanımladığını ve anladığını,hep Türkiye özelinde yazılmış yazılarından çıkarmaya çalıştık.

Batılılaşma hareketi,tarihçesiyle,sebeb ve neticeleriyle başlı başına ve çok geniş bir konudur.Zaten Hocamızda bu konuda ayrı bir kitap neşretme niyetinde olduğunu belirtmiştir.Biz burada,konuya ilişkin dağınık vaziyetteki makalelerini toparlamaya çalıştık.

Son bölümde Türkiye ve diğer İslâm ülkelerinin modernleşme meselesine gösterdiği çözüm yollarını ve tavsiyelerini çok genel ilkeler halinde özetlemeye çalışacağız.

Ayrıca Bibliyografya kısmında,yazıları muhtelif dergi ve gazetelere dağılmış olan Erol Güngör'ün eksiksiz bir bibliyografyasını yapmaya çalıştığımızı belirtelim.

Bu çalışmada orijinal bir düşünce geliştirilmemiştir.Amacımız kültür,medeniyet ve millî kültür terimlerine kavramsal açıdan -Erol Güngör'e dayanarak- bir açıklık getirmek ve Erol Güngör'ün Türkiye'deki Batılılaşma hareketi hakkındaki düşüncelerini derli-toplu ve sistemli bir şekilde sunmaktan ibarettir.

B Ö L Ü M I

EROL GÜNGÖR'ÜN HAYATI VE TEMEL FİKİRLERİ

A-HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Erol Güngör 1938 yılında Kırşehir'de dünyaya geldi. Bir ulema ailesine mensuptur. Dedesi Kırşehir ulemasından Hacı Hafızoğlu, Kırşehir'deki Âhi tekkesinin son şeyhidir. Babası Abdullah, annesi Gülşen Hanım'dır. Değerli bir aile muhitinde ilim ve maneviyat geleneği içinde yetişmiştir. Osmanlıcayı ve eski yazıyı babasından öğrenmiş, dedesinden çok etkilenmiştir. İlk ve orta öğretimini Kırşehir'de tamamlamış, yüksek tahsil hayatına İstanbul'da Hukuk talebesi olarak başlamıştır. İkinci sınıfa geçtikten sonra Fethi Gemuhluoğlu tarafından, Mümtaz Turhan'a takdim edilmiş, Mümtaz Turhan'ın tavsiyesiyle Edebiyat Fakültesi Sosyal Psikoloji bölümüne geçmiştir. Tahsil hayatını, Mümtaz Turhan'ın özel ihtimamı ile tamamlamış, daha sonra da O'nun yanında asistanlığa başlamıştır.

Talebelik ve asistanlık yıllarında çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır. Daha o yıllarda çok iyi Osmanlıca biliyor, eski yazıyla süratli not tutmasıyla tanınılıyordu. O yıllarda ve daha sonraları bir mektep hüviyetinde olan Marmara Kıraathanesi sohbetlerinin baş-

lıca müdâvimlerindendi.Diriliş dergisinde bir dizi çeviriler yapmış,Yeni İstanbul gazetesinde çalışmıştır.Bu dönem yazılarında M.Kırşehirlioğlu,Buğra gibi müstear isimler kullanmıştır.Ziya Nur,Ali İhsan Yurt,Fethi Gemuhluoğlu gibi simalardan oluşan bir çevresi vardı.Ekrem Hakkı Bey,Nurettin Topçu görüştüğü kişiler arasındaydı.Yahya Efendi dergâhında Abdullah Atay Efendi'nin Mesnevî derslerini dinlemiş,devamlı temasta olduğu emekli yüzbaşı Ziya Uygur'dan bilhassa Yahudiler ve Masonluk hakkında çok şey öğrenmiştir.Sohbetlerinden etkilendiği kişiler arasında Dündar Taşer'in önemli ve müstesna bir yeri vardır.

Asistan Erol Güngör 1965 yılında doktorasını tamamlayarak,1966 yılında A.B.D Colorada Üniversitesinin Davranış Bilimleri Kürsüsünde uzman araştırmacı olarak iki yıl kalmıştır.Yurda döndükten sonra,1971 yılında Edebiyat Fakültesi Sosyal Psikoloji bölümüne doçent olarak tayin edilmiş,1978 yılında Profesör olmuştur.Doçentlik tezi olarak sunduğu "Denotative and Connotative in Interpersonal Conflict" yurt dışında çeşitli ilmi yayınlarda yer almıştır.

1970'den sonra en yakın olduğu kişi Mehmet Genç'tir.1982 yılında Konya Selçuk Üniversitesi Rektörlüğüne tayin edilmiştir.Bu görevde ilim adamlığı yanında idarecilik ve organizatörlük yanlarını da ortaya koymuştur.Var ile yok arasındaki Üniversiteyi kısa zamanda canlandır-

miş cazip bir ilim merkezi haline getirmek için bir çok teşebbüslerde bulunmuştur.Dürüst,çalışkan,girişken ve mütevazî haliyle Konya halkı tarafından sayılmış ve çok sevilmiştir.Bu sayede halk,vaktiyle istemediği,hatta varlığından haberdar olmadığı Üniversiteye gözlerini çevirmiş ve Üniversite halk kaynaşması gerçekleşmiştir.Selçuk Üniversitesi vakfının temellerini atmış yeni Fakülte ve Yüksek Okullar açmış,tam teşekküllü bir Üniversite Hastanesi kurmuştur."Seri Halk Konferansları" düzenlemiş,"Klasik Türk Müziği Konservatuvarı" kurmak için çeşitli teşebbüslerde bulunmuştur.

E.Güngör'ün sakın sessiz ve içe kapanık bir yaratılışı vardı.Meselelerini kimseye söylemeden kendisi halletmeye çalışırdı.Çok az konuşur,çok dinler,çok çalışırdı.Devamlı mütebessimdir ve nadiren kızar.Yakın bir arkadaşı sohbet ve tartışmalarda -sözün genişleyip hakikatin ortaya çıkması için- taraf tuttuğunu,tuttuğu taraf galip gelecek şekilde konuştuğunu,sonra karşı tarafa geçerek orayı da galip getirdiğini anlatıyor.Bir işi yapıp bitirmeden kimseye bahsetmezdi.Çok okur,dökümanları hazırlar,kalemi eline aldıktan sonra da bırakmadan yazardı.Tercüme yaparken önce kitabı devamlı bir kaç kere okur,başladıktan sonra günde iki üç forma çevirirdi.Üzerinde düşündüğü herşeyi en ince teferuatıyla araştırırdı.En sevmediği şey şamataydı.Nadiren kızdığında yüzü kızarırdı.Çevresinde namuslu ve dürüst oluşu ile tanınırdı.

Orta Doğu, Hergün ve Millet gazetelerinde başyazarlık yapmış, Töre, Türk Edebiyatı, Yeni Düşünce, Millî Eğitim ve Kültür, Yeni Sözcü, Hamle ve Doğuş dergilerinde çeşitli makaleler yayınlamıştır.

Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce olmak üzere dört dil bilirdi.

Yakından tanıyanlar gayet iyi Türk Musikisi bildiğini, Tanbur çaldığını ve bir küçük divan olacak kadar şiirinin bulunduğunu ifade ediyorlar.

Vefatından önce "Türkiye'de Batılılaşma" adlı bir eser hazırlıyor, Karl Mannheim'in "Ideology and Utopia" adlı eserinin tercümesine başlamış bulunuyordu.

Erol Güngör 24 Nisan 1983'de 45 yaşında, İstanbul'da vefat etmiştir.(x)

(x) Biyografik bilgiler: "Prof. Dr. Erol Güngör", Hamle, Yıl: 3, sayı: 17, "Kaldığı Yerden Devam Edilmelidir", Hamle, yıl: 3, sayı: 19, 16.5.1983, "Erol Güngör, Eserleri ve Fikirleri Üzerine Konuşmalar", Dağarcık, Haziran 1984, Yeni dizi: 3-4-5, Mümtaz Turgut Topbaş, "Milletle İçice Bir İlim Adamı", Türk Edebiyatı, Haziran 1983, Sayı: 116, Abdullah Uçman, "Erol Güngör Ağabey İçin", Türk Edebiyatı Haziran 1983, Sayı: 116 makalelerinden derlenmiştir.

B-TEMEL FİKİRLERİ

Bu bölümde, Erol Güngör'ün bazı temel özellikleri ve fikirleri ana hatlarıyla özetlenecektir. Amacımız asıl konumuz olan kültür ve Türkiye'deki kültür değişmesiyle alakalı görüşlerine geçmeden önce, bu görüşlerini oturtabilecekimiz genel fikrî çerçevesini çizmektir.

Erol Güngör'ün temel fikirleri; İlim anlayışı ve milliyetçilik başlıkları altında incelenecektir.

1. İlim Anlayışı ve Sosyolojik Bakış:

Erol Güngör'ün Sabri F. Ülgener için söylediklerini biz de aynen kendisi için söyleyebiliriz: Sabri Ülgener memleketimizde iki elin parmakları kadar az sayıdaki ilim adamlarından biridir... Ülgener, Türkiye'de çok heves edilip de bir türlü yanına bile varılamayan 'Batı ilmi' içinde yer alabilecek bir isimdir." (1)

Erol Güngör'ün bütün çalışmalarında ilim metodunu isabetle kullandığını görüyoruz. İlim, O'nun için, bizi hakikate ulaştıran yollardan birisidir. Vazgeçilmez, sağlam ve çileli bir yol. İçinde yaşadığı ve üyesi olduğu toplumun meselelerine ilim perspektifinden bakmış ve ilmin metodlarını kullanarak çözümler getirmeye çalışmıştır. O, bir sosyal ilimcidir, fakat aynı zamanda Türk insanına, Türk toplumuna ve Türk kültürüne gönül vermiş bir insandır. Bütün çalışmaları, işte bu iki özelliğin mükemmel bir sentezinin ürünleridir. Türk milletini "aşk" denebilecek bir tutkuyla sevmek onun problemleri-

rini sosyal ilimler aracılığıyla teşhis etmek ve sosyal ilimlerin metodlarıyla çözmeye çalışmak.E.Güngör'ün temel konuları:Türk milletinin geçirdiği buhran, muhteşem bir tarih ve hayran olunacak bir kültür yarattıktan sonra içine düştüğü sefil ve acınası durum, hüviyetsizlik,bunların sebep ve neticeleri ile çözümleridir.Bazen de E.Güngör'ü,İslâm dünyasının ve bütün insanlığın meseleleri üzerinde yoğun bir biçimde kafa yoran,çareler arayan evrensel bir düşünür olarak müşahade ediyoruz.Kafa yorduğu büyük boyutlu problemler karşısında ise hiç bir zaman umutsuzluk ve yalğınlığa düşmeyen,kendini romantik fikirlere kaptırmayan bir mizaç ile karşılaşılıyor.Bu mizacın altında millî kültüre ve İslâma karşı beslediği derin bağlılık ve güven duyguları ile sağlam tarih şuuru yatmaktadır.(2) Meseleler karşısında tam bir ilim adamı soğukkanlılığı ile hareket etmektedir:Duygulardan,âcıl kurtuluş reçetelerinden kaçınan gerçekçi ve objektif bir yaklaşım.Türkiye'de genellikle yapıldığı gibi bir kaç kitap okumakla teori oluşturmaya kalkanlardan,kendini alışıl gelmiş düşünce kalıplarından kurtaramayanlardan çok farklıdır.Meselelere sosyolojik açıdan bakmaya çalışan ilk fikir adamımız Z.Gökalp'den beri gelen zincirir son halkasıdır.

(2) Erol Güngör'e göre sağlam tarih şuuruna sahip olmak:"...Karşılaştığımız bütün buhranları sükunetle ve ağırbaşlılıkla ele almayı bilmek,arkamızda sonsuz bir geçmişin bulunduğunu ve önümüzde sonsuz bir geleceğin bulunabileceğini düşünmek..." anlamına gelir.Erol Güngör,Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Töre-Devlet Yayınları,Ankara,1980,s:51

Ondan bir önceki halkada Hocası Mümtaz Turhan yer almaktadır.Erol Güngör,Z.Gökalp'in -dönemin şartlarından ve bilgi eksikliğinden gelen- yanlışlarından,Mümtaz Turhan'da da yer yer görülen hatalardan arınarak mükemmele ulaşır.O,bu çizgiyi sosyal ilimlere dayalı bir milliyetçilik geliştirme çabası olarak nitелеmekte,Z.Gökalp ve M.Turhan'dan "Düşüncelerine her noktada katılmamakla beraber en önemli saydığım iki kişi" diye söz etmekte,kendisinin de aynı geleneği sürdürmeye çalıştığını belirtmektedir.(3)

O'na göre Z.Gökalp'in Türk hayatına tatbik edilmiş olarak yaptığı sosyolojik tahliller,her şeyden önce Türkiye'de sosyal hadise kavramının ve bu hadiseleri sosyolojik metodla inceleme alışkanlığının yerleşmesine yol açmıştır.Gökalp'in kendi araştırmalarının bilhassa malzeme kıtlığı yüzünden sağlam esaslara oturtulamamış ve bugün için kıymetini kaybetmiş olmakla birlikte,O'nun Türk sosyolojisine gayet ciddi ve kaliteli bir başlangıç teşkil ettiğini söylemektedir.Fakat bu zihin alışkanlığının Türkiye'de küçük bir gruba münhasır kaldığını belirtmekte,en verimli örnek olarak da Fuat Köprülü'yu görmektedir:"Fuat Köprülü,Gökalp'in açtığı çığır içinde sosyolojik tarih araştırmasının ilk -ve belki halâ yegâne- nümunelerini meydana getirmiştir."(4)

Çalışmalarından bütün Batı düşüncesine hakim olduğu,Batı Medeniyetini çok iyi kavradığı;sosyoloji,sosyal psikoloji,antropoloji gibi sosyal ilimlere vakıf olduğu;

(3) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları,4.Baskı,İstanbul,1980 s:20

(4) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:37

Türk tarihini, kültürünü ve Türk toplumunu iyi tanıdığı; derin bir İslâmî bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Bütün bunlara karşılık yazdıkları az ve öz, herkesin anlayabileceği bir biçimde anlatılmıştır. Bu yalınlık ve açıklık bildiklerini çok iyi özümlediğini ve kafasında sistematize ettiğini gösterir. Ayrıca yazdıklarında ve söylediklerinde son derece dikkatli ve temkinli davrandığı göze çarpmaktadır. Genellikle kesin hükümler vermekten kaçınmakta, daha çok tahlillere girişmektedir. Meselâ -ilerde göreceğimiz gibi- sanayileşme ve teknolojinin getirecekleri konusunda bütün olumsuzlukların farkındadır ama başını deve kuşu misali kumlara sokan bazı kimseler gibi hemen reddetmeye kalkışmamakta, gerçekler doğrultusunda çözüm aramaktadır.

İlmin ve ilim zihniyetinin özellikle Türkiye için taşıdığı önemi çok iyi kavramış bir insan olarak, ömrü boyunca siyasî çekişmeler, duygusal tavırlar ve kavga yerine, ilmi düşüncenin tesisi için çalışmıştır. Objektif tarih araştırmalarına olan ihtiyacımızı vurgularken, bu tavrını "hakikatten kötülük çıkacağını düşünmek için ya sahtekâr ya geri zekalı olmak gerekir. Kötülükler yalan ve yanlışlardan doğar. Hakikatin bir takım fertlere veya küçük gruplara zararlı olabilir, ama cemiyetin bütün için ancak faydası vardır." (5) diyerek ortaya koyar. Herşeyden önce "ilmi şüphe" denilen kritik tavır takınmanın şart olduğunu belirterek "...şimdiye kadar hep önce iman, sonra şüphe yolunu tuttuk, şimdi de şüphe

ile başlayarak imanı arayalım." demektedir. Okumayı alıştırdığımız kitabı biran olsun kapatıp başımızı gerçek dünyaya çevirmeyi, bu gerçeklerle bizim öğrendiklerimiz arasında bir münasebet bulunup bulunmadığını araştırmayı teklif eder. Bu yolun çok çetin olduğunu, peşin hüküm ve kanaatlerle mücadele etmek gerekeceğini söyleyerek "öyle ki kendiniz de böyle peşin hükümlere inanmış olabilirsiniz" demektedir. Gerçek aydın zihin tembelliği içinde rahat edecek yerde, bu yolu deneyen insandır. (6) Kendisi de, bu yolu cesaretle denemiş; öğrendiklerinden farklı pek çok gerçekle, Türk insanının gerçekleriyle yüz yüze geldikçe daha sağlam düşünceler geliştirmiştir. Çalışmaları boyunca O'nda bu iç gelişmenin izleri müşahade edilmektedir.

Sahip olduğu sosyoloji bilgisi, O'nda teorik düzeyde kalmamış, bilakis bir takım soyut bilgi ve kavramlar olmaktan çıkarak, Türk cemiyetinin ve islâm dünyasının meselelerini tahlilde kullanılan faydalı bir araç haline gelmiştir. Çağdaş Amerikalı sosyolog C.Wright Mills'in "sosyolojik muhayyile"^(x) dediği şey Erol Güngör'de çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet gibi Türkiye'deki değişimin dönüm noktaları olan inkılâpları tahlil ederken, Erol Güngör'ün sosyoloji bilgisini, sosyolojik metodları ve gerçekleri ustaca kullandığını görüyoruz.^(xx)

Erol Güngör'e göre sosyal hadiseler, şahısların veya grupların değil, onlarla birlikte hatta onların da yaratıcısı olan sosyal şartların bir ürünüdür. Bu yüzden tarihçi ve sosyal ilminin hedefi, şahıslar veya gruplar hakkında kıymet hükümleri vermek olmamalı; ilim adamı hüküm verirken hisleri incitmekten hatıraları yıkmaktan kaçınmalıdır. (7) Erol Güngör aydınları ezbere konuşmaktan vazgeçmeye davet etmekte, "yaşasın" veya "kahrolsun" sloganlarını bırakmanın ilmi araştırmanın ön şartı olduğunu söylemektedir. (8)

-
- (x) C.Wright Mills'e göre çağımız insanının ihtiyacı duyduğu şey, sadece bilgi edinme değildir. Düşünme kabiliyeti de değildir. Onun ihtiyacı olan şey, dünyada olup bitenleri anlasılır kılacak; bilgileri ve düşünme kabiliyetini kullanabilecek zihni melekeye sahip olmaktır ki, Mills bu melekeye "sosyolojik muhayyile" diyor.

Mills'e göre sosyolojik muhayyile bize, tarihle biyografiyi ve ikisi arasındaki toplumsal ilişkivi anlayabilme gücünü verir.

"Sosyolojik muhayyile sahibi her kafa: 1. İnceleme konusu olan toplumun bir bütün olarak sosyal yapısını, bu yapının temel parçalarını ve birbirleriyle olan irtibatını, bu parçaların devamına ve değişmesine yol açan faktörleri 2. İnceleme konusu olan toplumun insanlık tarihi içindeki yerini, içinde cerayan ettiği tarih dönemine etkisini ve

ondan etkilenisini, bu dönemin temel özelliklerini 3. İnceleme konusu olan toplumda, inceleme döneminde yaşayan insanların karakter dağılımını, serzilenen 'insan tabiatı'nın nasıl şekillendiğini anlamaya çalışır."

- "Sosyolojik muhayyile, ilgisiz gibi görünen çok çeşitli konular arasında ilişkiler ve bağlar kurabilme hassasıdır. Onu kullanmak, sahibine geniş bir görüş ufku, her şeyi özünü kavrayabilme gücü verir." C. Wright Mills, "Sociological Imagination", Modern Sociology, Ed. Peter Worsley, Penguin Books, Second Edition, 1978, pp:18-20
- xx Meselâ: "Bir inkılâp hareketi ilk başlangıcında ne çok asırlıklar veya hesapsız adımlar ihtiva eder; bu hesapsızlıklar inkılâbı başlatanlar için mazur görülebilir. Fakat aradan onbes-yirmi yıl geçtikten sonra artık inkılâp hareketi hakkında etraflı fikir tartışmalarının başlaması, işleri idare-i maslahat veya his açısından değil geniş perspektifli bir düşünce açısından görmek lazım gelir." gerçeğinden vola çıkıyor. Erol Güngör, Dünden Bugünden, sf:24. Baska bir yerde: "İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyetin ilk yıllarını da çoktan geride bırakmış bulunuyoruz. Şimdi artık o zamanlar da uzaktan ve tepeden görülebilecek, hatta değerlendirebilecek hale gelmiştir" diyerek bu sosyolojik gerçeği spesifik hale getiriyor. a.g.e, s :9
- (7) Erol Güngör, a.g.e, s :17
- (8) a.g.e, s :25

a) İlim ve Din:

Erol Güngör, ilim zihniyetini vicdan hürriyetiyle bir arada düşünür. İlmî düşünce, hakikate ulaşmanın bir yoludur. Fakat bu yol, tek doğru ve kesin hakikatin anah-tarı değildir. Hiç kimse, hiçbir metod veya teori hakika-ti tek başına temsil edemez. Bu yüzden, hiç kimse kendi düşüncesinden başkasına hak tanımamaya kalkışmamalıdır. (9) Türkiye'de ilmin kenarında, hatta tamamen dışında kal-mış pek çok kişinin ilmi mutlak hakikat, bir amaç olarak görmesine karşılık, ilmî metodu ustalıkla kullanan Erol Güngör'ün onu hakikate ulaşmanın yollarından sadece bi-risi olarak görmesi dikkat çekicidir. Erol Güngör, hiç bir zaman ilmi bir put haline getirmez. İlimle birlikte sez-giye dayanan bilgiye; san'at ve vahye de yer verir. (10) Hatta, ilmin çıkışında dinî insiyaklerin rolü olduğunu söyleyen Einstein'e katılmaktadır. (11)

E. Güngör ilmî ve dinî düşünceyi birbirinden ayırır. Bazen dinî naslalar, objektif bilgilere aykırı olabilir, fakat dinî, bir ilmî teori gibi ele almak hatasına düşül-memelidir. Din bir ahlâk sistemidir, tabiatın kör kuvvet-lerine değil değerlere öncelik verir. Meselâ, insanların bir tek tanrı tarafından yaratılmış olan aynı ana-baba-nın çocukları olmaları, "evrensel eşitlik ve kardeşlik" prensibinden başka bir şey değildir. Demek ki, din bize evrensel ve değişmez değerler vermektedir, objektif bil-

(9) a.g.e., s:80

(10) a.g.e., b:182

(11) Erol Güngör, İslâmın Bugünkü Meseleleri, 2.Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981, s:73

giler değil.İlmin ise değer üretme gibi bir misyonu yoktur ve olamaz.İlim ancak inandığımız değerler doğrultusunda kullanabileceğimiz bir araçtır.E.Güngör'e göre dinler insana kendisi ve kâinat hakkında bir görüş getirir.İnsan onlarda kendi mahiyetini ve kainattaki yerini,başlangıç ve sonunu görür.Din insanın temel problemlerini belli bir açıdan izah eden bir sistemdir. Dinin temel problemlerimize getirdiğı cevaplar,ilmî bilgileri tamamlar niteliktedir.Ancak,bu aydırlığa kavuştuğumuz zaman rahat ve huzur duyarız.İşte bu yüzden ilmî bilgiye olduğu kadar,san'atçının sezgisine,ahlâkçının iç müşahedesine,dinin görüş açısına ihtiyacımız vardır.Her akıl sahibi,yaratılışın sırları karşısında hayret ve huşû duyar.Dinin getirdikleri dışında hiç bir değişmez değer yoktur,diğer bütün değerler yer ve zamanla sınırlıdır.(12) Objektif bilgi vermek itibariyle en sağlam görünen ilim,hep birbirinin yerine geçen şemalardan ibarettir,"şu halde insanoğlu bugün doğru görünenin yarın yanlış çıktığı,buğün güzel görünenin yarın çirkin ilan edildiğı bir dünyada,kendisini bu sonsuz dalgalanmalardan kurtararak değişmez değerlere sarılmak zorundadır."(13)

E.Güngör ilmi putlaştırmadığı gibi,cemiyete de mutlak bir kıymet tanımaz.Bazı batılı sosyologlar ve bizdeki takipçileri cemiyeti bazen insanlardan apayrı,soyut bir kurum olarak ele almakta;cemiyeti adeta herşeyin

(12) a.g.e,s:113
(13) a.g.e,s:243

yaratıcısı,müsebbibi olarak görmektedirler.(x) Halbuki O cemiyetin;dinden,milliyetten,maddî kültürden,kısacası sosyal kıymetlerden ayrı bir varlık olduğunu söylemek-

(x) Bu durum bir çok çağdaş sosyologun dikkatini çekmiştir.Meselâ,M.A.Coulson ve C.Riddell;sosyolojiye eleştirel bir gözle baktıkları makalelerinde şunları söylüyorlar:...Kişilerin ve eşyanın üstünde bir toplum intibai ortaya çıkar ki,bu saçmadır.Buna 'eşyalılaştırma' (reification) yani nesne olmayan bir şeyi nesne imiş gibi gösterme deniyor.Mamafih bu yanlış sıklıkla raslanmaktadır.Bazı ünlü sosyologlar bile -ki bunların başında E.Durkheim gelir- insanda,sanki ferdin davranışlarını efsanevî bir varlık;toplum tayin ediyor der gibi bir intiba bırakıyorlar...toplum,bazı faaliyetlerin ve teşkilatlanma biçimlerinin mekanı değil,başlatıcısı gibi gösterilmektedir."Yazarlara göre toplumun bu şekilde kişileştirilmesi sosyal etkilerin gerçek kaynağının anlaşılmasını önlemektedir.Margaret A.Coulson,Carol Riddell,"Sosyoloji: Tenkitçi bir Yaklaşım",Sosyoloji Yazıları,çev: İhsan Sezal,Uludağ Ün.Esimevi,Bursa,1983,s:24

Burda da belirtildiği gibi,cemiyeti herşeyin belirleyicisi,efsanevi bir varlık olarak ele alanların başında Durkheim gelmektedir.Bizde Durkheim sosyolojisinin ilk takipçisi Z.Gökalp bu anlayıştan son derece etkilenmiştir:"Durkheim'in toplumun birey üzerinde egemen olması ilkesini gönülden destekleyen bir toplumdur Gökalp.O'na göre... kişi çoğu kez...farkına varmadan içinde yaşadığı toplumdan edindiği ülkülere uymaktadır.Gökalp'in bireyi toplumla kaynaştırması ve bu amaçla benliğini yok etmesi yönündeki istemlerinde tasavvuf'un...etkisi gözlenebilir...Gökalp'in toplumun kutsallığı anlayışı Durkheim'den gelmektedir.Uriel Heyd,Türk Ulusculuğunun Temelleri,Kültür Bak.Yay. Ankara,1979,ss:64-67

tedir.Dinle alâkalı bir yazısında da dinin cemiyete uydu-
ğu derecede yaşayacağı iddiasına karşı çıkarak,bu iddiayı
muhtevassız olarak nitelemekte,"cemiyet dediğimiz şey ne-
dir ki,din ona uyacaktır?" demektedir.(14)

Z.Gökalp,dinin cemiyetteki fonksiyonu hakkında gayet
olumlu düşüncelere sahiptir.(x) M.Turhan'ın da aynı isti-
kâmette görüşleri vardır.(xx) İkisi de dine cemiyet hayatı
içinde büyük önem vermektedirler.Fakat kanaatimizce onlar,
meseleye daha çok bir sosyolog gözüyle,dinin sosyal fonk-
siyonları perspektifinden bakmaktadırlar.E.Güngör'de de
aynı özelliği müşahade etmekle beraber,ilaveten onda süb-
jektif bir tavır buluyoruz.Dine özellikle de İslâm dinine
bakışı ve kavrayışı daha derinden,daha içerden bir bakış-
tır.Z.Gökalp ve M.Turhan'ın bakışları ise daha yabancı
gözükmektedir.Meselâ,M.Turhan'da "koyu şeriatçı" diye bir
ibareye raslıyoruz ki,bu O'nun islâmî bilgisinin yetersiz-
liğini ve bazen İslâm'a klasik aydın zihniyetiyle baktığı-
nı gösterir.(15)

b) Sosyal İlimler:

E.Güngör'ün sosyal ilimleri veya çeşitli sosyolojik
yaklaşımları ele alan yazıları bulunmamakla beraber,çeşit-
li makalelerinden bazı ipuçları çıkarmak mümkündür.

Herşeyden önce sosyolojide büyük ve tarihî doktrin-
lerden yana değildir.Zaten asıl ilgi

(14) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Milliyetçilik,Ötüken
Yay.İstanbul,1980,s:183

(x) E.Güngör,Gökalp'in din anlayışı hakkında şunları
söylüyor:"Gökalp'in bir sosyolog olarak din hakkında-
ki fikirleri Durkheim'den gelmektedir...Ziya Gökalp'
in yazdıklarını okurken...Durkheim sosyolojisinin
iki ana çizgisini daima hatırd tutmak gerekir..
Birincisi Durkheim'e göre cemiyet haya-

alanı olan sosyol antropoloji ve sosyol psikoloji,kendi çıkış yerleri olan Amerika'da da büyük teorilere konu olmamıştır.

Erol Güngör'e göre Sosyoloji,somut sosyol araştırmalardan ve objektif tarih araştırmalarından vola çıkmalı,teori geliştirme yoluna da gitmeli,fakat bunda çok dikkatli ve temkinli olmalıdır.Meselâ bu teoriler bütün insanlık tarihini izaha kalkışmamalı,hele gelecek hakkında iddialı tahminlerde bulunmamalıdır.Bugün artık modern sosyolojide de kesin vasalardan değil,belki bazı genel eğilimlerden bahsedilmektedir.Erol Güngör 19.Y.Y'nin büyük tarihi doktrinlerini savrı ilmi bulmaktadır.İnsanlık tarihinin ce-

tinin temeli din hayatıdır;bütün sosyol müesseselerin hatta düşünce kalıplarımızın temeli dinde bulunur.İkincisi Durkheim Comte'dan gelen bir pozitivist zihniyete sahiptir...Cemiyetin son tekâmül merhalesinde pozitivist düşünceye ulaşmış bulunduğunu,bu düşüncenin cemiyet tarafından benimsenmiş olmakla tıpkı din gibi kutsal bir mahiyet kazandığını düşünüyordu.Gökalep'in farkı bütün hayatında dini ve mistik inançların tesiri altında kalmış bir insan olmasıdır...Gökalep sosyol kıymetleri asafından yukarıya doğru bir mertebe sırasına koyar:en asafıda iktisadî kıymet,sonra ilmi kıymet,sonra estetik kıymet,sonra ahlakî kıymet ve din...Gökalep'e göre din ferdî şahsiyeti yüceltir...fakat asıl gavesi dinin ferdi hayattaki rolünden ziyade cemiyet hayatındaki tesir ve önemini belirtmektir...Fert olarak bize en yüksek şahsiyeti verenler evliya mertebesindeki kimselerdir,fakat onlar cemiyete şahsiyet veremezler.Cemiyetlere şahsiyet veren yine dindir,ancak burada evliyanın rolü biter peygamberin rolü başlar." Erol Güngör "Ziya Gökalp ve 'Türkçülükte din' Meselesi",Atsız Armağanı,Ötüken Yayınları,İstanbul,1976,s:269-271

- (xx) "Sosyoloji bize dinsiz hiç bir cemiyetin bulunmadığını,dinin insanın en aslî ihtiyaçlarından birini tatmin ettiğini,ilmin onun yerine geçemeyeceğini,binaenaleyh bir kültürde cemiyetin aslî ihtiyaçlarını tatmin eden her müessese gibi dine de dokunulmaması icab ettiğini...öğretmektedir.(....) Bugün Türkiyenin ayakta durması Millî bazı hasletleri yanında dini hislerine borçludur." Mümtaz Turhan,Garplılaşmanın Neresindeyiz,Yaşamur Yayın.İstanbul,1974,s:141

(15) Mümtaz Turhan,Kültür Değişimleri,II.Bas.Kültür Müsteşarlığı Yay.İstanbul,1972,s:289

reyanı hakkında kanunlar bulmaya çalışmanın ve bunlara dayanarak geleceğe ait kehanetlerde bulunmanın ilmi bir yol olmadığını düşünmekte,"insanlık tarihi,baslangıcından bugüne kadar devamlı bir hadise olarak ele alınırsa,baska bir yer ve zamanda esine raslanmavan bir hadisedir.Böyle tek örnekli hadiselerden hiç bir kanun ve dolayısıyla hiç bir tahmin çıkarılamaz" demektedir.O'na göre tarihin akışı,vönü,terakki,dünyanın sidi-si gibi tabihlerin hiç bir ilmi muhtevası yoktur.(16) (x)

Türkiye'de sosyal ilimlerin durumunu özetleyen makalesinde Türkiye'de sosyolojinin 1950 hatta 1960'lara kadar ekollerin çatışması şeklinde süregeldiğini,güçlü şahsiyetlerin tesirinde olduğunu,fakat giderek mensuplarının çoğalması ve Fatı ile temasların artması neticesinde bu tek yönlü tesirlerden uzaklaştığını anlatıyor. Bunda M.Turhan'ın savretleriyle sosyal psikoloji ve sosyal antropolojinin girisinin de rolü olduğunu belirtiyor.O'na göre Türkiye'de sosyoloji doktriner havadan kurtulmuştur.Fakat teori bakımından güçlü temayüllerden de mahrum bulunmaktadır.

Türkiye'deki sosyal araştırmalar ,amaçsız gelişir.Üzel bir şekilde yapılan anketlerle toplanan malumatın sıralanmasından ibarettir.(17) Demek ki, Erol Güngör'e göre araştırmaların belli amaçlarla yapılması, teori oluşturmak için gerekli bilgiyi sağlamaları gereklidir. Kanaatimizce de sosyal araştırmayı gazetecilik ve istatistik uzmanlığından ayıran budur.Anladığımız kadarıyla,Erol Güngör

(16) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Milliyetçilik,s:181

(x) Erol Güngör'ün bu fikirleriyle Karl R.Popper'in bilim felsefesi arasında büyük benzerlikler göze çarpıyor.Popper gelecek hakkında tahmin yapmanın sosyal ilimlerin asli görevi olduğunu iddia eden doktrinleri "historicism" olarak niteliyor ve bunları "pro-naturalistic ve anti-naturalistic" görüşler altında sınıflandırarak ciddi bir tenkide tabi tutuyor. Popper'e göre;gelecek toplum bizim gelisen bilgimizden etkileneceğine ve gelecekteki bilgimizi şimdiden kestirmek mümkün olmadığını göre,gelecek hakkında kehanette bulunan görüşlerin hiçbiri ilmi olamaz.Bak.Karl Raimund Popper,The Poverty of Harper Torchbooks,New York,1964

büyük/
câbî teorilere karşı olduğu gibi, son dönem Amerikan sosyolojisi içinde görülen kılı kırk varan ve hiç bir işe yaramayan anketçi sosyoloji vaklasımına da karsıdır. Türkiye'de sosyal ilimlerin gelişmesi için yaptıkları bazı tavsiyeler şunlardır: Türk sosyal ilimleri bu safhada kuvvetli bir hazırlık yapmaksızın orijinal eser vermeye kalkışmamalıdır. Bu safhada yabancı kav-naklardan beslenmek, kusur değil, hatta meziyettir.

Türkiye'de hâlâ sosyal ilimlerin "efkâr-ı umumiyesi" doğmamıştır. Sosyal ilimlerin gelişmesinin asgari ve temel şartlarının başında iyi yetismiş eleman ihtivacı gelmektedir.

Baslangıçta tercüme faaliyetine büyük yer veril-meli, bu arada açıklığa kavuşmuş ve geniş kabul görmüş bir termi-noloji oluşturulmalıdır. Batı'dan acil kurtulus reçeteleri bekle-mek vararsızdır, çünkü sosyal ilimler Batı'da da birer ilim sa-hası olarak tamamen temellendirilmemişlerdir. Hele sosyal ilim mensuplarının kendilerini reçete verecek mercide görmeleri daha da yanlıştır. (18)

Erol Güngör; "Bugün dünyadaki sosyologları çok kaba hatlar-la ikiye ayırmak mümkün olsaydı, bunların büyük bir kısmını We-berci, çok az bir kısmını da Marxçı diye adlandırmak gerekirdi" diyor. (19) "Mümkün olsaydı" sözünden gerçekte böyle bir ayırımın yapılamayacağını, 'çok kaba hatlarla' sözünden de bu ayırımın ancak belli bazı noktalar esas alınarak yapılabileceğini anlı-yoruz. Fakat bu noktalar, cemiyetin siyasî, sosyal ve ekonomik orga-nizasyonu, sosyal değişimin temel faktörleri gibi sosyolojinin can alıcı konularıdır. Erol Güngör'ün sosyal değişimin manive-lası veya belirleyici faktörün^{ün} ne olduğu konusunda Weber para-lelinde düşündüğü anlaşılmaktadır. Weber'e göre, sosyal-iktisadî değişim, zihniyetteki değişime bağlıdır. Weber, Marx'ın aksine

(17) Güngör, Dünden Bugünden, s. 44

(18) a.g.e, s. 48

(19) a.g.e, s. 27

O'nun üst yapı dediği ve mülkiyet ve üretim ilişkilerinin değişmesiyle değişeceğini söylediği unsurların yani kültür ve inanç sistemlerinin, sosyal değişimin esas âmilî olduğunu söylemektedir.(x) "Sosyal-İktisadî değişme, zihniyetteki değişmeye bağlı olunca, bayrak kaldırıp sokağa fırlamakla, ihtilalle kazanılacak bir şey yoktur, insanların kafaları silahla veya bir gece içinde değişmez." Burdan Erol Güngör'ün meseleleri neden hep inanç ve kültür meselesi (20) olarak ele aldığı anlaşılacaktır. Bu düşüncenin bir neticesi olarak, bütün çalışmalarında meseleleri; inanç ve kültür, medeniyet, fikir ve san'at planında ele almıştır. Muhatabı hiç bir zaman siyasîler değil, ilim adamları ile cemiyet fertlerinin kafa ve kalpleri olmuştur.

c)Tarih Anlayışı:

Erol Güngör, iki çeşit tarih anlayışından bahsetmektedir: Birincisi objektif veya ilmi tarih anlayışı, diğeri ise subjektif tarih anlayışdır. Modern tarih objektif tarih araştırmalarına önem vermekle, tarihe "ilmi endişe" ile eğilmektedir.

Modern tarihçi ve sosyologların tarihe duyduğu ilgi; bugünü anlamak için dünden nasıl gelindiğini görmek, geçmiş

(x) Bu konuda Max Weber'in şu eserine bakılabilir: Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev: Z.Aruoba, Hil Yay.İstanbul, Tarihsiz

(20) Erol Güngör, Dünden Bugünden, s:28

olayları inceleyerek bu olaylar arasında genelleme yapmaya müsait bir sebep-netice bağılantısı bulmak şeklindedir.

Subjektif tarih ise cemiyetin büyük çoğunluğunun ve eski tarihin anlayışıdır. Özellikle sosyal değişimin önemli sıkıntılara yol açtığı zamanlarda, buhrandan bir çıkış yolu bir model bulmak üzere gözler tarihe çevrilir. Bu tür bir ilgi-de, tarihin yaşatılması için gösterilen gayret, gerçeklerin olduğu gibi görülmesine engel olacak bir "hissi duvar" meydana getirir. Erol Güngör bu duruma "gelenekçilerin ütopyası" demektedir. (21)

Eski tarihin idareci zümrenin hakimiyetine meşruluk kazandırmak, sosyal kurallara ve ahlâk düzenine dayanak sağlamak ve geçmişe bakarak kehanetlerde bulunmak, kaderi anlamak gibi amaçları vardır. Modern tarih ise yoruma daima açık vak'aların objektif bir şekilde tespitinden ibarettir.

Tarihin mânâsı, bu iki anlayışın bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır: Günümüzün problemlerini çözmek isterken geçmiş örnekler hakkında yapılan yorum. O'na göre eski tarih anlayışı, insanın kendisine ve dünyaya bir mânâ vermesine imkân sağlarken, modern tarih insanı bu imkândan mahrum bırakmıştır. Aslında çağımızın yarı ilmi büyük tarih doktrinleri bu ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmış ve bunun için rağbet görmüştür. Tarihe subjektif bakış/^{ve} tarihi yorumlamanın insanlar için vazgeçilmez bir ihtiyaç olması,

bütün hareketlerin, ideoloji ve dinlerin kendi tarih yorumlarını getirmelerine yol açmıştır. (22) E. / ^{Güngör'ün} tarihi nasıl bakılması gerektiği konusundaki düşünceleri, geçmişe hasretle bakanların psikolojilerini tahlil ettiği şu görüşlerinde daha iyi ortaya çıkmaktadır: Geçmişe hasretle bakmak, bugünden ve gelecekte duyulan endişeyi ve

(21) Güngör, Kültür Değişimleri ve Milliyetçilik, s. 57

(22) a.g.e., s. 49

daha iyi bir dünya kurmak isteğini ortaya koyar.Yani bunların geçmişe bakışı pasif değil,aktif ve ileriye dönüktür.Bu yüzden hemen "hayalci" veya " gerici" dememek gerekir.Yoksa kurtuluşun gelecekteki hayâlî cemivet tipinde olduğunu söylemek de aynı şekilde dogmatik bir inançtır.Türk cemiyetinde saadeti tarihte arayanların çok kuvvetli bir temelleri vardır:

tarihimizin büyüklüğü ve zenginliği. (23)

Bizde geçmiş denince,genellikle,halâ izlerini taşıdığımız,etrafımızda eserlerini seyrettığımız Osmanlı dönemi anlasılır.

Ve bu geçmiş simdiki Türkiye'ye bir çok bakımdan üstündür. Geçmişe duyulan hasret bu halivle

haklıdır,tarihimizin büyüklüğü bizim için bir kuvvet kaynağı olmuştur,kendimize güven duvmamıza ve istikbale umutla bakmamıza yol açmıştır.Fakat,tarihimizin büyüklüğü aynı zamanda bir zaaf kaynağıdır.Çünkü,saadeti tarihte arayanlar,bugünde yaşadığımızı,problemlerimizi ancak bugün geçerli olabilecek bilgi ve tecrüatla çözebileceğimizi unutmaktadırlar.İnkılâpçıların tarihten kalan her şeyi hakir görmelerine karşılık,gelenekçiler tarihten kalan şeyleri kılına zarar vermeden devam ettirmeye çalışmaktadır.

Gelenekçilerin hatası,geçmiste hosa giden müesseseleri,davranışları bugüne olduğu gibi aktarabileceklerini zannetmeleridir.Halbuki,bu tek tek güzel olan unsurlar,ancak belli bir bütün içinde bir mânâ ifade etmektedirler ve ait olduğu bütünden çıkarıldıkları zaman cansız ve ruhsuz kalacaklardır.Geçmişe gerektiği gibi yaklaşıp için,değişen sosyal şartlarda bu özelliklerin nispeten farklı bir mânâ kazanacağını,bazı noktalarda deşiseceğinin,

bazı noktalarda tamamiyle kaybolacağını bilin-

mesi gerekir.Geçmişin geri geleceğinden korkan inkılapçı-
larda aynı hata içindedir;geçmişini diriltmek mümkün de-
ğildir."Geçmişini diriltmek mümkün olsaydı,zaten o geçmiş orta-
dan kalkmaz devam ederdi.Ölünün dirildiği görülmemistir,
ancak ölünün hatıraları belalâ devam edebilir ve bu hatıra-
ların aziz tutulmaları hiç kimseye zarar vermez."(24)

Milli tarih,tarih suuru ve milliyetçilik arasındaki mü-
nasebetler:Bugünkü manâda millî tarih anlayışı ,milliyetçi-
lik düşüncesinin doğusu ve gelişmesiyle birlikte,yani 18 YY'
ın basından itibaren,dinin yanında,dil ve soy birliğinin
önem kazanmasıyla ortaya çıkmıştır.
Milletler,millî tarihlerinin eseri olarak kendilerinin bağımsız,
millî özelliklere sahip varlık bütünleri olduklarını
idrak ederler.Milli tarihin;millet fertleri arasında birlik
ve dayanışmayı sağlamak,belli bir millî benlik kazandırmak,
ortak çalışma ile kuvvetli bir istiklâl verebilecekleri fik-
rini güçlendirmek gibi fonksiyonları vardır.Millî tarih su-
uru,insanla tarih arasında bir hissi bağıllık demektir ki,
insan-tarih özdeşleşmesini mümkün kılar.Yani,bir milletin fert-
leri o millete ait tarihin olaylarını kendi özel geçmişleri-
nin olayları olarak görmeve baslarlar.(25)

Erol Güngör'e göre milliyetçilik,esas itibarıyla tarih
hakkında bir yorum ve bu yorumla bağlı öngörülen pratiklerden
ibarettir.Millet denilen topluluk,belli bir tarih süreci
içinde oluşmuştur.Hayatı ve hayat tecrübesi farklı,fakat ken-
di içinde benzerlik gösteren topluluklar birer millet teşkil
ederler.Erol Güngör millet için hayat denince tarihi,hayat
tecrübesi denince de kültürü anlamaktadır.O'na göre tarih milletin
hayatında iki türlü önem taşır.Tarihin millet hayatında objek-
tif bir önemi vardır,yani millet pek çok seviye (dili,dini,

(24) a.g.e,s:63

(25) a.g.e,s:59

sovu vs.) eskilerden büsüne gelmiştir.Fakat millet için asıl önemli olan tarihin subjektif manasıdır.

Yani gerçekte öyle olmasa da,bir milletin fertleri kendilerini ortak bir tarihe sahip görebilirler.Erol Günsör,bu subjektif manâya "tari suuru" demektedir.Erol Günsör,millet fertlerinin kendi tarihleri hakkındaki düşünceleridir.Milliyetçiler cemiyetlerine böyle bir suur kazandırmaya çalışırlar.Çünkü millet içinde yaşayan her türlü adet,inanç,pratik ve her türlü müessese mesruluşunu eskilişinden alır.Bir şey ne kadar eskiyse o kadar çok denenmiş ve kabul görmüş demektir ki,bu,şeyi haklı ve güçlü kılar.Bunun sibi bir yeniliş yerleştirmek de ona geçmişten kök bulmakla kolaylaşabilir.

Erol Günsör,geçmişin hiç deşilse bir "sosyal hafıza"şeklinde bugünkü hayatta bulunmasını şart görmektedir.(26) Fakat subjektif tarih yorumu önemli ve sürekli olduğı kadar,bazan,objektif araştırmaları söz ardı ediyorsa büyük yanlışlara yol açabilir.Nitekim Erol Günsör,cumhuriyetçilerin millî tarih anlayışından vola çıkarak -millî tarih adına- Türk tarihinin İslâm medeniyeti içindeki gelişmesini uzun bir kâbus olarak göstermelerini,böyle bir yanlışla örnek göstermektedir.Halbuki Türk milleti için asıl tarih, eserleri ve hatıralarıyla canlı bir şekilde yaşayan Osmanlı tarihidir. Bu yüzden milliyetçilik uğruna millî tarih tezine sarılanlar hakikatte bugün içinde bulunduğumuz millî tarih buhranının temellerini atmıştır.(27)

Cumhuriyetçilerin resmi tarih görüşü;medeniyetin ve insanlığın besişinin ve Türklerin ana yurtlarının Orta Asya

(26) a.g.e,s :63

(27) a.g.e,s :60

olduğunu; kuraklık yüzünden Türklerin dünyanın başka bölge-
leri/^{ne}vayıldıklarını ve gittikleri yere medeniyet götürdükleri-
ni; Önasya'da Sümer, Elam, Eti topluluklarını ve medeniyetini
olusturduklarını; ayrıca Mısır ve Mezopotamya medeniyetleri-
nin de Türklerin eseri olduğunu söyler ki; Erol Güngör'e göre
bu tez, temelden yanlıştır ve kısa zamanda çürüklüğü ortaya
çıkarak vazgeçilmistir. Objektif tarih araştırmalarının sü-
ratle ilerlediği günümüzde iyi veya kötü maksatlara hizmet
edecek tarih görüşleri geçerlik kazanamayacaktır. Yanlışlı
kısa zamanda ortaya çıkan subjektif tarih görüşleri, cemiyete
"tarih suuru" verecek yerde, onları tarihe karşı ilgisizliğe,
hâttâ alay etmeye iter. Nitekim Erol Güngör, Türk gençlerinin
bir kısmının tarihe ilgisizliğini veya karşı düşüncesini buna
başlamaktadır. (28)

Şimdi karşımıza şöyle bir manzara çıkmaktadır. Subjektif ta-
rih yorumları, insanlar için vazgeçilmez ve lüzumlu. Hele millet-
lerin ve milliyetçiliğin önem kazandığı çağımızda "milli tarih
suuru"na olan ihtiyacımız açık. Fakat subjektif yorumların
objektif araştırmalara ters düşmeleri, çok açık yanlışlara
sürüklenmeleri her zaman mümkün ve böyle olanların günümüzde
geçerlik kazanmaları da imkansız. Ayrıca geçmişe hasretle bak-
manın getireceği yanlış tutumlar da söz konusu. Objektif ara-
ştırmalar ve modern tarih anlayışı ise, dünyevi manâsızlaştırmış,
tarihin sosyal fonksiyonunu yitirmesine yol açmış. Fakat ger-
çeklerin ortaya çıkması ve doğruya en yakın yorumun yapıyabil-
mesi için onlara ihtiyacımız vardır. Bu probleme Erol Güngör'ün
nasıl cevap verdiğini anlamaya çalışalım.

Yukarda Erol Güngör'ün tarihin manasını, subjektif anlayış
ve objektif araştırmaların bir sentezi olarak, "günümüzün prob-

lemelerini çözmek isterken geçmiş örnekler hakkında yapılan yorum" olarak ifade ettiğini belirttik.Erol Güngör,objektif araştırmaların,hiç bir zaman subjektif tarih yorumlarını önlemeveceğini düşünmektedir.Tarihi,sadece objektif olayları ortava çıkarmak ve sıralamak olarak ele almanın bize hiç bir sev kazandırmayacağını,önemli olanın bu olguları bir manâ ifade edecek şekilde yorumlamak olduğunu söylemektedir.Aslında objektif olgular nâdir olarak meydana gelir.Fakat yanlış yorumlara sürüklenmek için,-özellikle Türkiye açısından- subjektif yorumların bir kısmına imkân verip,bir kısmını engellemekten vazgeçmek gerektiğini vurgulamakta,meselenin temelinde bir fikir hürriyeti davası olduğunu söylemektedir.(29)

Böylece,farklı yorumlar gün ışığına çıkarak rahatça karşılanabileceklerdir.Hakikatlere ancak böyle bir fikir ortamında ulaşılabilir.Erol Güngör,sağlam bir tarih suuru verebilmenin,objektif tarih olaylarıyla,subjektif tarih anlayışını mümkün olduğu kadar birbirine yaklaştırmaya çalışmakla başarılacak bir iş olduğunu belirtmektedir.(30)

2.Milliyetçilik Anlayışı

Pastan beri belirttiğimiz gibi Erol Güngör'ün bütün çalışmalarına yön veren esas özelliği milliyetçilik olmuştur.Türk cemiyetine karşı duyduğu derin sevgi,bu sevgiden kaynaklanan engin bilgisiyle her zaman çevresindekileri etkilemiştir.Meselâ Sosyolog Nur Verşin,Erol Güngör'ün üzerindeki etkisini,sosyal psikoloji bilgisi yanı sıra,asıl Türkiye hakkındaki bilgisine bağlıyor ve bu ülkeyi nasıl oluşturmaya böyle teferruatıyla bildiğine ve hissettiğine şaşırdığını söylüyor.

(29) Erol Güngör,Dünden Bugüne,s:16

(30) Erol Güngör,Kültür Değişimleri ve Milliyetçilik,s:68

Vergin, bunu "sevginin bilâi elinme sürecindeki ağırlıklı ve-ri", Erol Güncör'ün zekâsı ve teorik bilâi birikimi gibi faktörlerin bir neticesi olarak izah ediyor. Türk insanının küçücük günlük meselelerinden musikisine kadar, toplumumuzun yapısından, bu yapının din ve kültür tarafından şekillenmesine, köy topluluklarından kentleşmeye oradan da sosyal değişmeye kadar Türkiye'nin hiç bir meselesinin Erol Güncör'e yabancı olmadığını belirtir. O'nun milliyetçiliği; bañnaz bir tutuculuk, hırçınlık ve sovenizm deñil; hoşgörölü, yumuşak üslûbu, diğler milletlere de saygıyı içeren bir milliyetçiliktir.

Temelinde psikolojik katıllığın olmadığı, komplekslerden ileri gelmeyen, hamasî nutuk atma-ya yönelmeyen, sakin, sindirilmiş ama aynı zamanda coşkun, neseli, sevdalı bir milliyetçilik. (31)

Bize göre bu yöneliş, "Münevverler, Türk gerçeklerini inkâr edip, onun dışında tedbirler aradıkça bu memleketin hiç bir meselesinin halledilemeyeceğini bilmelidirler" diyen hocasından (32) miras kalmıştır. Fakat, O'nun Türk milletine ve kültürüne yaklaşımları zamanla daha derinden, daha suurlu bir biçim alarak, Türk milletini çok daha yakından tanımasına yol açmıştır. Erol Güncör millî kültürü esas alan ve bu kültür içinde İslâm faktörüne ağırlık veren bir milliyetçilik geliştirmeye çalışmıştır. Batı medeniyetine, Osmanlı'ya ve İslâm'a bakışı yer yer Z. Gökalp'den yer yer M. Turhan'dan farklılıklar göstermektedir. Meselâ, "Aydınlarımızın batıcı olanları kadar, muhafazakar görünenleri de, eski medeniyetimizin yetersizliği, yenisinin ise bir türlü alınamayışı üzerinde dururlar, asıl problemin Batılaşmamış olma-mızda yattığını iddia ederler. Halbuki, bizim anlatmaya çalıştı-

(31) ^{Nur Jergin} Dünden Bugünden, II. Baskı ya Nur Vergin'in Önsözü.

(32) Mümtaz Turhan, Garplılaşmanın Neresindeyiz, Yağmur Yay 6. Baskı, İstanbul, 1974, sf: 141.

şımız düşünce, bizzat bu Batı medeniyeti denen şeyin bir bir sorguya çekilmesi ve eski medeniyetimizle ilgili harcı-âlem görüşleri bir tarafa bırakıp onu yeniden değerlendirmek gereği üzerinde ısrarla durulmaktadır" demektedir.(33) Bu farklılaşmada Dündar Taser'in etkisinin büyük rolü olması gerekir.

Erol Güngör, milliyetçiliği daha çok bir kültür meselesi olarak ele alır. Milliyetçilik, belli kalıplar içinde izah edilemeyecek kadar çok renkli, kültürel ve siyasî hareketlerdir. Her memleketin kendine mahsus şartları içinde geliserek farklı şekiller almış ve çok defa bir başka yerdekiyle tezat halinde görölmüştür.(34) Türk milliyetçiliğini ise "Türk millî kültürünü dış kuvvetler karşısında bir varlık olarak ortaya çıkarmak ve modern imkânlarla geliştirmek" olarak görmektedir. O'na göre kültür devamlıdır; hüviyet değiştirmek yerine kendi kültür mirasımıza sahip çıkmamız lâzımdır.(35)

Erol Güngör'ün milliyetçiliği halkçılık ve demokrasi temellerine dayanır. Milliyetçiliği halkçılık meselesi olarak ele alması; millî kültürü daha çok halk kitlelerinin muhafaza etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Halk, millî kültürün taşıyıcısıdır. Aydın tabaka Türk kültürüne yabancı kalmış hakikî bir kültür yaratarak milletin bütün tabakalarına yaymayı başaramamıştır. O'na göre milliyetçilik, millî hakimiyet esasına dayanır ve siyasî iktidarın millet çoğunluğına ait olacağını kabul eder.(36) Milliyetçiliğin halka dayanan bir hareket olarak millî iradeye azamî serbestlik tanımak, fikir hürriyetine imkân vermek, yani demokratik olmak zorunda olduğunu söyler. (37)

(33) Güngör, Dünden Bugünden, s :140

(34) Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, s:9

(35) a.g.e, s :15 (36) a.g.e, s :11

(37) Güngör, Dünden Bugünden, s:154

Türkiye'de milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve gelişmesiyle alâkalı olarak yaptığı tahlillerden, O'nun milliyetçilik anlayışını daha iyi kavriyoruz.

Erol Güngör milliyetçiliğin modern bir millet olma yolunda rehber teşkil edecek bir fikir ve inanç sistemi olarak ortaya çıkmasını Z.Gökalp'le baslatmaktadır.Ziya Gökalp'ten sonra problemler değişmiş ve hepsi de Z.Gökalp'in milliyetçiliğinden yola çıkan farklı yorum ve uygulamalar ortaya çıkmıştır. İnkılapçılar,Türkçüler ve Anadolucular ayrı birer çizgi oluşturmislardır.Türkçüler ve inkılapçılar,İslâm medeniyetinin Türkleri millî hasletlerinden uzaklaştırdığı noktasında birleşmişler,fakat Avrupalı olmak hususunda ayrılmışlardır.Türkçüler Avrupa'dan ziyade eski Türk kültürünün alınmasını tercih ediyorlardı (Rıza Nur ve arkadaşları).Daha sonra Türkçüler,İnkılapçılar tarafından ırkçılık-turancılıkla suçlanmışlardır.Erol Güngör Anadolucuların tezini daha realist ve Gökalp'e daha yakın bulmaktadır.Anadolucuların ırk esasını reddettiklerini;Anadolu'daki bin yıllık hayatımız içinde kendine mahsus bir "millî hafıza"nın tesekkül ettiğini kabul ettiklerini nakletmektedir.

(38) 1950'den sonra bu durum değişmiş ve 50-60 devresi islâmî kıymetlere ağırlık verenlerle,Türkçülerini birleştirme çabaları içinde geçmiştir.Bu dönemde inkılapçıların sola kaymış, bunların karşısında millî kültürün müdefaasını yapanlar, Türkiye için ^{yeni} bir milliyetçi görüş bulmak ihtiyacı duymuşlardır.

Bu yolda atılan ilk ve en büyük adım Türk milletinin kültür kıymetlerini ortaya çıkarmak ve bunlar etrafında bir millî birlik kurmaktır.İnkılapçılar milleti tanımaktan ziyade,onu istedikleri kalıba sokmaya uğraşmışlardır.Milliyetçiler ise millet hangi kalıbı almak istiyorsa ona bu yönde yardımcı olmak prensibinden hareket ederek,

millete döndükleri zaman ,İslâm dininin Türk milleti-
nin en mühim unsuru olduğunu ve onun ihmal edilmesi için hiç
bir sebebin bulunmadığını görmüşlerdir.(39)

Erol Güngör'e göre ise, milliyetçilik hareketi,
Türkiye'ye dış kuvvetlerin tesir sahası dışında yeni bir
hüviyet kazandırmak üzere doğmuş ve içinde bulunduğumuz hâl
ve şartların zaruri bir neticesi halinde gelişmiştir.(40)

Bu;milliyetçiliğin Batı medeniyetinin bir ürünü olduğunu,
ilk defa orada ortaya çıktığını,diğer ülkelere sirisinin de
Batı taklitçiliğinin bir uzantısı olduğunu söyleyenlerin tam
karsıtı bir görüştür.Erol Güngör'e göre milliyetçilik,bizim
sartlarımızın zaruri bir neticesi olarak doğmuş ve gelişmiş-
tir.

Aslında,Erol Güngör yukardaki görüşün ilk kısmını kabul et-
mektedir.Modern millet anlayışı ve milliyetçilik,Batı'da or-
taya çıkmıştır.Fakat bugün artık vazgeçilmez bir realite ola-
rak karşımızda durmaktadır.Özellikle,"kalkınmakta olan","az-
gelişmiş" diye vasıflandırılan yeni devletler için Batı'ya
bir reaksiyon,batıya karşı b şimsizlik mücadelesi seklini al-
mıştır.Osmanlı İmparatorluğunun yıkılma,parçalanma döneminde
imparatorluk içindeki her unsur milliyetçilik davası sürerken
yapılacak tek şey bizim de kendi milliyetimize sarılmamızdı.
Yani bu,ogünün şartlarında ortaya çıkan bir zaruretti.

Kendi milliyetimize sarılmak ,Osmanlı
kültürünü tek basımıza temsil etmek,kendi öz gücümüzle sürdürmek
ve çağın şartlarına göre,yeni inkân ve vasıtalarla geliştirmek.
(Erol Güngör'e göre Osmanlı Kültürü bizim geliştirdiğimiz,ori-
jinal millî kültürümüzdür) O'nun düşündüğü milliyetçilik iste

(39) a.g.e,s :151

(40) a.g.e,s :153

bu çizimleri tasarımlarını.Yoksa O,Türk milliyetçiliğini inkılâpçıların dediği gibi "Osmanlı İmparatorluğundan kurtuluş hareketi" olarak görmemektedir.(41)

Erol Günsör'ün yukarıda sözünü ettiğiniz yeni devletlerden ne kastettiğini,bunlarla milliyetçilik arasındaki münasebeti nasıl değerlendirdiğini daha yakından görelim."Yeni Devlet"ten siyasî bağımsızlık kazandıktan sonra,modern millet olma yolunda çalışan ülkeleri anlamaktadır ki,bunlar imparatorlukların parçalanmasından doğan ve milliyet unsuruna dayanarak siyasî ve coğrafî hüviyetini kazanan ülkelerdir.Bunlardan bazıları bağımsız bir devlet olarak yeni ortaya çıkmış olmakla beraber,kültür ve medeniyet bakımından eski bir hüviyeti bulunan ülkeler;bazıları ise büyük devletler arasındaki nüfuz mücadelesiyle yerli bağımsızlık hareketlerinin varattığı uzlaşmalarla doğmuş,kendi kendilerini yaratmak zorunda bulunan ülkelerdir.

Milliyetçilik,bu yeni devletlerin ortak ve yaygın bir özelliği olarak görülmektedir. Milliyetçilik bir dış mesele olarak ele alındığı zaman,yerli kültürün yabancı kültüre -bütün sosyal müesseseleri de dahil olma/üzere- karşı çıkması,bir iç mesele olduğu zaman ise memlekette millî birliğe engel olacak mâhiyetteki kültürel,iktisadî ve sosyal farklılaşmaların asgariye indirilmesi demektir.(42) Erol Günsör,İslâm dünyasında milliyetçiliğin,Batı devletlerinin emperyalist baskılarının iyice şiddetlendiği bir zamanda hem Batı'lıların sayesinde,hem de onlara rağmen uyandığını söylüyor ki,bu da bizim yukarıda verdiğimiz hükümü doğrulamaktadır.(43) Yani,milliyetçilik Batı'da 19.Y.Y'nin sosyal ve siyasî şartlarının ve aynı zamanda 20.Y.Y'da yeni devletlerin Batı'ya karşı

(41) Günsör,Türk Kültürü ve Milliyetçilik,s:13

(42) Erol Günsör,İslamın Bugünkü Meseleleri,II.Bas.Ötüken Yayını,İstanbul,1982,sf:128

(43) a.g.e,sf:155

bağımsızlık mücadelelerinin bir zarureti olarak ortaya çıkmıştır.

Milliyetçilik ve İslâm:

Erol Güngör bir sosyal ilimci olarak millî kültürlerin varlığına, medeniyetin ve insanlığın gelişmesindeki rolüne büyük önem vermektedir. Sanayi ve teknoloji medeniyetinin giderek yaygınlaştığı, bütün toplumları etkisi altına almaya başladığı dünyamızda bütün toplumların birbirine benzeyerek, millî kültürlerin ortadan kalkacağı yolunda işaretlerin olması, O'nu haklı olarak bu tavra itmektedir. Millî kültürlerin ortadan kalkması, yeksenak, renksiz ve ruhsuz bir dünya demektir. K. Boulding, medeniyet sonrası dünyasının en büyük problemlerinden birinin, kültürler arasında k fi derecede bir farklılaşmayı ayakta tutmak ve yeksenaklığın bütün dünyayı kaplamasını önlemek olacağını söylemektedir. (44) Erol Güngör, millî kültürlerin varlığı meselesine, İslâm açısından baktığımızda,

İslâmın bu konuda karşı bir tutumu olmadığını, hatta teşvik edici olduğunu / İslâmî göre insanlar gerek  ert, gerek k fi olarak Allah nazarında esittirler. ^{İslâm,} İnsanları ırk, soy, sosyal sınıf gibi özellikleriyle değil; Allah'a kulluk vazifeleri itibariyle değerlendirir. İslâm'ın insanların ve kavimlerin esitli i anlayışı, onlar arasında farkların bulunmadığı veya bu farkların tanınmadığı mânâsına gelmemektedir. Çünkü Kur'an'da insanların "birbirlerini tanımaları için subeler ve kabileler halinde" yaratıldıkları bildirilmektedir. Erol Güngör'e göre bu, "kültürlerin farklılığı ve çokluğu" demektir. Fakat İslâmiyet insanların falan yevafilan soya mensup olmakla diğerlerine üstünlük iddiasını, yani "kavmiyet ili i" yasaklamıştır. (45)

İslâm medeniyetinin üç unsuru olan;Araplar,Türkler ve İranlılar ortak bir medeniyetin ve inanç sisteminin içinde;dilleri,örfleri,sosyal teşkilatları birbirinden farklı olan,birbirinden ayırdedilebilen milletler halinde yaşamışlardır.Ve bu ayrılık hiç göze batmamıştır.Çünkü İslâm'ın insanları tek bir millet haline getirmek gibi bir davası yoktur.İslâmiyetin milletlerin ayrılığını ve millî statükoları kabul edişinin en büyük delili olarak,İslâm hukukunun örfe verdiği önemdir:İslâm hukuku nassa dayanan temel prensiplerin dışında,islâmiyetle çatışmamak şartıyla örfleri kabul etmiştir." Millî hüviyetlerin varlığı ve devamı sosyolojik gerçeklere uygun düştüğü gibi,İslâm ile herhangi bir uyumsuzluk halinde de değildir.(46)

Erol Güngör "tek bir İslâm devleti" fikrini romantik bir ideal olarak nitелеmektedir.Bu fikir,daima taraftar bulmuş olmakla birlikte,siyasî sahada kendini hissettirecek bir güce erişememesinin sebeblerinden biri,İslâm doktrininde bu konuda herhangi bir dayanak bulunmayışıdır.İslâm doktrininde tek devlet fikri işlenmemiştir.İslâmın gayesi Allah'ın emirlerine uygun ve kulların haklarına riayetkâr bir devlet nizamının esaslarını göstermek olmuştur,bu esaslara uymak suretiyle İslâm devletleri arasında fark gözetilmez.Ancak,İslâm devletlerinin birbiriyle olan münasebeti,şeriata uygun olmak zorundadır.(47) Anladığımıza göre,Erol Güngör,çrtak hareket eden birbiriyle münasebeti şeriata uygun olan,iç düzenlerinde Allah'ın emirlerine uyan,kul hak-

(46) a.g.e.,s:182
(47) a.g.e.,s:187

larına riayetkâr bir nizam tesis eden ve nassla çatışmamak suretiyle kendi millî kültürlerini,örflerini koruyan ve geliştiren milletler ve onların devletlerinden mütesekkil renkli,dinamik bir dünyadan bahsetmektedir.

Erol Güngör'e göre Türk Milleti için,Türk milliyetçiliği veya islâm arasında bir tezat mevcut değildir.Türklerin hensi de zaten müslüman olduğu için Türk milliyetçiliği aynı zamanda islâmî bir harekettir.Fakat arap milliyetçiliği için durum farklıdır.Arap milliyetçiliği,müsterek Arap dili etrafında doğan kültürü esas alır.Bu kültür içinde müslüman Araplar kadar müslüman olmayanlar da yer alır.Bu yüzden Arap milliyetçileri ile islâmcılar normal olarak birbirlerine düşmandırlar.(48) Bize göre Erol Güngör'ün açıkladığı bu noktanın önemi,tartışmanın son yıllarda Türkiye'ye aynen vansıması ve sun' i bir milliyetçilik-islâmcılık düşmanlığı yaratılmasından ileri gelmektedir.Erol Güngör'ün düşüncesine göre,Türk Millî kültürünün en mühim unsuru İslâm'dır.Bunun yanında millî kültürümüzde Türk milletinin diğer ayırdedici özellikleri yer alır (dil,sosyal teskilatlanma,pratik unsurlar,san'at,folklor,v.s).

(48) a.g.e ,s:182

B Ö L Ü M II

KÜLTÜR VE KÜLTÜR DEĞİŞMESİ

Bu bölümde "kültür" kavramı ve kültürün oluşumu hakkında farklı yaklaşımlar, kültür ve medeniyet, kültür ve sosyal yapı arasındaki ilişkiler, kültür değişmesi ve Erol Güngör'ün bu konulardaki görüşleri ele alınacaktır.

Kültür, sosyal ilimlerin en karmaşık, üzerinde anlamaya varılamamış en tartışmalı konularından biridir. Biz burada çok genel özet bir bilgi vermek, daha ziyade Erol Güngör'ün kültür, kültür değişmesi, medeniyet gibi kavramları kullanırken bunlardan neyi kasdettiğini, anlatılan yaklaşımlardan hangilerini benimseyip, hangilerini reddettiğini belirlemek durumundayız. Erol Güngör, hiç bir zaman teorik kültür tartışmalarına girmemiştir. Kültür ve kültür değişmesiyle ilgili geniş antropolojik bilgisini Türkiye'nin pratik kültür meselelerine ve batılılaşma hareketine uygulamış; bu pratik meseleleri aydınlatmak, ilmi izahını yapmak ve geçerli çözüm yolları bulmak için kullanmıştır. Bu yüzden O'nun kültür, medeniyet, kültür temasları, millî kültür gibi kavramları kullanış tarzını, bunlardan ne kasdettiğini, ancak Türkiye üzerine kültür ve

kültür değişmesiyle alâkalı yazılarıyla iç içe bir şekilde buluyoruz.

Burada, pratik meseleler dolayısıyla dağınık bir şekilde serdedilen kültür anlayışını toplamaya çalıştık. Bir noktayı daha belirtelim: O'nun kültür anlayışı ve kültür değişmelerine yaklaşımı büyük ölçüde M. Turhan'dan kaynaklanmıştır. Bu yüzden M. Turhan'ın yaklaşımı üzerinde de oldukça etraflı bir şekilde durulacaktır. Belki de Erol Güngör, "Kültür Değişmeleri" (1) gibi kaynak bir eserden sonra, konuyu tekrar teorik olarak ele almayı gereksiz bulmuştur.

A-KÜLTÜR VE KÜLTÜRÜN OLUŞUMU

Kültürle alâkalı hemen bütün kaynaklarda, konunun karmaşıklığı, farklı tanımlar, terimin tarihçesi üzerinde durulmaktadır. Bütün kaynaklar Kroeber ve Kluckhohn'un tesbit ettiği 164 farklı tanımdan bahsetmektedir. Bu kadar fazla sayıda farklı tanımın ortaya çıkış sebebi yine farklı şekillerde izah edilmektedir. Bozkurt Güvenç'e göre bu güçlük, kültür kelimesinin çok anlamlı olmasında aranmalıdır. (2) Görüldüğü gibi bu analitik bir açıklama tarzı olup, totolojiktir. M. Turhan'a göre kültür terimi üzerinde anlaşmazlıkların bir nedeni, terimlerin mensup oldukları ilimlerin gelişmesine bağlı olarak zaman zaman değişikliğe uğramalarıdır. (3) Bazılarına göre ise kültür ve medeniyet

(1) Mümtaz TURHAN, Kültür Değişmeleri, M.E.B. Yay. İstanbul, 1972

kavramları arasındaki kargaşa,bizzat kültür ve medeniyetler arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.(4)Herkes kendi mensup olduğu kültürün değerlerine ağırlık vererek kavramı açıklamaya çalışmaktadır.Sosyal ilimci de mensup olduğu kültürün etkisi altında olduğu için,bu subjektiflik bir ölçüde kazınılmazdır.Bu bazen şuursuz bir şekilde yapıldığı gibi,bazen de millî menfaatler göre veya ideolojilere göre şuurlu olarak yapılmaktadır.(x)Aslında kültürün sosyal bir olay oluşunun,her toplumda farklı şekil alışının onu tanımlamada da farklılıklara yol açması tabii bir durumdur.

1.Kültür ve Kültür Değişimi Araştırmalarında Etikili Olan Akımlar:

Farklı toplumların kültürlerinin ve kültür değişmelerinin sistemli bir şekilde araştırılması oldukça yenidir.İlk sistemli çalışmalar,etnolojik ve antropolojik çalışmalarla başlamıştır.Fakat bu hususta,sosyal tekâmülü ve toplumlararası farklılıkları açıklamaya çalışan çeşitli sosyolojik,tarihi,psikolojik yaklaşımların da uyarıcı ve teşvik edici tesirleri olmuştur.Bu bakımdan,kül-

(2) Bozkurt GÜVENÇ,İnsan ve Kültür,Remzi Kitabevi,İstanbul,1974,s:95

(3) Mümtaz TURHAN,Kültür Değişmeleri,s:36

(4) S.Ahmet ARVASI,Türk İslam Ülküsü,C:I,Türk Kültürü Yay.İstanbul,1979,S:291

(x) Evrensel düşüncelere sahip bir kişi,kültürü de medeniyeti de evrensel değerler olarak tanımlar.Sosyalist için kültürel farklar sınıf temeline dayanır.O,meselâ:"Avrupa Kültürü",Hint Kültürü" yerine,"Burjuva Kültürü",Proleter Kültürü"nden söz eder.

tür kavramıyla alâkalı tartışmalara ve farklı tanımlara geçmeden önce, bu akımlardan kısaca bahsetmek yararlı olacaktır.

a) Tekâmülcü (Evrimci) Okul:

Tekâmülcü okul Avrupa'da 18.Y.Y'ın sonlarında ve 19.Y.Y'ın başlarındaki ilim ve teknik sahasındaki büyü ilerlemelerin ve bu ilerlemeler sayesinde ortaya çıkan iyimser havanın bir ürünüdür. Bu nazariyeye göre cemiyetler veya topyekün insanlık devamlı ilerleme ve gelişme halindedir. Cemiyetler belirli aşamalardan geçerek sürekli mükemmele doğru ilerlerler. Farklı cemiyetler, eşit şartlar altında aynı şeyleri meydana getirirler. O dönemin bütün düşünürleri bu görüşün etkisi altında kalmıştır. Morgan, Spencer, Tylor, Bachofen, Maine, Marx, Durkheim ve Comte, sosyal tekâmülün belirleyici faktörü konusunda -ırk, din, aile, ekonomi, işbölümü v.s- ayrılışlar bile, hepsi de tekâmüle inanırlar. Batı medeniyeti, belli aşamalardan geçerek bugünkü durumuna ulaşmıştır. Diğer toplumlarda aynı aşamalardan geçerek, batı medeniyetinin ulaştığı aşamaya ulaşacaktır.

b) Difüzyonistler (Yayılmacı Okul): Difüzyonistlere göre bir kültürün oluşumu ve gelişmesinde ilk önemli rol, başka kültürlerle temastır. Kültürler, temaslar neticesinde yayılır. Çeşitli toplumlardaki kültürel gelişmeler, birbirinden bağımsız ve birbirlerine paralel değildir. Bunlar kültürün belli merkezlerden çevreye ve dühyaya yayıldığına inanırlar. Meselâ en aşırı difüzyonistlerden G. Eliot Smith Eski Mısır'ı merkez sayarak, kültürün bütün dünyaya

burdan yayıldığıını söylemiş,böylece eleştirilen tahmini tarihçiliğin kötü bir örneğini vermiştir.(7) Fakat yayılmacı okul,farklı kültürlerin ve bunların birbirleriyle temasları neticesinde meydana gelen değişmelerin araştırılmasında uyarıcı bir rol oynamıştır.

c)Yeni Tarihçilik:

Amerikan Antropologu Franz Boas,tarihî inşacılık ve evrimçiliğe karşı çıkarak kültür araştırmalarını teorik eğilimlerden kurtarmaya çalışmıştır.O'na göre kültürel tarih,genelleştiren değil özelleştiren bir ilim olmalıdır.Tarih;tekrar değil biriciktir.Her toplumun tarihi bağımsız bir alandır.ve kendine hastır.F.Boas evrimci ve ırkçı antropolojiye karşı mücadele vermiş,dikkatli bir saha araştırmacısı olarak dikkati çekmiştir.Kendisi teorik yönelimlere karşı çıkmasına rağmen,sonradan,süper-organikçi,kültürologist,örüntücü (patternist),psikolojist ve kültürel-maddeci okulları onun öğrencileri kurmuşlardır.(8)

d)Fonksiyonalistler:

Tarihî açıklamalardan vazgeçerek,toplumu veri kabul edip fonksiyonel olarak açıklamaya çalışırlar.Fonksiyon kavramı ilk kez Spencer ve Durkheim tarafından kullanılmıştır.Fonksiyonalistler bu kavramı kullanırken,bunlardan etkilenmişler,kültürü fonksiyon kavramı yla açıklamışlardır.Fonksiyonalistlerin başta gelen temsilcisi Malinowski

(7) a.g.e,s:80

(8) a.g.e,s:83

toplumu biyolojik sistemlere benzetir.Bu organizmada her parçanın bir fonksiyonu vardır,fonksiyonu olmayan bir sosyal kurum yaşayamaz.

İnsanın temel ihtiyaçları;beslenme,korunma ve çoğalmadır.Bu ihtiyaçlar karşısında,kavramsal düşünme ve konuşma yeteneğine sahip insan "kültür"ü yaratmış ve geliştirmiş;bu ihtiyaçlarını kurumlaştırmıştır.Bütün sosyal kültürel sistemler temel biyolojik ihtiyaçları karşılamakla yükümlüdürler.Bunu yaparken de bireye bir dizi sosyal sorumluluklar yüklerler.(9)

Erol Güngör,Kültür"ü temel biyolojik ihtiyaçlara indirgeyen bu görüşün karşısında yer alır.O'na göre insanlar kendileri için bir hayat tarzı kurarken,sadece tabii ihtiyaçlarını düşünmemektedirler;böyle olsaydı bütün kültür unsurları sadece fonksiyonel değerlerine göre bir şekil kazanırdı.(10)

e)Strüktüralistler:(Yapısal-İşlevciler)

Bu akımın başta gelen temsilcisi Radcliffe-Brown,yapı ve fonksiyon kavramlarına yer verir.Malinowski/^{ninki}gibi, mutlaka bir fonksiyona sahip olan parçalar,birbirleriyle ilişki içinde yapıyı meydana getirirler,fakat,fonksiyona yüklenen anlam farklıdır.

Yapıyı oluşturan parçaların fonksiyonu,biyolojik ihtiyaçların karşılanmasından ibaret değildir.Bütün sistem, teknik-ekonomik,sosyal-yapısal,ideolojik-kültürel olarak

(9) a.g.e,s:86

(10) Erol GÜNGÖR,Kültür Değişimleri ve Milliyetçilik,s:77

üç alt sisteme ayrılır.Bunlar birbirinden bağımsız olarak incelenebilir.Sosyal-yapısal sistem belirleyicidir; ekonomik ve kültürel alt sistemleri belirler ve onlar tarafından desteklenir.

Strüktüralist C.Lévi-Strauss bilinç dışı mekanizmalara ağırlık verir.Sosyal kurumları,sosyal yapıyı anlamak için insan aklının evrensel yapısına inmek gerekir.Bu yapı ben ile ötekiler arasındaki diyalektik çatışmadan doğar.Esas olan bu çatışmanın yumuşatılması ve uzlaştırılmasıdır.(11)

f)Maddeci Yaklaşım:

Maddeci yaklaşıma,kültürel değişimde tekno lojinin, üretim ilişkilerinin,çevre ve coğrafya şartlarının belirleyiciliğine ağırlık veren akımlar girer.(12)

g)Psikolojik Yaklaşım:

Son zamanlarda kültür değişimleri,grubun bilgisi,örf ve adetleri,alışkanlıkları,zihniyet,tutum ve dünya görüşüyle alâkalı olarak ele alınmaya,psikolojik faktörlere ağırlık verilmeye başlanmıştır.Önceleri ilkel kavimlerle,medenî milletlere mensup fertler arasında ruhi farklar olduğu zannedilirken Rivers'in çalışmalarıyla iptidailerle medeniler arasında psikolojik hiç bir fark olmadığı anlaşılmıştır.⁽¹³⁾Psikolojik yaklaşımın öncülerinden Barlett'e göre kültür değişimleri ya "iktibaslar" veya çeşitli kültürlerin teması ve karışması neticesinde meydana gelir.İktibaslar,müceddid (değişme ajanı) denilen kişiler ve

(11) BozkurtGüvenç,İnsan ve Kültür,ss:87-88

(12) a.g.e,s:89-90

(13) Mümtaz Turhan,Kültür Değişimleri,s:19

bunların etrafındaki küçük bir grubun, dışarıdan ithal ettikleri unsurları kendi cemiyetleri içinde yaymasıyla başlar. Müceddidlerin rolü, bunların ve muarızlarının tutumları, iktibas edilen unsurların eskileriyle yer değiştirmesi, kaynaşması, yeni unsurların kabulü veya reddi birer psikolojik süreçtir. Barlett'in vardığı neticeler bugün kültürel antropolojide genel kabul görmüştür. Meselâ, yabancı bir kültür unsurunun kolayca kabul edilebilmesi için onun cemiyette mevcut sosyal eğilimlerle beslenmiş olması şartı; bir kültürün dış tesirler karşısında, her noktasında eşit bir direnç göstermeyip "yumuşak" veya "sert" noktalar taşıdığına dair orijinal tesbiti gibi. Yine Barlett, araştırmalarıyla, sosyal tesir ve şartların, o zamana kadar psikolojiye ait ve tamamıyla ferdi zannedilen faaliyetler üzerinde ne derece etkili olduğunu ortaya koymuştur. (14) Margaret Mead ve Benedict'in psikoloji ağırlıklı antropolojisiyle, Freud'un psikoanalizlerinden bir "kültür-şahsiyet" akımı doğmuştur. Kardiner, Fromm ve Erickson bu okulun önemli isimleri arasında yer alır. (15)

2. Tanımlar:

Kültürün Kroeber ve Kluckhohn tarafından tesbit edilen 164 farklı tanımından söz etmiştik. Kluckhohn ve Kroeber bu tanımları belirli özelliklerine göre tahlil ederek, altı grupta toplamışlardır.

1-Kültürün oluştuğu unsurları sıralayan "sayıcı" ta-

(14) a.g.e, ss:21-22

(15) Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, s:90

nımlar.

2-Kültürü "sosyal miras" olarak anlayan "tarihçi" tanımlar.

3-Kültürü özel bir "hayat tarzı" ve zorlayıcı "normlar sistemi" olarak tanımlayanlar.

4-Uyum,öğrenme,alışkanlık kazanma,sosyalleşme gibi psikolojik süreçlere ağırlık veren "sosyal psikolojik" tanımlar.

5-Kültürün kökeni ve oluşma şartlarına ağırlık veren tanımlar.

6-Kültürlerin sistem niteliğini ve kültür unsurlarının organize bütünlüğünü vurgulayan "yapısal" tanımlar.

(16)

Kültür kelimesinin günlük ve ilmi dilde kullanılışı ile,başka başka ilim dallarındaki kullanılışı çok farklıdır.Tanımın tarihçesi de oldukça enteresandır ve bu tarihî süreç boyunca kültürün ifade ettiği manâ devamlı değişikliğe uğramıştır.

Aslında,"sürmek,ekip-biçmek" anlamına gelen kelimeyi ilk defa Fransız filozofu Voltaire "insan zekâsının (esprit,akıl,ruh) oluşumu,gelişimi ve geliştirilmesi ve yüceltilmesi" anlamında kullandı.Buradan Almancaya geçen kelime bütün batı dillerine yayılmış,İngiliz antropologu Tylor -bugünde genellikle kullanılan- ilk kültür tanımını,Almancadaki anlamına yakın olarak yapmıştır.19.Y.Y' sonlarında ve 20.Y.Y'ın başlarında,Fransız ve İngilizler medeniyet kelimesini kültüre tercih ediyorlardı.Bi-

(16) Muzaffer Sencer,"Kültüre İlişkin Temel Kavramlar",Ulusal Kültür,Temmuz,1979,sayı:5

lim,felsefe,endüstri ve teknoloji alanlarında önde giden Fransızlar ve İngilizler medeniyeti;barbarlık,ilkellik ve azgelişmişlik karşılığı olarak benimsediler.Sosyal gelişmede bu ülkelerin daha gerisinde bulunan Almanlar ise kültürü tercih etmişlerdir.Batılı etnologlar,ortaya çıkardıkları küçük,basit ve barışçı toplumların,vahşi ya da yamyam olarak nitelendirilemeyeceklerini anlayarak bunlara da "kültür" adını verdiler.Marx,kültürü Hegel'in "Nesnel Ruh" (objective geist) kavramı yerine kullanmış ve son derece geniş bir tanımını vermiştir:"Doğanın yarattıklarına karşı,insanoğlunun yarattığı her şey." Sonraları kültür,aklın veruhun,amaca elverişli zihni çalışma ve pratiklerle geliştirilmesi olarak "eğilime" yakın bir anlamda kullanılmıştır.Kültürlü kişi,düşünme,seçme eleştirme gücü gelişmiş,bilgili, felsefe,san'at,yabancı dil,edebiyat v.s alanlarda beceri kazanmış veya derinleşmiş kişidir.(17)

İşte bugün günlük dildeki kullanış,bu son anlamdadır. Bu anlamda kültür,görgü kurallarının,uygun davranışların bilgisidir.Veya klasik san'at eserlerine ait bilgili ya da daha geniş olarak bunların yanısıra felsefi eserleri, ilmi teori ve bilgileri tanımayı ifade eder.(18) Artık bu anlamdaki kültürlü kişi yerini,entellektüel kelimesine bırakmıştır.

Bozkurt Güvenç kültür sözcüğünün,bilimsel literatürde, uygarlık (medeniyet) karşılığı kullanıldığını söylemekte-

(17) Bozkurt Güvenç,İnsan ve Kültür,ss:96-97

(18) Muzaffer Sencer,s:3

dir.(19)Kültür ve medeniyet arasındaki farklılıklar ve ilişkilerden daha sonra bahsedeceğimiz için bu görüşü şimdilik belirtmekle yetiniyoruz.Gerçekten de bugün kültür kelimesi özellikle antropolojideki kullanılmasıyla geniş bir manâ kazanmış,"sosyal yapı" ve "medeniyet"in ayırtedilmesi güçleşmiştir.Kullanılan tanımların hemen çoğu kültürü bu geniş anlamıyla ele almakta,ancak kültürün bir ögesine,bir özelliğine,bir kültürel sürece veya kültürün oluşma şartlarına ağırlık vermek zorunda kalmaktadırlar.Sık raslanan bazı tanımları sıralayacak olursak:

"İnsanların içinde bulundukları hayat şartlarına uyumlarının toplamı,onların kültürüdür." (Sumer ve Keller)

"Kültür büyütülerek ekrana yansıtılmış bireysel psikolojidir." (Benedict)

"Kültür,maddi öğelerin,davranışların,fikir ve duyguların,sembollerden oluşan ve sembollere dayanan bir örgütlenmesidir." (White)

"Kültür,sosyal-kültürel evrendeki açık-seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar,değerler ve kurallar,bunların etkileşim ve ilişkileri bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplarıdır."(Sorokin)

"Kültür,bir halkın yaşama tarzıdır." (C.Wissler) (20)

Linton da kültürün popüler kullanışına karşı çıkmakta,kültürün zannedildiği gibi toplumu daha yüksek,daha arzu edilebilir hale getiren şeylerle ilgisi olmadığını söylemektedir.(Piyano çalmak,bale yapmak,eserler okumak v.s) Linton'un anlayışına göre,kültürsüz toplum veya fertler yoktur.Her toplumun kültürü vardır.Sosyal ilimci ise

çalışmaya "belli toplumları karakterize eden hayat tarzı" olan kültürlerin araştırılmasıyla başlamalıdır. Aslında kültürün bir çok mümkün tanımı vardır ve bunların her biri belirli sahalardaki çalışmalara bağlı olarak kullanılabilir. Meselâ "toplum üyelerinin sosyal mirası" tanımı tamamen uygun olabilir. Fakat böyle bir tanım, şahsiyetleri biçimlenmesiyle alakalı araştırmalara çok az yardım edecektir. Bu yüzden kültürü "hayat tarzı" olarak tanımlayan Linton, şahsiyet biçimlenmesiyle alakalı kitabında konuyla özel ilgisi bakımından şu tanımı geliştirmektedir: "Bir kültür öğrenilmiş davranışların bir görünüşü ve belirli bir toplumun üyeleri tarafından aktarılan ve paylaşılan davranışların neticeleridir." (21)

Sapir'e göre de kültür üç manada kullanılmaktadır.

1-Ferdî inceliğin kastedildiği ideal manâ: Zihni kıymetler sahasındaki bilgiyi ve münakaşa kabiliyetini, asil, kibar, ince ve zarif gibi özellikleri ifade eder. Bu anlayışın en uç şeklinde garip bir alaycılıkla halk kütlesinden "uzak durma" kastedilir, aynı zamanda bir kıyafet ve eda meselesidir.

2-Etnoloji ve kültür tarihçilerinin kullandığı manâ: İnsanın hayatında sosyal yoldan edindiği, maddî ve manevî her unsuru ihtiva eder. Her insan grubu (ilkel veya medenî mutlaka bir kültüre sahiptir. Burda kültürün yüksek veya aşağı seviyede olması söz konusu değildir.

3-Manevî kıymetlere önem veren kültür anlayışı:Ferdî in-celiğe değil, grubun kültürüne ağırlık vermesi bakımından ikinci manâya yakındır.Fakat bu anlayış da seviye farkı gözetir,bazı toplumları kültürlü sayar.(22)

Sapir'in tanımladığı ikinci manâ bugün sosyal ilim-lerin -özellikle antropolojinin- kullandığı kültürü ifa-de eder.Bu anlamdaki kültürün en eski ve en çok kullanı-lan tanımını Tylor vermiştir:Bilgiyi,san'atı,imani,ahla-kı,örf ve adetleri,ferdin mensup olduğu cemiyetin bir uzvu oluşu itibariyle kazandığı alışkanlıklarını ve bütün diğer becerilerini içine alan gayet karmaşık bir bütün-dür."(23) Tylor'un tanımı bütüncü bir yaklaşım olarak ni-telendirilir.Bu tanım toplum,insan,kültürel muhteva ve öğrenme olmak üzere dört ana değişkene dikkati çekmekte-dir.

Kültürün bazı özellik ve ilkelerini Murdock şöyle sı-ralıyor:Kültür öğrenilir; tarihî ve süreklidir; sosyal-dir; ideal veya idealleştirilmiş kurallar sistemidir; ihtiyaçları karşıla yıcı ve doyum sağlayıcıdır; değişir -bütünleştiricidir; bir soyutlamadır.

Yine Murdock soyut ve kavramsal bir model olan kültü-rün ihtiva ettiği somut değişken,ilişki ve kurumların da bir listesini yapmaya çalışmıştır.Temel kurum ve değişken-leri:tarihî kaynaklar ve töreler;aile ve akrabalık;sağlık ve hastalık;bilim,san'at ve eğitim;yerleşme biçimleri;ü-retim biçimleri;din,devlet ve yönetim;insan (fert);dil ve kişilik;ve bunların üzerinde olduğu doğal çevre ola-rak on ana başlık altında toplamıştır.Kültür teorisine

göre bu değişkenlerin herbiri farklı sosyal bilim dallarının konularıdır, kültürel antropoloji ise bunlar arasındaki karşılıklı etkileşim, bağlantı ve ilişkileri araştırır.⁽²⁵⁾ Görüldüğü gibi bu anlayış sosyolojideki "sosyal yapı" kavramıyla ve sosyolojinin konusuyla çakışmakta, karışıklığa yol açmaktadır. İleride, "sosyal yapı ve kültür" kısmında bu konuya tekrar döneceğiz.

3. Kültürün Oluşumunda Maddeci Yaklaşım:

Farklı kültür anlayışları daha çok kültürün oluşumu konusundaki anlaşmazlıkların ürünüdür. Görüldüğü gibi herkes, kültürün cemiyet halindeki insanın ihtiyaçlarına cevap olmak üzere ortaya çıktığı noktasında birleşmektedir. Fakat bu ihtiyaçların neler olduğu konusunda farklı düşünülmektedir. Biz bu görüşleri, "biyolojik ihtiyaçlara ağırlık verenler", "ruhi ihtiyaçlara ağırlık verenler" olarak iki grupta toplayabiliriz.

Birinci grupta olanlar kültürün, ilk oluşumunda insan topluluklarının temel biyolojik ihtiyaçlarına -beslenme, barınma, çoğalma- cevap olmak üzere ortaya çıktığını, sonraları bu cevapların kurumlaştığını ve bu kurumları, örgütlenmeyi geliştirmek, korumak, devam ettirmek için normların, değerlerin oluşturulduğunu söylerler. Görüldüğü gibi bu maddeci bir izah tarzıdır.

(25) George Peter Murdock, "An Outline of Cultural Materials", Every Man His Way, ed. Alan Dundes, New Jersey, 1968, pp:175-179

a) Malinowski ve Fonksiyonalist Yaklaşım:

Malinowski'ye göre kültür;insan toplumunun coğrafi engelleri aşmasını;insanın veya toplumun hayatını sürdürrebilmek için yerine getirilmesi gereken biyolojik ve çevresel şartların oluşumunu,temel ihtiyaçların tabii çevre karşısında daha hür ve daha yüksek derecede karşılanabilmesini sağlamaktadır.Ancak bunun yapılabilmesi "insanın çıkarsanmış ihtiyaçları" denilen dolaylı ihtiyaçların artışına katlanmayı ve bunları giderecek hayat tecrübelerine,pratiklere,bilgiye sahip olmayı gerektirir.Böylece temel ihtiyaçlarını bile çıkarsanmış ihtiyaçlarını karşılamakla giderebilen insan kendi güvenliğini ve rahatını,hareket boyutunu ve hızını arttırmakta,yıkıcı gücünü yükseltmektedir.Bütün bu sürecin temelinde ise insan ile madde arasındaki ilişki vardır.Temel bir ihtiyacı gidermek için girişilmiş bir pratik,olumlu sonuç vermiş ise;üretimin teknik veya örgütlenme ile ilgili alanında girişilmiş belli bir işin iyi sonuç verdiği ortaya çıkmışsa,geçmişin tekrarlanarak değerlilikleri anlaşılmış uygulamaları,gelecekte karşılaşılabilecek olan benzer problemlerde veya ihtiyaçlarda gene aynı şekilde kullanılmak üzere toplum üyeleri tarafından öğrenilir ve saklanır.Böylece insan,madde ile ilişki kurarken örgütlenmeyi,semboller kullanmayı ve hayat tecrübelerinden edindiği geçerli pratikleri ve faaliyetleri değerlileştirmeyi de öğrenmiş olur.Hayat tecrübeleri içinde yapılan gözlemlere dayanarak elde edilen bilgiler,kazanılan bece-

riler bu kültürel objeleri pekiştiren değerlere, kanaatlere ve diğer ideolojik rasyonalizasyonlara yol açar. İnsan, yeni tecrübelerle karşılaşp eskisinden daha yararlı bir pratik veya bilgi edinmenin mümkün olduğunu bizzat yaşamadığı ve görmediği sürece, eskinin pratiğini ve becerisini pekiştiren değerleri savunur. Toplumda bireylerin veya grupların başarılı pratiklerin zamanla yaygınlaşması, toplumca benimsenmesi ve değerli kılınması en büyük şartlandırma aracı olan kültürün eğitmesi, yetiştirmesi, beceri kazandırması, normlar ve değerler aşılması ile olur. (26)

İnsan kültürel varlığını kazandıktan sonra biyolojik ihtiyaçlarını değil, kültür ortamında oluşan çıkarılmış ihtiyaçlarını gözönünde tutarak eylemlerde bulunmaya başlar. Bunun sonucu olarak ikincil ihtiyaçların giderilmesi konusundaki mecburiyetler önem kazanır: Bütün materyal araçların ve cihazların yapımı, bu yapıma ait teknolojinin unutulmaması ve devamı; ürün ve mamullerin tüketici ve kullanıcılara dağıtılabilmeleri gerekir. Bütün bunlar ise, toplumun kendi üretimini temini, dağıtım ve tüketim sistemini oluşturması mecburiyetini ortaya koyar. Yani, üretim, dağıtım ve tüketim sosyal örgütlenme içinde yapılır. İşte kültürün oluşumu örgütlenme ile birlikte hızlanmaya başlar. Örgütlenme önce çok açık olarak tanımlanmış bir şema veya yapının; sonra da toplumun belirli bir hayat seviyesindeki örgüt ve örgütlenmelerini pekiş-

(26) Malinowski "A Scientific Theory of Culture" ve "The Dynamics of Cultere Change"den aktaran, Ünsal Oskay, "Yapısal Bir Sorun olarak Kültür Değişimi" Aile İdaresi Dergisi, C:7 sa-

tiren, sosyalle eden ve savunan değerlerin, idea, norm ve müesseselerin oluşmasını gerektirir. (27)

Görüldüğü gibi Malinowski kültürün oluşumunda biyolojik ihtiyaçları esas almakta, bütün kültürel öğeler bu ihtiyaçlara verilen cevapların zamanla kurumlaşması yerleşen geçerli pratiklerin değerlileştirilmesi ve pekiştiricisi olarak görülmektedir. Kültür sonradan sun' i bir "ikincil ortam" oluşturarak "çıkarsanmış ihtiyaçları" yaratmaktadır.

b) Marxist Kültür Anlayışı:

Marxistlere göre kültür, toplumdaki hakim üretim ilişkileri tarzına göre oluşur ve sosyo-ekonomik yapıyı pekiştirmekle görevlidir. Marx "maddi üretim tarzı, hayatın sosyal, siyasal ve manevi süreçlerinin karakterini belirler" ve "ekonomik temelin değişmesi ile bütün bir üst yapı az çok hızlı bir şekilde değişir" demektedir. (28)

Aslında Marxist kültür anlayışı halen çözümlenmemiş bir konudur, yeni marxistler meseleye daha farklı yaklaşmakta kültürün üst yapı olarak alınıp alınmayacağı tartışılmaktadır. (x) Türkiye'de solda bilinen bir grup sosyal ilimci kültürün oluşmasını ve değişmesini, tamamen bir alt yapı-üst yapı meselesi olarak açıklamaktadır. Mesela, Ünsal Oskay Malinowski'nin izahlarıyla Marx'ın görüşlerini birleştirerek şu sonuca ulaşmaktadır: "Kültür, bütün bunların (yapay araçlar, standartlaştırılmış davranış tarzları, sembolik eylemler) kendilerinin nedeni olan ekonomik yapıya

(27) a.g.m., ss:82-84

(28) a.g.m., s:91

uygun ve bu alt yapının işleyişini kolaylaştıracak şekilde bir bütünlük kazanmasını sağlamaktır. Bu bütünlük belirli bir üretim biçimine göre oluşansosyal ilişkilerin sürdürülmesini ve pekiştirilmesini sağlayan yarar... toplumdaki hakim kültürün, toplumun alt-yapısının hem ürünü hem de pekiştiricisi olduğu ve kültür ile alt-yapı arasında fonksiyonel bir bağlantı bulunduğu; bu nedenle, kültür alanındaki bir değişimin alt-yapıda paralel bir gelişme ile birlikte ve ancak onun ürünü olarak gerçekleştirilebileceği... söylenebilir." (29)

Anıl Çeçen bir taraftan millî kültürlerle sahip çıkılması ve geliştirilmesi gereğini vurgularken, diğer taraftan kültürü marxist şema içinde izah etmeye çalışmaktadır. "Kültür, toplumun genel, nesnel gelişme yasaları içinde gelişme gösterir. İnsan toplumlarında ortaya çıkan her üretim biçimi belirli bir tarihsel kültür biçimine karşılık verir ve ekonomik düzendeki her değişim ile beraber bu kültür biçimleri de ortadan kalkarak yerini yenilerine bırakır. Böylece kültür insan toplumlarının tarihsel gelişim süreci içinde ilkelikten başlayarak, köleci ve feodal aşamaları geçtikten sonra günümüzün kentlere dayalı düzenine gelebilmiştir." (30)

M. Sencer toplumlar arasındaki çeşitlenmelerin nedeni olarak baktığı kültürün "düzgüler sistemi" olarak adlandırdığı norm, töre, gelenek, gidişim kısımlarını anlatır-

(x) Bu konuda Türkçe'ye çevrilen Althusser ve Gramsci'nin görüşlerine bakılabilir. Ayrıca, bakınız, Mehmet Ayhan, "Kültür sorunu ve Kültür Teorisi", Birikim, Mart 1976

(29) a.g.m, s:101

(30) Anıl Çeçen, "Kültür Yönetimi", Anne İdaresi

ken daha farklı bir bakış açısı getirmekte (31); fakat kültürel gelişmeyi açıklarken tamamen maddi izah tarzını benimsemektedir. O'na göre kültürel gelişme maddi unsurlardaki alet ve tekniklerdeki gelişmelerden ibarettir. Kültürel gelişmenin sürükleyici gücü olarak buluş ve yenilikleri koymakta, teknolojinin hızlı değişme temposuna bağlı olarak hızlı kültürel gelişmeden söz etmektedir. (x) Kültürel gelişme başlığı altında insanlığın maddi gelişmelerini anlatır. (32) "Maddi kültür alanındaki gelişmeler giderek tüm düşünce ve değerler sisteminde, tutum ve davranışlar alanında karşılıklarını yaratır. (33) Kùltürler "toplumsal yapıların eğilimine" bağlı olarak değişmektedir. "Tarihte karşımıza çıkan ve birer kültür sistemi olarak ele alınabilecek olan geniş kültür evreleri, başlangıcından günümüze değin birbirini izleyen belli başlı toplumsal yapılara karşılıktır." (34)

Görüldüğü gibi bütün bu izahlar kültürün oluşumunda ve gelişmesinde insanın biyolojik ihtiyaçlarını esas almakta, farklı kültürel sistemler ve değişmeler maddi unsurların gelişmesine ve marxist evrim şemasına bağlanarak açıklanmaktadır.

(31) Muzaffer Sencer, "Kültüre İlişkin Temel Kavramlar", Ulusal Kültür, Sayı: 5, Temmuz, 1979, ss: 10-14

(x) Mümtaz Turhan da, Erol Güngör de Teknolojik ve Kültürel gelişme arasında böyle bir paralellik bulunduğuna inanmazlar.

(32) Muzaffer Sencer, a.g.m, ss: 21-22

(33) a.g.m, s: 33

(34) a.g.m, s: 28

Bu izâh tarzı kültürel farkların sınıf temelinden kaynaklandığı görüşüne ulaşmaktadır ve marsist görüş "burjuva kültürü", "proleter kültürü" ayırımına getirir.

Biz burda, sadece kültürün oluşumu açısından Malinowski'nin görüşlerine ve Marsist kültür anlayışına kısaca temas ettik. Kültürün oluşumunda ruhi ihtiyaçlara ağırlık veren görüşler ise bundan sonra M. Turhan'ın ve Erol Güngör'ün kültürün oluşumunu izahları ve genel kültür anlayışları çerçevesinde temas edeceğiz.

4. Mümtaz Turhan'da Kültür ve Kültürün Oluşumu

Meselesi:

Bütün bu maddeci açıklamalara karşı, M. Turhan kültürün oluşumunda insanın üç ihtiyacı anlayışını getirmektedir: Biyolojik, sosyal ve ruhi ihtiyaçlar. İnsanın kendinde veya tabiatında daha başlangıçta biyolojik ve ruhi ihtiyaçlar bir arada mevcuttur. Sosyal ihtiyaçlar da cemiyet halinde yaşamamanın icabıdır. İşte Kültür, bu üç ihtiyaca cevap olmak üzere, insan topluluklarının karşılaştığı

meseleleri çözmek için meydana getirilen vasıtaların bir toplamıdır. "Cemiyetimizde bulunduğu çevre şartları-na, birarada yaşayan / insanların karşılıklı ilişki ve tesirlerinin çeşidine, derecesine ve biyolojik bir varlık olarak ihtiyaçları tatmin hususunda gösterilen farklı beceri ve kabiliyetlere göre kültür sınırlanır veya farklılıklar gösterir. Fakat her cemiyette çeşitli maddi ihtiyaçları tatmin için oluşturulmuş kaba veya ince, işlenmiş bir teknik ve bilgi; insan ilişkilerini düzenlemeye ve ruhi ihtiyaçları tatmine yarayan nizam, kaide, örf ve adetler, iman, kanaatler, fikir ve telakkiler mutlaka bulunur. Bunların hepsi kültür bütününi oluşturur!" (35)

"Gıda temini, eş edinme, korunma gibi temel biyolojik ihtiyaçlar ilk anda karşılaşılan fakat çözümü en kolay olan problemlerdir." (36) İnsan bunları sağladıktan sonra diğer ihtiyaçlarını giderme yolları arar. M. Turhan'a göre, ruhi ihtiyaçlar da en az biyolojik ihtiyaçlar kadar gerçek ve tabiidir, insanın kendisinden kaynaklanır. Fakat insanın bunlarla uğraşabilmesi için, öncelikle biyolojik ihtiyaçlarını gidermiş olması şarttır. Malinowski veya diğer maddeci izahlarla, bu izah arasındaki fark işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Onlar sosyal ilişkileri düzenleyen norm, adet ve bütün değerleri sun'î, çıkarılmış ihtiyaçlar olarak kabul etmekte ve asıl fonksiyonun da yine temel ihtiyaçları karşılamak olduğunu söylemektedirler. Fakat bu sun'î ortam (kültürel ortam) sonunda öyle bir hale gelmektedir ki, temel ihtiyaçlar bile burada yaratılan sun'î yollarla giderilmektedir.

Kültürün oluşumunda M. Turhan'la maddeci izah tarzını

ayıran bu önemli nokta;M.Turhan'ın "ancak maddi ihtiyaçların tatmininden sonra diğer unsurların ortaya çıktığını"söyleyen ve görünüşte Malinowski'ninkine çok benzeyen izah tarzının aslında çok farklı olduğunu ortaya koymaktadır.(x)Dikkat edilirse yukarıdaki -tırnak içindeki-cümle "diğer ihtiyaçların" değil,"diğer unsurların" şeklindedir.Yani bu ihtiyaçlar "çıkarsanmış sun'i ihtiyaçlar" değil,insanın tabiatında var olan gerçek ihtiyaçlardır. Fakat insan veya insan toplulukları maddî ihtiyaçlarını giderdikten sonra bu diğer ihtiyaçlarını giderebilecek "unsurları" ortaya koyma imkânı bulabilmektedir.

M.Turhan -sadece temel ihtiyaçların karşılanabildiği- bu ilk seviyeyi,"kültür" olarak adlandırmaz.Kültür bu ilk seviyeden sonra maddi ihtiyaçların tatmin şeklinde bir incelme ve diğer ihtiyaçların tatmini demektir. Kültür,meselâ,mesken şeklinde,beslenme şeklinde,kıyafette,eş seciminde zaruri olanın üstünde incelmış şekiller,⁽³⁷⁾ normlar,idealler getiriyor.Aslında "biyolojik ihtiyaçlar" bakış açısından hareket edersek,bu şekillerin böylesine incelmesi,zarurinin üstüne çıkması için hiç bir neden yoktur.Hele idealleri,değerleri bu yolla açıklamak imkânsızdır.Bu konuda fonksiyonalistlerin ve maddecilerin izahları yetersiz kalmaktadır.

(x) Bozkurt Güvenç M.Turhan'ın Kültür Değişmelerini Malinowski'nin Fonksiyonalizmini en doğrucaca yansıtan Türkçe kaynak olarak takdim ediyor. Bozkurt Güvenç,İnsan ve Kültür,s:91

(37) Mümtaz Turhan,s:46

M.Turhan,içtimaf ihtiyaçlara cevap olmak üzere,fertler arasındaki ilişkilerin tanzimi,işbölümü,işbirliği,içtimaf teşkilat ve müesseseler,örf ve adetler,ahlâk ve hukukun doğduğunu söylüyor.Ruhî ihtiyaçların tatminine yarayan vasıtalar ise kültürün ağırlık noktasını,özünü teşkil eder.Çevreye ihtiyaç ve maddî tatmin insana yetmiyor, mutlaka ruhî ihtiyaçlarına da cevap getirmek zorunda.An-cak bu sayede,kendisini,diğer insanları,dünyayı ve kainatı manâlandırarak iç huzuruna ulaşabiliyor.Ruhî ihtiyaçlardan san'at ve din doğmuştur.(38) Linton,kültürün ruhî ihtiyaçlarla alakalı kısmına "kültürün çekirdeği " der. Barlett ise bunları kolay değişmeyen mukavemet noktaları kültürün "sert" noktaları olarak niteler.Linton'a göre kültürün çekirdeği,kıymetlerden ve duygusal yükü ağır basan tepkilardan,çağrışımlardan meydana gelmiştir;bunlar çok zorve geç değişen,değişimleri zorlukla tespit edilen sahalardır.(39)

M.Turhan,bu üç ihtiyacı tatminde rol oynayan her vasıtaya "kültür unsuru",bunların meydana getirdikleri birliklere de "kültür Terkipleri" (Culture Complexes) demektedir.Böylece her kültür sayısız demebileceğ kadar çok unsurlardan veya unsur terkiplerinden oluşmuştur.Her kültür unsuru mutlak aynı derecede öneme sahip değildir.Hayatî bakımdan önemli gözükmeyen unsurlar bazen en temel unsurlar kadar,hatta onlardan daha fazla önemlidir.Bu yüz-

(38) a.g.e,ss:48-49

(39) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:159

den kültürün özünü teşkil eden unsurlarla varlığıyla yokluğu bir olanları, bir de ferdin ve grubun hayatında önemli yer tutan, fakat kültürün kenar çevresinde kalan unsurları ayırmak lâzımdır. (40) M. Turhan bu üçüncülerden temel biyolojik ihtiyaçlara cevap olan unsurları, kültürün özünü teşkil eden unsurlardan ise ruhi ihtiyaçlara cevap olanları kasdetmektedir. Demek ki, asıl kültürü, kültürün çekirdeğini manevî unsurlar oluşturmakta, bu kültürün içinde bulunduğu ve onunla birlikte değişen maddî çevre de "kültürün kenar çevresi" sayılmaktadır. Bazen, bu ihtiyaç ve unsurlar maddî ve manevî kültür olarak ayrılır. Çeşitli anlayışlar bunlardan birine daha fazla ağırlık, önem atfederek kültürü ona göre değerlendirirler. Bir kültürü maddî sahadaki üstünlüğüne göre daha ileri veya diğer sahalardaki durumuna göre daha ileri sayanlar vardır. M. Turhan bu değerlendirmeleri manâsız bulmaktadır; çünkü kültürü asıl temsil eden fertlerde tezahür eden genel tutumlar ve zihniyetlerdir. Kültür, ancak buna göre kıymetlendirilebilir. Maddî sahada mukayese yapmak ve bir kültüre sadece bu açıdan bakmak mümkün ve kolaydır. Fakat diğer sahalarda için bunu yapmak mümkün değildir. Ancak fertlerin genel tutum, düşünce tarzı ve zihniyeti bakımından bir mukayese mümkün görünmektedir. Bu bakımdan her kültür mensubunun takınmış olduğu tavrın, özellikle "insan" ve "tabiat" karşısındaki tutum ve görünüşünün özel bir kıymeti ve önemi vardır. Kültür unsurları, eserler ve bunların organizesi ne kadar çeşitli olursa olsun; insan tavır, tutum ve zihniyetleri bazen çok büyük benzerlikler arz etmektedir. Yani

bu açıdan kültürler manâlı bir şekilde gruplandırılabilir.(41)

M.Turhan bu açıklamalardan sonra kültürü şu şekilde tanımlıyor:"Kültür,bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut olan her çeşit bilgiyi,alâkaları alışkanlıkları,kıymet ölçülerini,umumî atitüt,görüş ve zihniyet ile her çeşit davranış biçimlerini içine alır. Bütün bunlarla birlikte o cemiyet mensuplarının çoğunda ortak olan ve onu diğer cemiyetlerden ayıran hususi bir hayat tarzı sağlar."(42)

M.Turhan'ın kültür anlayışı,Linton ve Sapir'den;kültür değişimleriyle alâkalı tahlilleri Barlett'den;kültür ve medeniyet ayırımı ise Thurnwald,Mac Iver ve Z.Gökalp'den etkiler taşımaktadır.Görüleceği gibi,Erol Güngör'de de aynı etkiler mevcuttur.

5.Erol Güngör'de Kültür:

a)Kültür Anlayışı:

Erol Güngör için kültür,esas itibariyle bir cemiyetin hayat tarzıdır.Bu hayat tarzı cemiyetin kendi hayatî problemlerini çözmek üzere denediği ve uzun yıllar içinde standart hale getirdiği maddî ve manevî unsurlardan oluşur.(43) Burda manevî unsurlardan "davranış sistemleri" ve bunların gerisinde bulunan inançlar,norm ve kıymetler anlaşılmaktadır ki,bu zihni unsurlar kültürün temel yapısını teşkil ederler.Maddi unsurlar ise usul ve vasıtalar.(44)

(41) a.g.e,51-52

(42) a.g.e,s:56

Cemiyetleri kültür bakımından ayırdeden,kullanılan alet ve vasıtalarından çok bunların gerisindeki zihniyet veya manevî kıymetler bütünüdür.(45)

Kültür bir tarihî süreçte oluşup gelişmektedir.E.Güngör bir milletin tarihine onun hayatı;kültürüne ise hayat tecrübesi demektedir.Tarih,hayat içinde karşılaşılan ve büyük ölçüde başkalarınıninkinden farklı olan şartların ve bu şartlara yapılan tepkilerin hikâyesidir;kültür ise bu tepkilerden doğan inanç-norm ve davranış özellikleridir.(46)

Demek ki,Erol Güngör için kültür -antropolojide kullanılan geniş manâsıyla- bir cemiyetin tarih boyunca yarattığı her türlü maddî ve manevî unsuru kapsamaktadır. Bu unsurlar,orijinal,diğer cemiyetlerden farklı bir hayat tarzını meydana getirmektedir.Fakat bu hayat tarzındaki farklılığı yaratan maddî usul ve aletlerden çok onların gerisinde bulunan manevî unsurlardır.Yanî kültüre asıl manâsını ve ren,onu şekillendiren;inanç-norm ve değerlerdir.Bunların cemiyet hayatı içindeki önemini şöyle ifade etmektedir:"Ortak manevî inançlar...bir ülkedeki insanların birlik duygusunu kazanmaları ve işbirliği yapmaları için şart olan bir cazibe merkezi teşkil ederler...kültürün çekirdeğinde meydana gelen bir parçalanma bütün bir cemiyetin...çözülüp dağılması manâsına gelir.Bu çekirdek bir memleketteki aydınların geliştirdiği kültür halinde kendini belli eder;bu yüzden meselâ,katolik kül-

(43) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Milliyetçilik, s:76

(44) a.g.e,s:31

(45) a. .e,s:35

türü,islâm kültürü,hindû kültürü gibi terimler kullanabiliyoruz.Bu kültürlerin her biri,güneş etrafındaki gezegenler sistemi gibi,aynı merkezin etrafında düzenli hareketlerin meydana getirdiği düzenli birer sistem teşkil eder...Kültür çekirdeğindeki birlik dağıldığı zaman ...aydın kitlenin düşünce yapısı ve dünya görüşü de parçalanır ve böylece bir çeşit sosyal şizofreni ortaya çıkar;topyekün cemiyetin kafasında bir "çatlak" meydana gelir." (47)

Bu çekirdeğin etrafındaki diğer unsurlar,yani bir takım teknikler -ekmek pişirmekten,otomobil imaline kadar- ve davranışlar kültüre ait açık ifade şekilleridir.

Kültür bir inançlar,bilgiler,his ve heyecanlar bütünüdür;yani maddî değildir.Bu manevî bütün,uygulama anında maddî formlara bürünür. Demek ki,kültür bütün unsurlarıyla birlikte bir bütün teşkil etmekte,fakat manevî unsurlar kültürün kendisi aslı,diğerleri ise onun dışı yansıyan ifade şekilleridir.(Maddî ve manevî kültür ilişkileri bundan sonraki bölümde ele alınacaktır.)

E.Güngör,kültürü kuşaktan kuşaga aktarılan bir sosyal miras olarak kabul eder."Kültürün asıl özelliği geleneklerinin bulunmasıdır,biz böyle köklü bir kültür geleniği sayesinde bizden önce yaşamış yüzlerce nesilden milyonlarca insanın hayat tecrübesini,sanki bizim tecrübemizmi gibi kullanabiliyoruz.İnsan cemiyetini başka

(46) Erol Güngör,Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik,s:20

(47) Erol Güngör,"Aydınlık ve Karanlık",Yeni Sözcü,sayı:14,

topluluklardan ayıran da budur."(48)

Linton,kültür unsurlarını hiyerarşik bir şema içinde ifade ederek,en yukarıya cemiyetin büyük çoğunluğu tarafından paylaşılan üniversal unsurları (dil gibi),en aşağıya davranış normlarını koymaktadır.En yukarıda ve aşağıdaki unsurlar aralarında uyumsuzluk gösterirse,bu uyumsuzluklar bütün kültürde bir felç tesiri yapabilir.Yukarıdaki unsurlar (kültürün özü) çok yavaş ve az değişir,bu yüzden oralarda meydana gelen değişmeler cemiyette,dağıtıcı,parçalayıcı tesir yaratmaz.Günlük hayattaki açık davranışlar konusunda ihtilaflar olunca ise,insan ilişkilerinde anlaşma ve uzlaşma yerine devamlı muhalefet hakim olur.Davranış örnekleri en kolay ve çabuk değişen kültür unsurlarıdır.Kültürde değişme buralarda başlar.Erol Güngör'ün Linton'un bu görüşlerini benimsediğini yaptığı atıflardan anlıyoruz.Erol Güngör'e göre açık davranış şekilleri hemen ilk anda göze çarpan unsurlar olduğu için,cemiyet içindeki fertler,birbirlerini teşhis etmek için (kimin kimden farklı olduğunu) onlara bakarak karar verirler."...Açık davranışlardaki farklılaşma,günlük muşeret ilişkilerinden başlayarak "zevk" konularına kadar geniş bir sahayı içine alır.Selamlaşma bunların tipik bir örneğidir.Bir kültürün insanları ilk yaklaşmayı herkes için ortak olan selamlaşmayla sağlarlar.Farklı davrananlar yadırganır...Bir yabancıyı ilk anda teşhis etmeye yarayan dış davranış özellikleri o kültürün yerlisinde görüldüğü zaman,yine bir yabancılik hissi doğar...bir kültürün

değerleri, inanç ve norm sistemleri insanların zihninde yer eden ve ancak manevî varlığı olan şeylerdir; bunları doğrudan gözlemek imkânsızdır. Şu halde bir kültürün insanları birbirleri hakkında fikir edinebilmek için bir takım dolaylı yollar bulmak zorundadır. İşte açık davranış şekilleri asıl inanç ve değerlerin istidlal edilmesine kaynaklık eder, bu davranış şekillerine bakılarak; onların temsil ettiği değerler anlaşılmaya çalışılır." (49)

(Erol Güngör bunları, Türkiye'de milliyetçi aydınların, kendi yücelttikleri kültürün kenarında kalmaları olgusunu izah için anlatmaktadır.)

Demek ki, açık davranış şekilleri kültürün özünü teşkil eden, manevî unsurları yansıtan, onların somut olarak ifade edilmesi anlamına gelen unsurlardan sayılıyor.

Kültürün en önemli unsurları olan norm dediğimiz, insan cemiyetini düzenleyici kaidelerin bir kısmını örf ve adetler teşkil ederler. Erol Güngör'ün örf ve adetlerle alâkalı görüşlerinden, kültür anlayışı hakkında fikir vermesi bakımından kısaca bahsedeceğiz.

Erol Güngör'e göre bir sosyal norm, bir cemiyette yaşayan insanların neyi, ne zaman ve nasıl yapmaları gerektiğini bildiren bir sosyal kaidedir. Her kültür kendi cemiyetini ayakta tutmak için insan davranışlarını düzenlemek zorundadır. "...Her defasında bir davranış tarzı icad edecek yerde, çoğunlukla kabul gören hazır kaideleri kullanırız... Adetler, günlük hayatımızdaki davranışlarımıza

alışıl-gelmiş ve cemiyetin uygun saydığı davranış şekillerinin uygulanmasından ibarettir...Örfler ise mutlaka uyulması gereken ideal normlardır.Adetlere aykırı davranan kişi alaya alınır,küçümsenir,antipatik olur;örflerin çiğnenmesi ise daha ağır tepkilerle karşılanır...Kanunların çoğu örflerden çıkarılmıştır...Bazen-özellikle inkılap geçiren ülkelerde- hukuk sistemi örflere dayanmadığı için,ya kanunla çatışan örfler ortadan kalkar veya bir hukuk kaynağı olarak devam eder."⁽⁵⁰⁾ Örf ve adetin /bu tanımlarından sonra E.Güngör hızlı sosyal ve kültürel değişme içinde olan Türkiye'de bir takım örf ve adetlerin kaybolduğunu,bunun yanısıra -özellikle aydınlar arasında-bütün geleneksel değerlerle birlikte örf ve adetlere karşı da menfi bir tavır bulunduğunu anlatarak,örf ve adetlere yapılan itirazları başlıca üç noktada toplamaktadır:Eskilik,akla uygun olmama ve sosyal baskı ile kabul edilme.Eskilik örf ve adetlerin kuvvet kaynağıdır,onları geçerli kılar fakat,aynı zamanda savunulmalarını güçleştirir.Çünkü ilk çıkış sebepleri bilinemez,yani şuurlu bilgi konusu olmaktan çıkmışlardır.Sadece bize aktarılmış ve benimsemişizdir;bununla beraber onlar otomatik tepkiler değil şahıs için daima bir manâ ifade eden şeylerdir.Örf ve adetlerin mantıklı olmaması ise hiç bir zaman onları değersiz kılmaz.Çünkü mantık tek başına davranış sebebi değildir;hiç bir davranış normu da ihtiva etmez.Erel Güngör'e göre,vicdan denilen ve bütün ahlâkî hayatımızı idare eden mekanizma duygularla çalışır.Vicdan "iyilik"

ve "kötülük" karşısındaki tavrımızı belirler.Hedefe ulaşmak için gayet rasyonel yollar tutulabilir,ama hedefin iyi veya kötü olduğunu söyleyen örfdür.Erol Güngör, örf ve adetlerin,insanda "tabiatın eksikliğini kapatmak" fonksiyonuna işaret ederken,aslında kültürün fonksiyonunu da vurgulamış oluyor.Hayvanlar sabit insiyaklarla hareket ederek uyum sağlarlar;insanlar bu insiyaklardan mahrumdur.O,daha doğuştan itibaren sosyal bir hayata muhtaçtır.Doğuştan getirmediklerini sonradan cemiyet hayatı içinde bulmak ve geliştirmek zorundadır.E.Güngör,kendi soyunu kaldırabilecek nükleer silahlar icad eden insanın, bunlara karşı örf ve adetleri (değerler sistemini) yaratmak ve korumak zorunda olduğunu söyler.Örf ve adetler, insanları cemiyet halinde yaşatmak üzere ortaya çıkmışlardır.⁽⁵¹⁾Burada,maddi unsurlardaki çıplak bir gelişmenin hiçbir şey ifade etmediği,hatta son derece zararlı olabileceği;bu gelişmeye ancak manevî unsurların (değerler sisteminin) yön vermesi,daha açık bir ifadeyle teknolojinin kültürün emrinde kullanılması halinde bir manâsı olduğu anlatılmak istenmektedir.

O'na göre,ilmi ve aklı gerekçelerle örf ve adetlere hücum etmek büyük felaketlere yol açabilecek tehlikeli bir tutumdur.Bunu yapanlar,ilmi bilginin,ahlaki normlar veremeyeceğini düşünemiyorlar.İlmi bilgi,bir çok geleneksel inancın ve uygulamanın yanlış olduğunu ortaya çıkarabilir.Ama bunların yerine aynı fonksiyonu görececek yenileri-

ni koyduğu görülmemiştir."Sadece örf ve adetlerin değil, bir çok sosyal müessesenin de aslını,niçin ve nasıl konduğunu bilmeyiz...Bunu bilmek^{me} onların kaldırılmaları için gerekçe olamaz...Sosyal norm ve değerlere yapılacak müdahale zararlı sonuçlar verdiği taktirde,bunlardan dönüş imkânı kal ız;tekrar başlanan noktaya dönülemez.Kültürde kesiklik yaratmak,insan hayatında kesiklik yaratmak gibidir." (52) Demek ki,Erol Güngör kültürü yaşayan,canlı bir organizma gibi düşünüyor.Bu organizmanın hayatına bir an için son vermek,onun bir daha canlanmaması manâsına geliyor.Kültür,son derece girift,dallı-budaklı bir yapıdır.Bu yapıdan tek başına beğenilmediği için sökülecek bir taş,en umulmadık yerlerde çöküntülere yol açabilir.Erol Güngör'e göre bugünkü dünyanın en büyük meselelerinden biri,bu türlü kültürkesikliklerine engel olmaktır. (53)

Erol Güngör,insanların örf ve adetlere uyarken -bir normu uygularken- otomatik bir şekilde davranmadıklarına,bunları kendi başlarına değil genel bir çerçeve içinde değerlendirdiklerine inanmaktadır.Bu genel çerçeveden kastedilen kültürdür.Her davranış,her inanç kültürün bir parçasıdır ve kültürün öbür özellikleriyle bağlantı halindedir.Her normatif davranışın bir "manâsı" vardır.Her davranış yapıldığı ortamla bağlantılı olarak değerlendirilir.Meselâ,"Nikahsız yaşayanlar her zaman ve her yerde ahlâksızlıkla suçlanmaz,hırsızlık yapan herkese aynı tepki gösterilmez,birisini öldüren herkese aynı şiddetle katil veya cani sıfatları yakıştırılmaz.Otomatik olarak

yapılan,telkin ve baskı yoluyla yerleşen davranışlarda bu türlü bir esneklik görülmez." (54)

M.Sencer,normlara uygun davranma ve normlardan sapma konusunu işlerken,Erol Güngör'ün bu görüşünü teyid etmektedir."Uygunluk ve sapma ölçüleri mutlak değil,görelidir.Bir davranışın normlara uygunluğu herşeyden önce içinde belirlediği bağlamlara göre tanımlanır...Örneğin bir sürücü bir çocuğa çarpmamak için bir başka otoyola vurduğunda,"insan öldürmek" gibi üstün bir norma uygun davranmak için "başkasının malına zarar vermemek" gibi daha önemsiz/^{bir}norma aykırı düşmüştür!"(55)İnsan bu norm örneklerini alırken ister istemez bunların kaynağını düşünüyor. Bu ve bunun gibi normlar (veya diğerleri) mantık ürünü müdür,yoksa ilim tarafından mı geliştirildiler?Ya da kültürel maddecilerin dediği gibi maddi ihtiyaçların zamanla kurumsallaşıp,yerleşip,"değerlilik" kazanmalarından mı ibaret?Erol Güngör'ün"kültürel değerlerin evrensellliği" anlayışı bu soruları bir ölçüde cevaplamaktadır.

Erol Güngör,genellikle zannedildiği gibi her kültürün birbirinden çok farklı tepki örnekleri geliştirmedini söylemektedir.Aynı durumlarda her kültür birbirine çok benzeyen davranışlar yapmaktadır.Meselâ altı aylık çocuğunu öldürmek,yaşlı ana-babaları öldürmek bizim kültürümüze tuhaf gelen şeylerdir.Fakat bizim,çocuk düşürme-

(53) a.g.e,s:79

(54) a.g.e,s:82

(55) Muzaffer Sencer,"Kültüre İlişkin Temel Kavramlar" Ulusal Kültür,Temmuz 1979,sayı:5 ss:14-15

yi, cenini henüz çocuk saydığımız için normal karşılamamız gibi, onlarda altı aylık bebeği öldürmeyi çocuk veya insan saymadıkları için tabii karşılarlar. Anne ve babalarını öldürenler ise, onların tekrar öldüğü gibi dirileceğine inandıkları için bunu yapmakta; anne-baba da evlatlarından bu "iyiliği" beklemektedirler. Erol Güngör, insan tabiatının her yerde ortak vasıflar taşıdığını ve bu vasıfların sadece yemek-içmek gibi fizyolojik motiflerden ibaret olmadığını söylemektedir.⁽⁵⁶⁾ O, bu noktada kültürün evrensel anlamına ulaşıyor: Bütün insanlarda ortak olan vicdanî ve ahlâkî değerler sistemi. Bu değerler her cemiyette yaşanan şartlarla alakalı olarak farklı şekillerde tezahür eder. Her cemiyetin hayatı ve hayat tecrübesi, maddî veya tabîî çevresi ve şartları farklı olduğu için kültürel farklar (millî kültürler) tabîîdir. Fakat aslında bu farklı kültürlerin hepsi de bütün insanlarda ortak olan değerlerin farklı tezahürleridir ve evrensel kültür değerlerine hizmet ederler. (Adalet, iyilik, şiddet ve cinayetin kötülüğü, sevgi, çocuklara ve yaşlılara, aciz ve yoksullara yardım v.s şeklinde sıralayabiliriz.) Erol Güngör'ün kültürden en geniş manâsıyla bütün insanlarda ortak olan değerleri anladığını; teknolojinin olumsuzluklarına karşı ileri sürülen, ona karşı çıkan, tedirginlik duyan, onu "vazgeçilmez" kötü olarak gören çeşitli görüşleri "kültürel tavrın" birer yansıması olarak değerlendirmesinden de anlıyoruz.⁽⁵⁷⁾ Evrensel değerler baştan beri vardır; bunlara ilim ve saf mantıkla ulaşamaz. Bunlar dînî, vicdanî, estetik ve sezgisel değerler-

(56) E. Güngör, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, ss: 82-83

değerlerdir."Millî kültürler" evrensel kültürün farklı ses ve renkleridir.

b) Kültür ve Şahsiyet:

Bugün genel olarak kültür ve şahsiyet arasında çok yakın ilişki olduğu kabul edilmektedir.Sosyolog ve sosyal antropologlar bu etkileşimde kültüre ağırlık vermek eğilimindedirler.Onlara göre ferdin şahsiyetini tayin eden,mensup olduğu kültürdür.Psikolog ise,insan karakterinin sadece kültürel örneklerle göre değil,ferdî tecrübelerle göre teşekkül ettiğine;kültürün fert dışında müstakil bir varlığa sahip olmayıp,onu yaratan ve değiştirenin yine insan olduğuna işaret eder.

Erol Güngör,insanla kültür arasındaki sebep-netice zincirini sonuna kadar takip etmenin hem mümkün olmadığını,hem de buna gerek olmadığını söylemektedir.O'na göre bu zinciri bir yerde kesmek ve bazı faktörleri veya faktör gruplarını hazır birer veri olarak kabul etmek gerekmektedir.Kültürün nasıl teşekkül ettiğini araştırmaktan ziyade,onu teşekkül etmiş saymalı ve ferdî karakterin meydana gelişindeki tesirleri incelenmelidir.Fakat,kültürün bir cemiyetin bütün fertlerine veya çoğunluğuna aynı şekilde tesir etmediği unutulmamalıdır.Cemiyetin daha küçük çaptaki birimlerinde -aile,arkadaşlık grubu,

cinsiyet- kültür, ya farklı şekillerde akseder, yahut biz-
zat kültürün bu alt gruplar için farklı standartları var-
dır. Bu yüzden cemiyetin her ferdi, bulunduğu her grupta
veya hayatının her safhasında aynı kültür standartları
ile karşılaşmaz. Şahsiyeti tayin eden faktörler arasında
biyolojik olanlar -irsiyete bağlı vasıflar ve öğrenme
potansiyeli- da vardır. İnsan karakteri, insanın bilgisi,
idrak ve inançlarının bir terkididir. (59)

Erol Güngör, karakteri "az-çok devamlı davranış tema-
yülleri" olarak tanımlamaktadır. Davranış temayülleri, in-
sanın kendisi ve diğer insanlar ve dünya hakkındaki te-
lakkilerine göre şekil alır. Davranışlar, edinmiş olduğu
hayat tecrübesinin birer neticesi olarak ortaya çıkar.
Bu tecrübeyi almaya kısmen hazırlıklıdır, eğitilden ge-
çerek sosyalleşir, kısmen de kendi şahsiyetini kendisi
kurar. (60)

Kültürün belirgin vasıfları fertlere büyütme ve eği-
tim yoluyla aktarılır. Pisikanalitik teoriye göre, kültür-
lerin çocuk yetiştirme usulü (kültürleme) ile şahsiyet
arasında çok sıkı münasebet vardır. Antropologlarda, her
kültürün ortaya çıkardığı bir insan tipi olduğunu kabul
ederler. Fakat bu demek değildir ki, bir toplumun bütün
fertleri birbirinin aynıdır. Her toplumda hayli geniş
şahsiyet farklarına raslanır. En fazla rastlanan tipe
"model şahsiyet" denmektedir. Modal şahsiyet, o kültürün
standart şahsiyetini teşkil eder. Ayrıca, bir kültürün he-
def aldığı şahsiyet tipi ile cemiyetin gerçek hayatta
karşılaşılan şahsiyet örneği birbirinden hayli farklı o-

labilir.(61) Bu ikisinin ayrı ayrı incelenmesi,sosyalleşme -kültürleme- sürecinin başarısını ve kültürden sapma derecesini açığa çıkarır.

Erol Güngör,kültür meseleleri incelenirken,hem insan tutum ve davranışlarının başlıca kaynağı olan cemiyet;hem de bu kaynaktan beslenmekle beraber,sosyal tesirleri kendi süzgecinden geçirerek alan ferdi şahsiyet üzerinde durmak gerektiğini belirtmektedir.O'na göre bütün siyasî ve iktisadî izah tarzları,bu ikisi arasındaki karşılıklı tesirleri ihmal ederek,tek yönlü etkiyi esas alan basit izah tarzlarıdır.(62)

Erol Güngör'e göre sosyal-kültürel çözülme ile,şahsiyetin çözülmesi arasında gözle görülür bir paralellik vardır.Bilindiği gibi sosyoloji literatüründe,toplumda ortak benimsenmiş norm ve değerlerin yokluğu haline "anomi" denir.Anomi genel bir şahsiyet çözülmesini beraberinde getirmektedir,"Şahsiyetin bütünlüğü çözüldüğü zaman,yaşanan hayat ile benimsenmiş olan kıymetler arasında uyumsuzluk var demektir...Cemiyet kendi kıymetlerini ayakta tutacak bir güce sahip olduğu müddetçe,bu türlü sapmalar tam bir şahsiyet çöküntüsü halini almayabilir;fuhuş yapan kadın veya sahtekarlıkla geçinen bir erkek yine de yaptığının doğru olmadığını düşünecek kadar sosyal vicdan sahibidir.Fakat cemiyet çözülüp dağılmaya başlayınca kıymetlerden sapma halleri değil,bizzat bu kıymetler şüphe ve münakaşa konusu olur...Cemiyeti tehdid eden dış

(61) a.g.e,ss:99-100

(62) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Milliyetçilik ss:9-10

ve iç tehlikeler şiddetle artmakta devam ediyorsa, bir müddet sonra bu münakaşanın da değeri kalmaz! (63)

Sağlam, oturmuş bir kültüre, yani belli değer ve normlara sahip olmak bütünleşmiş, tutarlı bir şahsiyet demektir. Manevî kültürün verdiği değer, inanç ve düşünme tarzları, fertte o kadar derinden yer eder ki, onun şahsiyetinin bir parçasını oluşturur. Kültür ve şahsiyet arasındaki ilişkinin derecesi E. Güngör'ün şu sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır: "Kültür bir kavram veya teoridir; bize müşahhas olarak görünen şey o kültürü taşıyan insanlardır... iki kültürün karşılaştırılması, iki insan tipinin karşılaştırılması demektir." (64)

Şahsiyeti oluşturan, bir yerde, kültürün kazandırdığı köklü alışkanlıklar ve inançlardır. Bu bakımdan "kırk yaşında, elli yaşında artık şahsiyeti tam teşekkül etmiş bir kimseye, o güne kadar sahip olduklarının tamamını değiştirmesini teklif ederseniz, bu onun için intihar olur. Çünkü teklif edilen değişimleri kabul ettiği taktirde, ortada başka bir insan vardır; eski şahsiyet ölmüştür." (65) Bunun gibi cemiyetin kültürünün topyekün değiştirilmeye çalışılması da aynı anlama gelir.

(63) Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, ss:66-67

(64) Erol Güngör, Dünden Bugünden, s:164

(65) Erol Güngör, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, s:8

B-KÜLTÜR VE SOSYAL YAPI

Kültür kelimesinin giderek daha geniş bir alanı ihtiva eden şekillerde -sosyal hayatın maddi ve manevi bütün yönlerini içine alarak ve ilkel ya da çağdaş her toplum için- kullanılması onun sosyal yapıyı ve medeniyet terimleriyle karıştırılmasına, bazen onların yerine kullanılmasına yol açmıştır. Bu bakımdan son yıllarda sosyal ilimciler kültür ve sosyal yapının muhteva ve sınırlarını farklılaştırmaya çalışmaktadırlar.

B.Güvenç sosyal-kültürel antropolojinin inceleme alanı olarak, kültürü oluşturan ana kurum ve değişkenler arasındaki karşılıklı ilişki, etkileşim ve bağlantıları göstermektedir. O'na göre bu ilişki ve bağlantılar "sosyal yapı"yı teşkil eder. İngiliz sosyal antropolojisi kültür yerine sosyal yapıyı kullanır. Sosyal yapı, çeşitli toplumlarda farklı biçimler alır. Kültürü oluşturan kurum ve değişkenlerin her birini, kendi başına bir disiplin olan çeşitli sosyal ilim dalları konu edinirler. Sosyal-kültürel antropoloji bunlar arasındaki ilişki, etkileşim ve bağlantıları inceler. Meselâ sosyolojinin inceleme alanı olarak din, devlet, yönetim kurumları gösterilmektedir. (66) Halbuki sosyologlara göre, sosyolojinin konusu sosyal yapıdır. Onlar sosyal yapıyı toplumun temel grup ve kurumlarıyla, bunlar arasındaki ilişkiler olarak tanımlarlar. Sosyoloji de bütün bir toplumu, kurum ve grupları, ve münasebetleri inceler. (67) Bu durumda

(66) Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, s:113

(67) A.Inkeles, "Sosyolojinin İlgilendiği Konular" Sosyoloji Yılları, Çev:İ.Sezal, Bursa, 1983, s:9

ant ropoloji ve sosyolojinin konuları da karışmaktadır.

M.Sencer'e göre sosyal yapı bireyler,gruplar ve sınıflar arasındaki kurumlaşmış ilişkiler bütünüdür.Birbirine göre şekillenmiş ögelerin uyumlu ve organik birliğidir.Sosyal yapı,tek tek ögeler toplamının üstünde dinamik bir oluşumdur.Yani üst seviyede bir kavramdır ve çeşitli ögeler bu yapıya göre şekillenir.Kısaca,müesseseler arasındaki münasebetlerin örgütlenme düzeni veya içinde şekil aldıkları çerçevedir.Kültür de muhtevassından ayıklanınca sosyal yapı seviyesinde bir kavramdır.Kültür, sosyal yapı ögelerine şahsiyet kazandıran ve onları kendine has bir birliğe dönüştüren aracı faktördür.Sosyal müesseseler,ancak bir kültür zemininde somut muhtevalar kazanır ve yine kültür aracılığıyla hakiki bir varlık haline gelir.Her toplum aynı türden sosyal yapılar içinde benzer müesseseler geliştirmiş de olsa,her toplumun görünüşü ötekilerden farklıdır.Bu çeşitlenmeyi yaratan kültürdür.Sosyoloji,sosyal ögeleri,bunlar arasındaki münasebetleri ve sosyal yapının şekillenmesini,muhtevalarından tecrit edilmiş olarak inceler.Kültür antropolojisi, her müessese ya da vakıanın kültür zemini içinde edindiği değişken ve somut muhtevaları konu alır.(68)

Görüldüğü gibi B.Güvenç ve M.Sencer'in ayrımları meseleye fazla bir açıklık getirmemekte,toplumlar arası farklılaşmalar birinde sosyal yapıyla açıklanırken,diğerinde kültürle açıklanmaya çalışılmaktadır.Bottomere'in

(68) Muzaffer Sencer,"Kültüre İlişkin Temel Kavramlar" Ulusal Kültür, Temmuz 1979, sayı:5 ss:6-8

konuya ilişkin açıklamaları daha net gözükmemektedir.

Bottomore, sosyal yapıyı temel kurumların ve grupların bir kompleksi olarak anlar. Ginsberg ve Firth de aynı görüştedir. Bottomore'a göre toplum belirli düzenleme ve süreçleri gerektirmektedir, yani "toplumun fonksiyonel öngereklilikleri" vardır. Bunlar, en azından: bir haberleşme sistemi, üretim ve dağılımla alakalı bir ekonomik sistem, yeni kuşakların sosyalizasyonları için (aile ve eğitim gibi) bazı düzenlemeler, otorite sistemi, sosyal tutumu oluşturan, sürdüren ve doğum, sünnnet, evlilik, ölüm gibi şahsi olaylara sosyal değerlilik kazandıran ritüeller sistemidir. İşte sosyal yapıyı oluşturan temel grup ve müesseseler bu çeşit temel gerekliliklerle ilgili olanlardır. Sosyal tabakalanma gibi diğer gruplaşmalar ve müesseseler bunlardan kaynak bulmakta; oluştuktan sonra, bunlar üzerine etkiye bulunmaktadırlar. Bottomore'a göre de her toplumun kendine göre bir sosyal yapısı vardır. (69) Malinowski kültürü, "geçmiş kuşaklardan aktarılan araçlar, şeyler, teknik süreçler, fikirler, alışkanlıklar ve değerler" olarak tanımlamaktadır. Kültür: araçlardan tüketim mallarından, çeşitli sosyal grupların kuruluş kaideleri ve ilkelerinden, fikirlerden, becerilerden, inançlardan ve adetlerden oluşan bütünleyici bir tümdür. Kültürün temel gerçeği, insanları daimi boyutlar içinde örgütlemekte oluşudur. (70) Bu haliyle Malinowski'nin kültürü sosyal yapıyla hemen hemen aynı şeyleri ifade etmektedir. İngiliz antropologları kültür ile sosyal yapı arasında daha kesin bir ayırım yapma eğilimindedirler. Firth'e göre bu iki

terim, aynı olguya yönelen iki ayrı bakış açısını ifade etmektedir. Sosyal yapı, "bireyler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin formu ; kültür ise toplumun devraldığı, kullandığı, değişikliklerden geçirdiği, bir şeyler kattığı ve sonraki kuşaklara aktardığı maddi ve maddi olmayan birikimlenmiş kaynak ve bilgilerin terkibi" demektir. Bütün bunlar, sosyal olarak kazanılan öğrenilmiş davranışlardır. Bottomore, Firth'in ayırımını geçerli ve yararlı bir ayırım olarak nitелеmekte ve kültür meselesini incelerken, dinî ve ahlâkî kurallar, edebiyat, bilim, felsefe, san'at ve müzikte yer alan idealar ve değerlerle de ilgilenilmesi gerektiğini belirtmektedir. (71)

C-KÜLTÜR VE MEDENİYET

Kültür ve medeniyet kavramlarının sınırları, bunlar arasındaki ilişkiler oldukça karışık bir meseledir. Bu karışıklık, kısmen tıpkı kültür gibi medeniyetin de çok farklı anlamlarda kullanılmasından; kısmen de meselenin -Türkiye'de- ideolojik yönünün ağırlık taşımasından kaynaklanmaktadır. Kültür ve medeniyet meselesiyle alakalı Türkiye özelinde yapılan tartışmalar daha sonraki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Burda konu sadece genel sosyoloji planında, daha çok terminolojik

açından ele alınacak;Erol Güngör'ün medeniyet kelimesine yüklediği manâ tartışılacaktır.

1.Medeniyet Kavramı:

İlk dönem sosyal ilimcileri kültürü de,medeniyeti de hemen hemen aynı manâda "vahşi"nin karşıtı olarak kullanmışlardır."Tabiat kavimleri" ile "kültür kavimleri"ni veya medenî toplumlar"ı ayıran nokta ise yazının bulunuşu olarak belirlenmiştir.(72) Sonraları medeniyet veya kültür ile vahşilik (barbarlık-ilkel toplum) arasında ikili bir ayırım yapmaktan vazgeçilerek medeniyet ve kültürün,bütün toplumlar için kullanılmasına başlanmıştır. Bu anlayışta olan Alfred Weber,medeniyet terimiyle ilmi ve teknik bilgiyi ve tabii kaynakları kontrol altına alabilmeyi;kültür terimiyle de toplumun estetik,dini,ahlâkî ve felsefî v.s. ürünlerini ifade etmiştir.Daha sonraları "kültür" çok kullanılan odak terim haline gelmiş ve çok geniş bir manâ kazanmıştır.(73) Medeniyet daha çok tarihçilerin kullandığı bir terim olarak kalmıştır.A.Weber'in ayırımı fazla taraftar bulmamış,sadece Thurnwald ve McIver tarafından desteklenmiştir.(74)Bu ayıdım yerine bütüncü kültür anlayışı içinde maddî ve maddî olmayan kültür ayırımı kullanılmaya başlanmıştır.Bir de medeniyet, birden fazla ve birbirine benzer özellikler gösteren toplumları gruplandırmak için kullanılmıştır.(75)

Demek ki,şimdiye kadar medeniyet kelimesi üç farklı

(72).T.B.Bottomore,Toplumbilim,s:135

(73) a.g.e,s:136

(74) a.g.e,s:137

manâda kullanılmıştır.

1.Toplumların ulaştığı belli bir seviyeyi vurgulamak için;bu bazen yazının bulunuşu,bazen şehirlerle başlatılır.Meselâ,G.Childe göre,medeniyet kültürün üstünde,daha ileri bir safhadır,şahirle ortaya çıkar.Şehir-tören merkezi,hükümetin ve çarşının sabit bulunduğu yer demektir.
(76) (x) Medeniyet uzun süre bu manâda kullanılmıştır.

Batı toplumlarının geldiği yer de "medeniyet" olarak isimlendirilmiştir.

O.Spengler'e göre de medeniyet belli bir aşamayı ifade eder;fakat O,-İbn Haldun'a benzer bir şekilde- medeniyetle bir yükselişten çok,kültürün bir donuş ve düşüş biçimini anlatmak ister.Kültürün tek amacı vardır:medeniyet.Bu amaca ulaşınca "sertleşir,katılaşır,kanı donar,gücü kırılır".Çürüyen dallarını göğe doğru uzatır.Her kültür kendine özgü bir medeniyet yaratır.Kültür,"özel bir ruhun itici gücü tarafından şekil verilmekte olan,üzerinde çalışılmakta olan bir hammadde".Üzerinde çalışılan madde,oluşma ve şekil alma sürecini yaşamaktadır.Medeniyet ise "üzerinde yapılan çalışmalar sonuçlandırılmış",bütün boyutları ve derinlikleriyle oluşmuş,rengi,kokusu belirmiş,tamamlanmış bir eserdir.Kültür,doğma ve büyüme süreci,medeniyet ise doğumun ve büyümenin sonucudur.(77)

(76) Gordon Childe,Tarihte Neler Oldu,Çev:A.Şenel, M.Tunçay,Odak Yay.Ankara,1974 Passim

(x) İbn Haldun'un bedevî-hadarî toplum ayarımını ve hadarî toplumları şehirlerle özdeşleştiren fikirlerini de bu kategoride değerlendirebiliriz.Hadarî toplumun "mülk"ü yarattığını ve mülkün son merhalesinde donarak,yıkılışa doğru gittiğini söyler.

(77) Oswald SPengler,İnsan ve Teknik,Çev:K.Turan

Bizde,Kültür ve medeniyetin birbirinden ayrılmayacağını,her kültürün kendi medeniyetini yaratacağını söyleyenleri de bu grupta değerlendirmek gerekir:H.Ziya Ülken,Nurettin Topçu gibi.Burda kültür ve medeniyetin aynı şey olduğunu söylemekle,kültür ve medeniyetin birbirinden ayrılamayacağını söylemek arasındaki farka dikkat edilmesi gerekir.

2-Medeniyet;ilim,teknik ve tabiatı denetleme gücü demektir.Bütün maddî ihtiyaçlara cevap olarak yaratılan ürünler,şeyler ve imkânları ifade eder.Kültür ve medeniyet ayırımını yapanların ölçüleri genellikle budur. Bunlara göre medeniyet her toplumda ortaktır,alışveriş konusudur.A.Weber,Thurnwald,McIwer ve bizde Z.Gökalp böyle düşünürler.İlerde Z.Gökalp dolayısıyla bu görüş üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.Antropolojide yaygın olan "maddi kültür" kavramı bir anlamda bu tanımdaki medeniyete karşılık olarak kullanılmaktadır. Marx'ın altyapı-üstyapı,Kroeber'in değer-gerçeklik,Hegel'in öznel ruh,nesnel ruh ayrımlarını da bu kategoriye dahil edenler vardır.(78)

3-Medeniyet bir cemiyetler topluluğudur;birden fazla toplumlardan belirli bağlarına özgü,temel önemde kültürel öğelerden oluşmuş bir kültür karmaşığı ifade eder. Meselâ,batı kapitalizmi çok sayıda belirli toplumlarda ortaklaşa görülen belirli bilim,teknoloji,din,san'at v.s. formlarından oluşan ayrı bir medeniyettir.(79)

(78) Barlas Tolan,Toplumbilimlerine Giriş,Savaş Yay.Ankara,1083,s:224

(79) T.B.Bottomore,Toplumbilim,s:139

Tarihçiler medeniyeti genellikle bu manâda kullanırlar.

Toynbee, tarihçinin araştırma alanının medeniyetler olması gerektiğini söylüyor ve birbirinden farklı yirmi medeniyet tespit ediyor. Bottomore'a göre Toynbee'nin görüşü -sosyolojik açıdan yanlıştır, araştırma birimleri olarak toplumların alınması gerekir- farklı toplumların kültürleri ve kültürel gelenekleri sebebiyle birbirlerine bağlantılı oluşlarına dikkat etmemize yardımcı olmuştur. Durkheim ve Mauss da bu görüşe benzer olarak ,toplum olgusunun, "belirli toplumlar" gibikesinlikle tasvir edilebilmiş birimler içinde incelenmesinin daha doğru olacağını, fakat bazı sosyal olguların bu sınırları aştığını belirtmişler; bunu medeniyet olarak nitелеmişlerdir.(90)

Medeniyetin bu üç anlamı hiç bir zaman, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış olarak kullanılmamıştır. Meselâ, medeniyete ilim teknik, tabiatı kontrol gücü olarak bakanlar, bu alanlardaki gelişmeye (seviyeye) bakarak hangi toplumun daha medenî olduğuna karar verecekler; böylece ona belli bir seviyeye işaret/^{etme} anlamını da yükleyeceklerdir. Yine bu açıdan medeniyet belli bir topluma has değil, evrenselidir. Böylece kültürle medeniyet arasındaki hacim farkı vurgulanarak medeniyetin üçüncü anlamına yaklaşılmış olunur. Ancak burda dikkat edilmesi gereken bir nokta; -medeniyetin üçüncü anlamında belirttiğimiz gibi- ortak bir medeniyetten söz edebilmek için temel kültürel öğelerin ortaklığının gerekirliğidir. Batı medeniyeti için bu ortak öğelerin ilim, teknoloji gibi maddî öğeler yanında

din ve san'at formları olduğunu belirtmiştik. Meselâ bir islâm medeniyetinden söz ederken din ve inanç sistemi, san'at (mimarî ve edebiyat), ilim, felsefe, düşünce v.s. ortaklığı akla gelir. İslâm medeniyetini simgeleyen bunlardır. Bu anlamda medeniyet dairelerinden bahsederken sadece ilim ve teknik (maddî ögeler) kasdedilmez, bunun üstünde kültürel ögelerin ortaklığı söz konusudur.

Yine medeniyeti belli bir seviyeyi ve kültürün ileri bir merhalesi olarak kullananlar, genellikle bu ileri merhalenin, bir grup toplum tarafından paylaşıldığını söylemekle kültür ve medeniyet arasındaki hacim farkını belirtmiş olurlar.

Kültür ve medeniyeti aynı anlamda kullananların, ister istemez kültürün sınırlarını belirlemede güçlük çektikleri görülmektedir. Meselâ, B. Güvenç bu ikisi arasında ne muhteva, ne hacim, ne de seviye farkı üzerinde durmamakla kültürü medeniyet karşılığı kullanmaktadır. Bu durum kültürün sınırlarını belirlemeye çalışırken, "belirsizlik"ten söz etmesine yol açmaktadır. O'na göre kültürün sınırları belirsizdir, nerede başlayıp, nerede bittiğini tayin etmek zor, hatta imkansızdır. Meselâ Türkiye hem bir doğu kültürü, hem bir akdeniz kültürü, hem islâm kültürüdür. Aynı zamanda tarım kültürüdür. Ve son haliyle batı Avrupa kültürüne katılmaya hazırlanmaktadır. Fakat yine de Türk kültürü kendine benzeyen bir bütünlük gösterir. Bunu "millî kültür" olarak nitelemekte ve bu kültür içinde alt kültürlerden söz etmektedir. Özetle alt kültürler (köy-kent, sınıf, azınlıklar, etnik gruplar) millî kültürler, birden

fazla ülkeyi içine alan geniş birliklerin hepsi de kültür kavramı içinde mütalaa edilmektedir.(81)

2.Ziya Gökalp'de "Medeniyet":

Bizde (Türkiye'de) medeniyet ve kültür ayırımını ilk defa yapan Z.Gökalp'dir.Z.Gökalp bu konuda McIver,Thurnwald,A.Weber gibi düşünür.Z.Gökalp'in ayırımı genel kabul görmüş,Türkiye'de çok kullanılan bir ayırım olmuştur. Çünkü Gökalp,bu ayırımı batı medeniyetine girme çabaları içinde olan Türkiye'nin pratik meselelerine çözüm bulmak endişesiyle yapmış;modernleşmek,çağdaşlaşmak için bütün bir avrupa medeniyet ve kültürünün kabul edilmesi gerektiğini düşünen inkılapçılara (Avrupalılara) millî kültürün muhafazası gerektiğini,bunun batı medeniyetine girmeye engel teşkil etmeyeceğini göstermek istemiştir.(x) Hem batının ilim,teknik,idarî ve sosyal organizasyon gibi alanlardaki üstün gelişmesine ayak uydurmak,hem kendi millî hüvviyetini korumak isteyen o zamanın Türkiye'sinde Z.Gökalp'in Türk Milletindenim,İslâm Ümmetindenim,Garp Medeniyetindenim" şeklinde ifade ettiği formül yankısını bulmuş,yaygınlık kazanmıştır.Z.Gökalp'in kültür-medeniyet ayırımı bir çok münevver gibi M.Turhan tarafından da aynen benimsenmiştir.Erol Güngör ise bu ayırımı orijinal ve üstün olarak nitелеmekle beraber,yer yer tenkit ederek zaaflarına,getirdiği güçlülere işaret etmektedir.

(81)Bozkurt Güvenç,İnsan ve Kültür,ss:114-117

(x) Bu konuda batıcı-türkçü Ahmet Ağaoğlu'nun,kültür-medeniyet özdeşliği fikri,Z.Gökalp'e karşı üretilmiştir.Ağaoğlu,böyle bir ayırımın yapılamayacağını,Batı medeniyetine girmek için batının bütün değerlerinin alınması gerektiğini savunur. Bknz,Ahmet Ağaoğlu (1908) ;

Z.Gökalp'in bu ayırımıyla paralellliği dolayısıyla Thurnwald ve McIver'in kültür ve medeniyet tanımları üzerinde durmak faydalı olacaktır.Thurnwald kültürü "tavırlardan,davranış tarzlarından,örf ve âdetlerden,düşüncelerden,ifade şekillerinden,değerlerden,kurumlar ve örgütlerden oluşmuş bir sistem" olarak,medeniyeti ise "birikmiş bilgi ve teknik vasıtalarına sahip olmak" şeklinde tanımlamaktadır.Kültür,takınılmış bir tavır,medeniyet,bilme ve yapabilmedir.McIver'in amaç ve araç ayırımına dayanarak yaptığı tanımlar,konuya aydınlık getirmektedir.O'na göre medeniyet unsurları,fayda sağlamak amacıyla,belirli bir hedefe erişmek üzere kullanılan her çeşit vasıtaadır.Kültür unsurlarının ise gayesi,bizzat kendileridir.Yani medeniyet araç-değerlerden,kültür amaç-değerlerden oluşmaktadır.Medeniyet;içtimaf teşkilat sistemleri,teknik,maddî alet ve vasıtaları içine aldığı gibi,demiryolları telefon,mektepler,bankalar ve bankacılığı da ihtiva eder.Kültür ise yaşayış ve düşünüş tarzımızda,günlük ilişkilerimizde,dinde,san'atda,edebiyatta,sevinç ve eğlencelerimizde tabiatımızın kendini ifade etmesidir.(82)

Ziya Gökalp'e göre kültür (hars) usulle yapılamayan ve taklitle başka milletlerden alınamayan duygulardır.(83) Kültür unsurları milletin öz malı olan,değişmesi değil,gelişmesi söz konusu olan unsurlardır.Medeniyet,usulle yapılan ve taklitle bir milletten diğerine geçen mefhumlar ve tekniklerdir.O,pratik endişelerle değişmesini istediği değerleri medeniyet;istemediklerini kültür kavra-

(82) M.Turhan,Kültür Değişmeleri,ss:40-41

(83) Z.Gökalp,Türkçülüğün Esasları,M.E.B Yay.

mı altında toplamıştır.

Esas itibariyle medeniyet denince ilim, teknoloji, siyasî, sosyal ve idarî organizasyonu; kültür denince sanat, dil, din ve edebiyatı anlamaktadır. (84) Bununla beraber Gökâlp'in hangi unsurları medeniyet, hangi unsurları kültürden saydığı çok belirgin değildir. Bazen kültürü çok geniş tutarak, medeniyete ait gördüklerini de ona katmaktadır. Meselâ bir yerde "hars, halkın ananelerinden teamüllerinden, örflerinden, şifahi ve yazılı edebiyatından, lisanından, musikisinden, dininden, ahlâkından, bedîî ve iktisadî maharetlerinden ibarettir" demektedir. (85) Medeniyet çeşitli milletlerin ortak malıdır. Aynı müesseselere sahip olan cemiyetler bir "medeniyet dairesi" teşkil ederler. Aynı medeniyet dairesi içindeki cemiyetlerin harsları farklıdır (millîdir). Bir cemiyet harsını değiştirmeden, medeniyet dairesini değiştirebilir. (86)

Görüldüğü gibi Gökâlp için medeniyet ilim, teknik, usul gibi maddî unsurlardır (ikinci anlamı), aynı zamanda bunların ortak olduğu cemiyetler, bir medeniyet teşkil ederler, yani kültürle medeniyet arasında hacim farkı vardır (üçüncü anlamı). Fakat bu ortaklık sadece maddî unsurlar için söz konusudur; bu yüzden de millî kültürünü muhafaza eden bir millet, meselâ Batı medeniyet dairesine rahatlıkla dahil olabilir. Z. Gökâlp'in en büyük hatası bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bir medeniyet dairesinden söz ederken sadece maddî unsurların ortaklığı değil, temel kül-

(84) Erol Güngör, Kültür Değişmesi ve Mil. s:9

(85) Ziya Gökâlp, Türkçülüğün Esasları, s:25

(86) Ziya Gökâlp, Türk Medeniyeti Tarihi, Kültür

tür unsurlarının ortaklığı da vurgulanmaktadır.Gökalp bu noktayı gözden kaçırmaktadır.Aslında bu konu-O'nun medeniyet dediği- maddî unsurlarla -,O'nun kültür dediği- maddî olmayan unsurlar arasındaki münasebetle de alakalıdır.Bunlar birbirinden bağımsız değil,etkileşim ve ilişkisi içinde olan unsurlardır.Fakat maddî ve maddî olmayan unsurları veya kültür ve medeniyeti birbirinden hiç farkı olmayan ögeler olarak ele almak da büyük karışıklıklara yol açmaktadır.Bu ikisinin birbirini etkilediğini söylemekle,aynı şey olduğunu söylemek çok farklıdır.Ancak A.Weber,MacIver ve Z.Gökalp'in ayırımları iki ögenin bağımsızlığını fazlasıyla abartmış olmaktadır.(87) E.Güngör de aynı noktayı vurgular;O'da hayatın maddî nizamı ile manevî nizamı arasında kesin bir ayırım yapamayacağımızı(88),batı teknolojisini almakla avrupalı olmak gerekmediğini söyleyenlerin esas tezlerinde haklı olmakla beraber,kültür medeniyet ayırımını çok basit seviyede ele aldıklarını ve modern teknolojiyle birlikte meydana gelecek zarurî ve kaçınılmaz bazı değişiklikleri idrak edemediklerini söylemektedir.(89)

M.Turhan da bütüncü kültür anlayışını benimserken,aslında kültürün maddî ve manevî yönlerini birarada ele almış olmaktadır.O,daha çok,medeniyeti,üçüncü anlamında kabul ederek kültürle medeniyet arasındaki hacim farkı üzerinde durmuştur.Bir milletin kültür ve medeniyeti birbirine sıkı bir şekilde bağlanmış,kenetlenmiş ve bü-

(87) T.B.Bottomore,Toplumbilim,s:141

(88) Erol Güngör,Kültür Değişmesi ve Mil.s:14

(89) s.g.s.,s:20

tün teşkil etmiştir.Fakat ortak bir medeniyet içinde farklı kültürler yer alır.Bu kültür farkları en azından dil,bazı örf ve alışkanlıklar,ortak bir mazi olarak görülmektedir.(90)Buna rağmen M.Turhan,E.Güngör'ün vurguladığı hatadan kurtulmuş değildir.

Burda bir noktayı bir/^{kara}daña vurgulamak gerekiyor. Bu tür kavramlar ve tanımlar ,toplumların yapısı ve ihtiyaçlarıyla sıkı bir şekilde alâkalıdır.E.Güngör:"Kültür ve medeniyet ayırımı bizler için sadece sosyolojik kavrama meselesi değildir;millet hayatına nasıl bir yön vereceğimiz konusundaki isteklerimize objektif veya ilmi destek bulma gayretleridir." derken bu noktaya işaret ediyor (91) ve ilave ediyor: "Bir ilmi meselenin istekle veya hatta duygulara bağlı olarak ortaya çıkması,o konuda yapılan tartışmaların,ileri sürülen iddiaların değerini hiç bir zaman düşürmez." Bizim için ve modernleşmeye çalışan bütün toplumlar için kültür ve medeniyet kavramları,kalkınmak,modernleşmek,batılaşmak meseleleriyle içiçedir,bunlara göre değerlendirilmektedir.Z.Gökalp kendi döneminin şartları içinde millî ve modern bir cemiyete ulaşmak için bu ayırımı benimserken;bugün batılı hayat tarzının ülkemize sökün ettiğini görenler bu ayrıma karşı çıkmaktadırlar.Meselâ Arvasi için kültür de,medeniyet de millîdir,bütündür,bunlar ayrılamaz.Arvasi medeniyet kavramı içinde kültüre ait eserleri gördüğü için (camiler,halılar,sazlar v.s) böyle söylemektedir.(92) Halbuki

(90) M.Turhan Kültür Değişimleri,s:42

(91) E.Güngör,Kültür Değişmesi ve Mil.s:7

(92) S.Ahmet Arvasi,Türk-İslam Ülküsü,ss:296-

bunlar kültür unsurlarıdır.Erol Güngör bunları,maddî kültür veya kültüre ait açık ifade şekilleri olarak görür.Fakat bunların yapımında kullanılan usuller-teknikler-araçlar kültür değildir.Milletlerarasında ortak olarak kullanılan vasıtalarlardır.Bu noktada MacIver'in araç ve amaç-değerler ayrımını benimsemek, konuyu oldukça aydınlatacaktır.Maddî veya manevî (zihinsel-ruhsal) amaç niteliğinde olan veya amaca uygun ruh taşıyan,onu ifade eden her şey kültürdür.Davranış şekilleri,kılık-kıyafet san'at ürünleri v.s. hepsi maddî kültürdür.Meselâ kitap bir kültür ürünü,matbaa araçtır,tekniktir.Burda önemli olan kültürün belirleyiciliğidir.Kültür,yani amaç-değerler her türlü vasıtayı,usul ve tekniği kendi değerleri doğrultusunda kullanır,ona damgasını vurur.Bunu yapmazsa kültür ve araç-değerler birbirine karışır.Belki de batı cemiyetlerinde kültürün (amaç-değerlerin) belirleyiciliği giderek kaybolduğu,araçlar amaç haline geldiği için (veya onların kültürü zaten bu doğrultuda olduğu için) yaratılan ürünler,teknik ve makinalar bu gelişmeye paralel olduğu için,kültür-medeniyet ayrımı önemini kaybetmiş,kültür eşittir medeniyet olmuştur.Yine de Batı medeniyeti içindebir Alman,bir Fransız,bir Amerikan,bir İngiliz kültüründen söz edilmektedir.En azından dil,bazı alışkanlık ve anlayışlar farklıdır.Fakat bizim için kültür-medeniyet ayrımı halâ önemini korumaktadır.Belki medeniyet kelimesi,bugünkü hakim medeniyet olan Batı medeniyetine eş değer bir anlam kazandığı,batılı değerlerle yüklü olduğu için,onun yerine başka bir kelime kullanmak gerekiyor.

Yani, hiç bir değeri, ruh ve amaç taşımayan usuller, teknik ve makinaları ifade eden bir kelime. Zaten son yıllarda artık "teknoloji" kelimesi geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Bu anlamda kullanılan bir medeniyet kesinlikle "maddi kültür"e karşılık değildir. Maddi Kültür'den E. Güngör'ün "kültüre ait açık ifade şekilleri" olarak neleri kasdettiğini belirtmiştik. Fakat yine de, çıplak teknoloji bile hayat tarzında, dolayısıyla zihniyet ve alışkanlıklarda kaçınılmaz değişimler yaratabilir. Bu durumda maddi ve manevi kültürü, birbirinden ayrılmaz bir şekilde "kültür" olarak adlandırmak; temel unsurlarda benzerlik gösteren cemiyetlerin toplamı için "medeniyet" kelimesini kullanmak; topyekün -hiç bir ruh taşımayan- araç ve usuller içinse "teknik" dememiz gerekiyor. Medeniyetin ilim, teknik ve usuller karşılığı kullanılması, bunların maddi kültürle karıştırılmasına, ayrıca medeniyetin ortak özellikler gösteren cemiyetler topluluğu manâsını da taşıması bir çok karışıklığa yol açmaktadır. Biz burda, medeniyeti sadece birinci ve üçüncü anlamıyla kullanmayı öneriyoruz. Z. Gökalp'in unsurları sayarken zaman zaman medeniyete dahil ettiklerini kültüre ait sayması, zaman zaman kültüre dahil ettiklerini medeniyete ait sayması "maddi kültür" ve usuller, teknikler ayırımını iyi yapmamış olmasındandır. (Meselâ din bazen medeniyetten, iktisadi organizasyon, fen, ilimler bazen harstan sayılabilmektedir.)

3.Erol Güngör'de Medeniyet Kavramı:

E.Güngör,ilk kitabı olan Türk Kültürü ve Milliyetçilik'te medeniyeti daha çok Z.Gökalp'in kullandığı manâda,sadece usuller,teknik ve vasıtalar olarak kullanmaktadır.Buna rağmen bu ayırımı benimsemekte tereddütlü olduğu,yer yer tenkit ettiği görülmektedir.Medeniyeti usuller ve teknikler olarak alınca,kültürden tamamen bağımsız görmekte ve bu kitabında medeniyetin bozucu etkileri üzerinde fazlaca durmamaktadır.MacIver'in amaç ve araç-değerler ayırımını benimseyerek,kültür ve medeniyet arasındaki farkın gaye ve vasıta farkından ibaret olduğunu söylemektedir.İnsanın hayatı kontrol etmek üzere yarattığı sosyal organizasyon sistemleri,teknikler ve her türlü vasıtalar medeniyettir."Matbaa makinası kitap basmak, yağlı boyalar resim yapmak,tiyatro sahnesi piyes temsil etmek,s por salonu oyun oynamak için yapılmıştır.Bu vasıtalarla elde edilen edebî eser,resim,piyes temsili ve s por faaliyeti ise insanın ihtiyaçlarını doğrudan tatmin eden şeylerdir,yani hepsi de kültüre aittir." Erol Güngör için bu vasıtalara verilen isim fazla önemli değildir: "İsterseniz burda medeniyet yerine teknolojiyi kullanın... mühim olan gayelerle vasıtaları ayırabilmektir."(93) Erol Güngör'ün vasıtalar ve usüller için medeniyet terimini kullanmakta ısrar etmediğini bunun yerine teknoloji kelimesinin kullanılabileceğine işaret ettiğini görüyoruz.

O'na göre bazı batılı alimlerin ve Z.Gökalp'in medeniyeti "kültürler arasında öğrenme yoluyla birbirine geçen ve bu suretle ortak hale gelen unsurlar" şeklinde tarif etmeleri pek çok güçlüklerle yol açmaktadır.Fakat "şimdilik" kaydıyla bu tarifi benimsediğini belirtiyor. (94) Yine başka bir yerde "Gökalp'in bu formülünde eksik bilginin sebep olduğu yanlışlar yanında,günün ihtiyaçlarına göre düşünmenin yarattığı tezatlar da mevcuttur demektedir,dinin bir yerde medeniyet,bir yerde kültür unsuru sayıldığına işaret etmektedir.(95)

Erol Güngör'ün kültür medeniyet ayrımını daha çok bu ikisi arasındaki hacim farkını vurgulamak için kullandığını şu sözlerinden çıkarabiliyoruz:"

"Z.Gökalp'in kültür ve medeniyet muhtevası olarak gösterdiği unsurlar üzerinde münakaşa yapılabilir.Fakat bu ayrım muhteva münakaşalarından daha ötede bir önem taşımaktadır:Medeniyet, çeşitli kültürlerin ortak vasıflarını temsil ettiğine göre,bir cemiyet hem millî kültüre, hem de müşterek bir medeniyete sahip olabilir." (96)

"Medeniyetin dışında millî kültürlerin gerçekliğini görmesi ve böylece hem millî bir kültüre,hem de ortak bir medeniyete sahip olmanın imkânını telkin etmesi bakımından Gökalp'in ayrımı oldukça ileri bir adımdır.Fakat bu farklılaşmanın o zamanın bilgilerine göre sağlam bir izahını yapamadığı için bazı tezatlara düşmüştü.Gökalp,kültürle medeniyetin kesiksiz devamlılığını gözden kaçırmış,hatta zaman zaman bu ikisini diyalektik tezat halinde görmüş-

(94) A.g.e,s:76

(95) Erol Güngör,Kültür Değişmesi ve Mil.s:9

(96) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Mil.s:89

tü...Bugünkü ilmi anlayışa göre kültür ve medeniyet birbirinden ayrı hadiseler değildir.Millî kültürler,bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir.Milletlerarasında alışveriş konusu olan medeniyet unsurları her milletin kendi şartları içinde kendisine mahsus bir hüviyete kavuşur ve böylece her millet medeniyeti kendi tarzında benimser.Kültür dediğimiz şey medeniyetlerin cemiyete intikal ediş tarzı veya onlarca benimsenmiş şeklidir.Aynı kültüre mensup fertlerde ve gruplarda o kültürün değerleri nasıl tıpatıp birbirine benzer şekilde benimsenmiyorsa,aynı medeniyetin unsurları da çeşitli cemiyetlerde birbirinden farklı şekil ve muhtevalar kazanmaktadır...Aynı bürokratik sistem iki memlekette birbirinden farklı iç bünyelere sahip olur,aynı maddî unsurları kullanan iki cemiyet birbirinden farklı şekil ve muhtevada eserler meydana getirirler."(97)

Erol Güngör,sonraları Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik kitabında kültür ve medeniyet unsurlarının bağımlılığı üzerinde daha derinlemesine durmuştur:"kültürle medeniyet arasında...kesin bir ayırım yapamayız.Maddî olaylarla,manevî (psikolojik ve sosyal) olaylar karşılıklı etki halindedir...Bir ülke,bir başka ülkenin sadece teknolojisini veya sadece manevî kültürünü benimsemek istese bile bunu istediği şekilde gerçekleştiremez."(98)

Daha sonraları "Dünden Bugünden"de medeniyet,usuller ve tekniklerden ibaret tek bir olgu olarak değil,kültürel değerlerle içiçe ele alınıyor.Bir tek medeniyet/değil, çeşitli medeniyetlerin mevcudiyeti ve batı medeniyetinin,

(97) a.g.e,s:101

(98) Erol Güngör,Kültür Değişmesi ve Mil.ss:13-14

batı kültürünün bir ürünü olduğu kabul ediliyor:

"Batılı için medeniyet 19.Y.Y batı cemiyetine hakim olan kültür unsurlarından ibarettir:Demokrasi, laiklik, ferdiyetçilik, sanayicilik, pozitivizm v.s...Medeniyetin bir tek olduğu doğru değildir...Medeniyet, batıda görülen kültür malzemesinden ibaret değilse, medeniyetsizlik denince onların zıddını anlamayacaksak, o halde bir Türk medeniyeti de vardır ve başlı başına bir kıymet ifade eder...Batı medeniyetinin ne reddi, ne kabülü söz konusudur. Bizim onunla ayrı bir medeniyet olarak alış-verişimiz olabilir ve bu alış-veriştan büyük faydalar sağlamayı bekleyebiliriz."(99)

Görüldüğü gibi E.Güngör medeniyeti bazen sadece ilim ve teknik (maddi unsurlar) karşılığı, bazen -daha çok- kültürü de dahil ederek geniş manâda kullanmaktadır. O'nun için asıl önemli olan, Türkiye'nin modernleşme sürecinde, Batı (Z.Gökalp ve M.Turhan'da olduğu gibi)dan nelerin alınıp alınmayacağıdır. Bunlar, medeniyet, teknoloji veya bir başka kelimeyle ifade edilebilir. Ne ad verilirse verilsin, yine bunlar da kültürden bağımsız hadiseler değildir, kültürü etkiler ve ondan etkilenir. Daha önce belirttiğimiz gibi kültürün kuvvetli olması ve bu maddi unsurları (usûlleri, araç ve teknikleri) kendi bünyesinde eriterek kullanması yani araç ve amaç değerler ayrımı asıl meseledir.

D- KÜLTÜR DEĞİŞMESİ

Kültür değişmesi genellikle sosyal değişme ile karıştırılmaktadır.Kültürü bütün bir sosyal yapı olarak alınca kültür değişmesinin de sosyal değişmeyle aynı manâya gelmesi normaldir.E.Güngör kültür değişmesi ve sosyal değişmeyi farklı manâlarda kullanmaktadır.Anladığımız kadarıyla sosyal değişme,yaşanan hayatın zaruretle-
rinde,şartlarda olağelen değişmelerdir.Kültür değişmesi ise toplumun birikimlenmiş kültür unsurlarında (maddî ve manevî kültür ürünlerinde,zihniyet,tutum ve tavırlarda,adet ve alışkanlıklarda) olağelen değişmelerdir.Sosyal değişmeyle alâkalı kaçınılmaz kültürel değişmeler olduğu gibi,sosyal değişmeden bağımsız kültür değişmeleri de olabilmektedir.

M.Turhan kültür değişmesini,sosyal değişmeyle birlikte geniş bir biçimde ele alan Malinowski'nin tanımını benimsemektedir."Kültür değişmesi,bir cemiyetin mevcut nizamını,yani içtimai,maddî ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir prosestir.Böylece kültür değişmesi,bir cemiyetin siyasî yapısında,idarî müesseselerinde ve toprağa yerleşme ve iskân tarzında,iman ve kanaatlerinde,bilgi sisteminde,terbiye cihazında,kanunlarında,maddî alet ve vasıtalarında,bunların kullanılmasında,içtimai iktisadının dayandığı istihlâk maddelerinin sarfında az çok husule gelen tahavvülleri ifade eder... Kültür değişmesi insan medeniyetinin daimî bir faktörü-

dür;her yerde ve her zaman vukua gelmektedir."(100)

M.Turhan kültür değişmelerinin 1)Kültür temasları yoluyla 2)Kültürün kendi içinden gelen tekâmülüyle olmak üzere iki şekilde olduğunu söyler.Her kültür bu iki şekildeki değişme sürecine tabiidir.Bir cemiyette kültür değişmesinin olabilmesi için,ya muhitinde coğrafi veya içtimai bir değişmenin olabilmesi ve mevcut sistemin yeni şartlara intibak edememesi veya başka kültürle temasa geçilmesi veyahut bunların hepbirden olabilmesi gerekir. Bunlardan başka,temas eden cemiyetlerin birbirlerine takınacakları tavırlar,birbirlerinin kültürlerini ve bunlara ait unsurları anlayabilmeleri,bunların kültürleri arasındaki benzerlik veya farklar,maddi kültürle manevi kültür arasındaki ilişki gibi faktörler de kültür değişmeleri,bunların seyri ve neticeleri üzerinde tesir yapmaktadır.(101)

1.Kültür Değişmesiyle Alâkalı Terimler

Bu alanda çok sayıda terim geliştirilmiştir.Buna rağmen ortaklaşa kabul edilen terimlerden mahrum olmanın sıkıntısı devam etmekte,terimlerin bolluğu karışıklığa yol açmaktadır.Aslında geliştirilen çeşitli kavramların her biri kültürel değişimin farklı bir boyutuna,tipine veya değişmenin farklı tezahürlerine işaret etmektedir. En çok kullanılan kavramlardan bazıları "Akültürasyon" (Acculturation,kültürleştirme-kültürel edinme),"Kültür Teması" (Culture Contact),Difüzyon (Diffusion,Kültürel

(100) Mümtaz Turhan,Kültür Değişmeleri,s:58

(101) a.g.e,308

yayılma),"Kültür Şoku (Culture Schock),Asimilasyon"(assimilation,özümleme),"Kültür İktibas,Trans-kültürasyon (Zorla kültürlenme),"Kültürasyon (Kültürlenme)

Akültürasyon (Acculturation,Kültürel Edinme) Daha çok Amerikan antropologları arasında yaygın olarak kullanılmaktadır.İngiliz antropologları buna karşılık olarak "Culture Contact-kültürel temas" terimini kullanırlar.Acculturation,"Farklı kültürel kalıplara sahip grupların birinci elden,sürekli bir ilişkiye geçmeleriyle ortaya çıkan her birisinin orijinal kültürel kalıplarındaki temel değişimleri ifade eder."(102) Terim genel anlamda bütün kültür değişmelerini veya kültür karşılaşmalarını ifade etmek için kullanıldığı gibi;kültür değişmesinin özel bir şeklini,kültür temasının belli bir durumunu,bazen de bir kültüre intibakı anlatır.(103)

1954'de toplanan "American Anthropological Association"da difüzyon terimiyle karışıklıklara yol açan akültürasyon teriminin,difüzyondan farkı "difüzyonunun kendisinden ziyade,difüzyonla ortaya çıkan değişimleri ifade etmek" olarak belirlenmiştir.Kısaca,akültürasyon otonom kültürlerin karşılaşmasıyla ortaya çıkan kültürel değişme prosesine işaret eder.M.Turhan'da Amerikan antropologlarının kültür unsurlarının bir cemiyetten diğerine geçmesi halinde,unsurlar esas tutulursa "difüzyon",alıcı cemiyet esas tutulursa "kültür iktibas" dediklerini belirtmektedir.(104)

(102) "Acculturation",Encyclopedia of Social Sciences,Vol:I,p:21

(103) Mümtaz Turhan,Kültür Değişmeleri,s:58

(104) a. .e,s:59

İngiliz literatüründe genellikle bir kültürden diğere aktarmanın ya kavimlerin teması veya iktibas yoluyla olduğu kabul edilir. Birinci şekilde kavimler, kültür ürünleriyle birlikte bir başka muhite yerleşerek, kültürlerinin damgasını yerli halk üzerine basarlar. İktibas ise, bir süre için ülkelerinden ayrılan sonra tekrar dönen şahısların getirdikleri yeni unsurların yayılmasıyla olur. (105)

Akültürasyon için iki kültür arasında sürekli ilişki ve etkileşim olması gerektiği üzerinde durulursa da M. Turhan'a göre bu olmadan da difüzyon yoluyla kültürel öğeler girebilir. (106)

Akültürasyon süreci serbest bir şekilde olmayıp, zorla meydana getiriliyorsa buna trans-kültürasyon (zorla kültürlenme) denir. (107)

Bundan başka kültürlenme (kültürasyon): farklı iki kültürün teması sonunda her iki kültürden de farklı yepyeni bir senteze ulaşılması durumunu, asimilasyon bir kültürün diğerini olduğu gibi eritmesini ifade eder. (108)

Linkon, psikolojik faktörler esas tutulmak üzere bütün kültür değişmesi hadiselerinin iki terime sığdırılabileceği kanaatinde dir: Kültür aktarması (transfer) ve akültürasyon. Akültürasyon zorlanmış, sevk ve idareye tabi bir şekilde olabileceği gibi, içtimaf-kültür karışması

(105) Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, s:59

(106) a.g.e, s:162

(107) Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, s:131

(108) "Assimilation" Encyclopedia of Social Sciences, Vol:I, p:438

(sosyal-kültürel difüzyon) şeklinde de olabilir.(109) (x)

2.Mümtaz Turhan'da Kültür Değişmesi:

a)Serbest ve Mecburî Kültür Değişmesi:

M.Turhan bütün kültür değişmelerini serbest ve mecburî kültür değişmeleri olarak iki tipe indirgemektedir. Burda, bu ayırım üzerinde Türkiye'nin değişme süreci bakımından taşıdığı önem ve Erol Güngör'ün de bu ayırımı tamamen benimsemesi bakımından ayrıntılı olarak durulacaktır.

M.Turhan'ın serbest ve mecburî kültür değişmeleri tanım ve tahlillerine girmeden önce, kullandığı terimleri, yukarda açıklanan terimlerle mukayese etmek yararlı olacaktır. Daha önce belirttiğimiz gibi, kültür değişmeleri, cemiyetlerin dinamik gelişimi sonucu veya başka kültürlerle temas sonucu olagelmektedir. İşte M.Turhan'ın başka kültürlerle temas sonucu ortaya çıkan bütün kültür değişmelerini ifade etmek için kullandığı "kültür teması" terimi akültürasyona karşılıktır. Akültürasyon süreci serbest ve mecburî olmak üzere iki şekilde işler. M.Turhan difüzyon, iktibas, içtimai-kültür karışması, hatta asimilasyon süreçlerini serbest kültür değişmeleri içinde mütalaa eder.

M.Turhan'a göre serbest kültür değişmesi (asimilasyon hariç) çok defa münferit kültür unsurlarının alınmasını ifade eden "iktibas" safhasından ileri geçmemektedir. Serbest kültür değişmesinden, bir cemiyetin, yabancı

ve farklı bir kültüre sahip bir başka cemiyetle karşılaştığı zaman hiç bir iç veya dış baskı altında bulunmaksızın o kültürden münferit unsurlar alması yahut o kültürün bir kısmını alıp benimsemesi sonucunda bünyesinde o-lagelen değişimler kaskolunmaktadır.(110)

Mecburi kültür değişmesi ise;ayrı kültürlerle sahip iki toplumdan birinin kendi kültürünü veya belirli bazı unsurlarını kabul etmesi için diğerine baskı yapması veya idari nüfuz veya iktidara sahip bir zümrenin yabancı bir kültürü veya bunun belirli bazı unsurlarını çoğunluğun arzusu hilafına kendi cemiyetine zorla kabul ettirmeye çalışması neticesinde meydana gelen değişimleri ifade eder.(111)

Serbest kültür değişmesi,münferit yabancı kültür unsurlarının iktibası ile başlar.Bir kültür unsurunun cemiyete ithalinden,kabul görüp iyice benimsenmesine kadar geçen süreç,üç aşama halindedir:İlk müteşebbislerin kabulü,diğer fertler tarafından kabulü,bu unsurun mevcut kültüre intibak ve temessül edebilmesi için geçirmek zorunda olduğu değişimler.(112) Birinci aşamada yeni bir unsurun müteşebbisler tarafından kabulünde merak,yenilik,fayda sağlama,itibar kazanma gibi faktörler rol oynar.(113)

(x) Bu konuda Erol Özbilgen'in "Kültürlerin Karşılaşması Konusunda bir Terminoloji Denemesi", başlıklı makalesine bakılabilir.E.Özbilgen,terimleri türkçeleştirerek tanımlamaya çalışmaktadır.İlim ve Sanat sayı:6 Nisan 1986

(110) a.g.e,s:60

(111) a.g.e,s:60

(112) a.g.e,s:65

(113) a.g.e,s:67

İkinci aşamada yeni unsurun yaygınlık kazanması cemiyetin bünyesi, temayülleri, kültür seviyesi ve yeniliği getiren fertlerin mevki ve meslekleri ile alâkalıdır. Yeni unsurun yaygınlık kazanması için, fayda sağlaması ve mevcut sistemle uyuşması gerekir. Bunlar olmasa da yenilikçinin itibarı etkili olabilir. Ayrıca kültür unsurunun çıktığı ülke veya grubun, alıcı cemiyet üzerindeki mevki ve itibarı da rol oynar. İlkönceleri itibar ve yenilik faktörleri daha önemliyken, sonradan devamlı bir şekilde benimsenip kabul edilmeleri tamamen unsurun kendi fayda ve meziyetlerine bağlı olacaktır. Damı kabul için yeni unsurun, aynı ihtiyacı tatmin eden eski unsurdan, her bakımdan daha elverişli ve üstün olması lâzımdır. Bazen mevcut kültür sistemiyle uyuşmama halinde -yerli kültürde aksaklık ve huzursuzluğa sebep oluyorsa- böyle olsa da terkedilir. Bu durumda ya vazgeçilir ya da unsur değişikliğe uğrattılır. (114) Normal şartlar altında meydana gelen serbest kültür değişimlerinde bütün fonksiyonel ilişkileri tamamiyle yerine getirebilecek yeni bir unsur kabul edilmeden eski kültür unsurlarına dokunulmaz. Halbuki mecburi kültür değişimlerinde, tatmin edici imkânlar bulunmadan eskileri sürekli ortadan kaldırılır. Bu surette kültürün en tabii, en asli bir fonksiyonunun önüne geçilerek grubun birçok ihtiyaçlarının tatmin edilmesine manî olunmaktadır. Neticede, cemiyetin iktisadi ve içtimai hayatında bir çok aksaklıklar meydana gelmekte, fertler huzursuzluk ve sıkıntı içinde yaşamaya mahkum kalmaktadırlar. (115)

(114) a.g.e, s:75

(115) a.g.e, s:166

Doğrudan temas neticesinde meydana gelen şartlar altında ortaya çıkan kültür değişmesi hadiseleri üç gruptur:1) Mecburi kültür değişmesi esnasında meydana gelen hadiseler,2) İktimai kültür karışmasına ait hadiseler ve 3) Yerli hareketler.(116) İktimai kültür karışması tamamiyle farklı iki cemiyet ve kültürün,tek ve homojen bir bir kültüre sahip bir cemiyet meydana getirmek üzere karışmasıdır.(x)(Biyolojik bakımdan da birleşme olabilir) M.Turhan,asimilasyon hadisesini de buna dahil etmektedir. Çünkü Burda içine alan grubun kültürü de,asimile edilenin kültüründen bazı unsurlar alarak değişir."Yerli Hareketler" (Nativistic Movement) baskıya maruz kalmış,mecburi değişmeye tabi tutulmuş yerli kültürdeki irtica hareketini ifade eder.Cemiyet,mazisini özleyerek onu yeniden ihyaya çalışır.Mecburi kültür değişmesi ve yerli hareketler cemiyetlerden birisinin mahkum olduğu karşılaşmalarda ortaya çıkar.İktimai kültür karışması ise böyle durumlarda olduğu gibi tamamen eşit şartlarda da meydana gelebilir.Mecburi değişmeler önceleri çok yoğundur ve neticeleri de açık bir şekilde görülür.Fakat yerli hareketler daha somraları ortaya çıkar.(117)Mecburi kültür değişmesinde mutlaka hakim mahkum ilişkisi vardır.Hakim gruba kendi kültür unsurlarını zorla kabul ettirir ya da yerli kültürün unsurlarını men eder veya çoğu zaman ikisini birden yapar.Bu tür değişme,aynı cemiyet içinden çıkan bir grubun,üstünlüğüne inandığı yabancı kültürü

(116) a.g.e,s:156

(117) a.g.e,s:158

(x) B.Güvenç,bunu kültürasyon-kültürlenme olarak ifade eder.

veya bunun bir kısmını, mensup olduğu cemiyete zorla kabul ettirmesini de ifade eder.(118) Kendini küçük gören grup hayran olduğu cemiyete benzemeye çalışır. Aşağı gören grup kendinde müdahale hakkı bulur. Hakim grup her zaman zor kullanmaz, psikolojik baskıyla da mahkum gruba ait hoşlanmadığı kültür unsurlarını onun nazarında küçük düşürerek eski kültür unsurlarının terkedilmesini sağlayabilir. Bu yol çok defa tehdit ve ceza yolundan daha tesirlidir. Zor kullanarak düşünce veya inanç planında değişme yaratma çok zordur. Zor hissi uyandırmak suretiyle kültür farklarına ait şuuru güçlendirir ve eski kültür unsurlarının çoğuna yeni ve sembolik bir hüviyet kazandırır.(119) Bu sebebler ve kültür değişmesi esnasında ortaya çıkan başarısızlık, hayal kırıklığı ve ümitsizlikler "yerli hareketler"e başlangıç teşkil eder. Yerli hareketler çoğunlukla irrasyoneldir. Fakat, realizmden büsbütün mahrum değildir. Çünkü, eski kültürün bir bütün olarak ihya edilmesi hiç bir zaman düşünülmez. M. Turhan böyle olanların da daha başlangıçta başarısızlığa mahkum olduğunu, daha ılımlı yerli hareketlerinse kısmen muvaffak olduğunu söylemektedir. Çünkü bu durumda grup, fena ve mahkum edici şartlar altında kendini küçük görme duygusuna karşı benliğini takviye eder.(120)

Mecburi kültür değişmesinde hakim-mahkum ilişkisi içinde olan iki cemiyetin birbirlerine olan tavırları ve tutumları en esaslı faktördür. Burada en ağır yük, baskı

(118) a.g.e, s:157

(119) a.g.e, s:163

(120) a. .e, s:185

baskı gören cemiyete düşer.Bu cemiyetlerde hayranlık ve aşağılık duyguları görülür.Baskı altında olmak;her iki cemiyetin zihniyet,görüş,düşünüş,bilgi ve tutumlarındaki ayrılığın,kültürleri arasındaki esas farkı görmeye mani olması;çok uzun süren değişmelerde ön ayak olanların,çeşitli nesillere mensup olmaları,bir neslin yaptığını diğerinin bozması veya aynı hataları tekrarlaması gibi sebebler;asıl alınması gereken unsurların neler olduğunun araştırılmasına ve bu konuda verilecek bir karara engel olmaktadır.Bunu yapamayınca,baskıdan kurtulmak,kendini korumak için mutlaka ona benzemek gerektiğini zannederek onu taklit eder.Bu durumda cemiyet,tabii olarak reaksiyonda bulunur.Bu safhada aynı cemiyetin içinden çıkan değişiklik taraftarları hayran olduğu yabancı kültürün temsilcisi olmak üzere mukavemetleri kırmak maksadıyla,idarî mekanizmalarla birleşmesi veya onu eline alıp otoriter bir rejim kurması çok muhtemeldir.Bu durumda aşırı,lüzumsuz hatta zararlı yeniliklere karşı kültürün kendisinden gelecek her çeşit koruyucu mukavemet ve tepkiler berteraf edilmiş olduğundan;hakiki ihtiyaçlardan çok günün temayülllerine göre hareket edilir ve kültür değişimleri zamanla çığırından çıkar.Cemiyet daima başvurduğu eski tecrübelerinden,anane ve alışkanlıklarından mahrum kalmış ve bunların yerine yenisini koyamamış olacaktır.

(121)

Taklitçilik ve yeniliğe düşkünlüğün salgın bir hal aldığı dönemlerde garip ve gülünç bir çok hadiseler yaşanmaktadır.Güdümlü (mecburi) değişmelerin hemen hepsinde kısmî veya tam sosyal çözülme ve düzensizlik ve aksaklıklar olmaktadır.Bu çeşit kültür değişmelerinin başarıyla neticelenebilmesi;bunlarıyöneten şahısların her iki kültürü iyi tanımaları ve olmasını istedikleri değişikliklerin yol açacağı neticeleri önceden kestirebilmelerine bağlıdır.(122)Şekli üstün körü,iğreti ve hesapsız alınan yabancı kültür unsurları,kolayca hazmedilemeyen maddeler gibi mevcut kültür sistemine uyamadığından aksaklıklara sebep olmaktadır.(123)

b) Kültür Değişmesinde Maddî ve Manevî Unsurlar veya "yumuşak" ve "sert" Noktalar:

Maddî-kültür sahasında meydana gelen değişmelerin seyri ve mekanizması,dünyanın bir çok yerinde ciddi ve yanlış bir müdahale olmadan serbest bir şekilde ve aynıyla olmaktadır;manevî sahadaki değişmeler ise daha çok cemiyetin tutum,ilgi ve temayüllerine,zihniyet ve görüşüne bağlı olarak meydana gelmektedir.M.Turhan,Barlett'e uyarak bunlara kültürün "sert" kısımları demektedir. Bir kültür,yabancı bir kültüre benzemek veya onu taklit etmek isteyince ilk adımda "sert kısımları" değiştirmeye kalkacaktır.Bir kültürün sert kısımlarını tahrip ederek bir cemiyetin bünyesinde esaslı değişmeler olacağını zannetmek hatalıdır.Asıl hakiki ve verimli yenilikler,maddî

(122) a.g.e,s:330

(123) a.g.e,s:362

sahada olanlardır.Kültürün işlemesi ve verimli olması açısından fazla önemli olmayan buna karşılık ruhi değer ve gerginlik taşıyan unsurların değişmesi cemiyette esaslı bir değişiklik yaratmıyor.Üstelik bu değişmeler esaslı tepkilere yol açıyor.Her cemiyette ruhi hayat ve muhtevanın özünü teşkil eden bu unsurlar,kültürün bütün kısımlarını biraraya toplayan düğüm yerleri gibi sayıldığından ilkin zihni bir hazırlık yapılmadan tahrip edilmemeleri gerekir.(124)

Görüldüğü gibi M.Turhan,öncelikle manevi kültüre dokunulmadan,maddi kültür unsurlarından işe başlamak yanadır.Bu ikisi arasındaki ilişki üzerinde fazla durmamaktadır.Maddi unsurlardaki değişimin manevi kültürde kaçınılmaz neticelere yol açacağını kabul etse bile,bunu problem olarak görmemektedir.Önemli olan sert unsurların,tahribata yol açmadan zihni bir hazırlıktan sonra değişmeleridir.E.Güngör ise bu konuda M.Turhan'dan daha farklı düşünür.Maddi ve manevi unsurların birbiriyle olan münasebetlerini daha derinden kavramış ve batı medeniyetinin bozucu etkilerine karşı manevi kültürün kendini muhafaza etme zarureti üzerinde durmuştur.

3.Erol Güngör'de "Kültür Değişmesi"

Erol Güngör,Mümtaz Turhan'ın özellikle serbest ve mecburi kültür değişmeleri ayırımını benimsemiş,Türkiyenin değişme problemiyle alakalı tahlillerinde bu ayırımı kullanmıştır.Burda önce E.Güngör'ün Kültür Değişmesinde

maddî unsurlar ve manevî kültür ilişkisine nasıl baktığını, daha sonra kültür değişmesi konusunda bazı genel görüşlerini anlatmaya çalışacağız.

Antropolojide genellikle maddî kültür unsurlarının, yani inançlardan çok bunların somut görentülerinin bir başka kültür tarafından daha kolay ve çabuk benimsendiği kabul edilmektedir. (125) Bir kültürün kendi iç gelişmesi sırasında da maddî kültürlerin, manevî kültürden önce değiştiği ve manevî kültürün bu değişmeyi gecikerek takip ettiği kabul edilir. Arada doğan boşluğu Ogburn "kültürel Gecikme" (Cultural Lag" olarak adlandırır. Bu özelliğine dayanarak manevî kültür unsurlarına "uyumcu kültür" denmektedir. Bu görüşe göre değişimin gerçek kaynakları, maddî buluşlar, maddî kültürdeki değişimlerdir. Uyumcu kültür değişen maddî temellere uyan, sosyal ve kurumsal hayattır. Uyumu geciktiren bazı faktörler olarak; kazanılmış hakları ve ayrıcalıklı konumu olanların mukavemeti, gelenek, töreler, tutucu eğilimler, sosyal baskılar, eğitim gösterilmektedir. (126)

Manevî kültürün, değişmelere direnmesi, ayak uyduramaması her zaman uyumsuzluk sebebi değildir. Bazen, sağlıklı değişme için bu gereklidir. Meselâ savaş aracı olarak kullanılabilecek veya başka olumsuz tesirleri olan tekniklere karşı uyumcu kültürün direnmesi uyumsuzluk değildir. İşte antropoloji literatüründe genel kabul gören, öncelikle maddî kültürün değiştiğine dair bu görüşe karşı E. Güngör; bunun her zaman böyle olmadığını manevî kültürdeki

(125) Erol Güngör, Kültür Değişmeleri ve Mil.s:12

(126) Muzaffer Sencer, "Kültüre İlişkin Temel
19 :5

değişmelerin mutlaka maddî kültürdeki değişmeleri takip etmek şeklinde ortaya çıkmadığını söylemektedir.O'na göre bu bir öğrenme olayıdır.Somut olan şeyler soyut olanlardan daha çabuk öğrenilir.Yani iletişimi kolay olan unsurlar (doğrudan doğruya idrak edilen nesneler, maddî unsurlar ve davranışlar) kültür alışverişine daha çok girerler.İletişim güçlüğü olan soyut unsurlar ise daha az girerler.

"Fakat buna dayanarak bir kültür karşılaşmasında her zaman önce maddî sonra manevî kültür benimsenir diyemeyiz...Çünkü kültür değişmesi seçici bir olaydır.Bir kültür,bir başka kültürden bir şeyler alırken otomatik bir sırayla değil seçerek alır...Şu halde maddî unsurlardan bazıları alınıp,bazıları alınmayacağı gibi bu seçim maddî ve manevî kültür arasında da yapılabilir ve manevî olanlar öncelikle alınabilir.İslâm inançlarını benimseyen Kuzey Afrika kabileleri,onlara o inançları getiren Arapların teknolojisine tamamen yabancı kalmışlardır.Batı ile temasa geçen bir çok eski kültürlerde de adetler ve bazı inançlar teknolojiden daha süratle yayılmaktadır."(127)

Erol Güngör'e göre kültür alışverişinde öncelik-sorunluluk meselesini belirleyen faktör söz konusu unsurların maddî veya manevî nitelikte olması değildir.Bu iki unsur karkışıklı etkileşim halindedir.Teknolojik değişmeler manevî kültürde değişmelere yol açacak uygun bir zemin yarattığı gibi;inanç ve tutumlardaki değişmeler de,tek-

nolojik değişmeleri hazırlar.Etkileşimin tek yönlü olduğu ve belli bir teknolojik veya kültürel değişmenin mutlaka belli bir kültürel veya teknolojik değişmeyi doğuracağı iddiaları yanlıştır.(128)

Erol Güngör,manevî kültürün,maddi unsurlardan daha zor değişmesini tabii bir durum olarak nitелеmektedir. Çünkü insanlar,kullandıkları vasıtaların elverişlilik derecesini objektif olarak tespit edebilmekte ve eskisini atıp yenisini alabilmekte,fakat inançlar ve bu inançların ifade tarzlarını değiştirmemektedirler.Bazen manevî kültürle çok yakından alâkalı maddi unsurlarda dirençle karşılanmaktadır.Maddi değişme kültürün temel kıymetlerinde (sert unsurlarında) bir değişmeye yol açacak mahiyette olunca bu yenilik bu yenilik ya hiç alınmamakta ya da yerli kültüre uyacak biçime sokulmaktadır.(129)

E.Güngör de M.Turhan gibi kültür değişmelerini -Türkiye gerçeklerine uygunluğu açısından- serbest ve mecburi kültür değişmesi olarak iki grupta mütalâa etmektedir. Kültürleşme,kültürlenme v.s gibi kavram kargaşasına yol açacak terimleri kullanmaktan kaçınarak,daha çok kültür alışverişi,kültür teması,kültür değişmesi gibi terimleri kullanmaktadır.

O'na göre kültür değişmesi eski çözüm tarzlarının ve ya eski tatmin vasıtalarının yeni durumlara intibak etmediğı,yani ihtiyaçları karşılayamadığı hallerde yeni yolların benimsenmesi demektir.(130)Bu ise 1) Cemiyetin kendi bünyesi içinden gelen değişmeler ve 2) Başka kültürle-

(128)asgöe ,ss:13-14

(129) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Mil.s:119

ri adapte etme olarak iki şekilde vukua gelir.Bu iki çeşit değişmenin her ikisi de serbest ve mecburi yollarla meydana gelebilir,fakat birinci şeklin serbest kültür değişmesi olarak ,ikinci şeklin mecburi kültür değişmesi olarak ortaya çıkması daha mümkündür.Erol Güngör'e göre kültür değişmesi kısa bir zaman içinde bütün cemi-yete nüfuz edecek kadar süratli bir hadise olmadığı için,bir intikal devresinin geçirilmesi kaçınılmazdır.Bu durumun ne kadar süreceği,değişme çabalarının başarıyla neticelenip neticelenmemesi;büyük ölçüde değişmenin bir kültürün kendi içinden mi,yoksa tamamen dışardan mı geldiği hususuyla alakalıdır.Patı medeniyeti dışındaki cemi-yetlerin,modern batı medeniyetine girme çabaları geleneksel cemiyetin sarsılmasına,aynı memleket içinde iki ayrı kültür grubunun teşekkülüne yol açmıştır.Yeni medeniyetin temsilcileri ve eski kültürü devam ettirenler arasındaki çatışma bizzat batı memleketlerinde de görülmüştür.Fakat batı memleketleri ile batı medeniyetine sonradan katılma gayreti içinde bulunan memleketlerde münevver kültürü ile halk kültürü arasındaki farklılaşmalar oldukça değişik bir manzara arzeder.

"Cemiyetin kendi bünyesi içinden gelen değişmeler,başka kültürleri adapte etme yoluna kıyasla daha sağlam,devamlı ve hakiki çözüm tarzları getirebilmeleridir,çünkü bu birinci halde değişmenin ajanı olan şahıs veya zümreler kendi kültürlerinin problemlerini daha vazih bir şekilde görme ve bunlara uygun yolları deneme imkânına sahiptirler.Dışarıdan kültür adapte etmek yoluyla

bir değişme yaratmak durumunda olanlar ise çok defa benimseyecekleri kültürün yapısını ve işleyiş tarzını sathî bir şekilde görmekte ve yabancı kültürde müşahade ettikleri üstünlüğe ait sebep-netice münasebetlerini de ekseriya yanlış anlamaktadırlar.Böylece gerçek problemlere sahte çözüm yolları bulmak kültür değişmesini geciktirmekte,mukavemeti arttırmakta ve değişen zümrelerle değişmeyenler arasında şiddetli güvensizliklere yol açmaktadır."(131)

E.Güngör sosyal çözölmeyi takip eden sosyal-siyasal ve kültürel değişme sürecinâ şöyle anlatıyor:Sosyal çözölme neticesinde çerçevesi dağılan cemiyette bir taraftan da yeni gruplaşmalar ve yeni sosyal nizam çekirdekleri teşekköl etmeye başlar.Böylece ortaya çıkan alt grupşlar -dernek,tarikat v.s- dışardaki büyük cemiyetin fert için yerine getirdiğı fonksiyonların büyük kısmını üzerine alarak,faaliyet sahalarını da giderek genişletirler. Bu alt grupların dışında kalanlar,yeni alt gruplar meydana getirirler.Bunlar yeni bir gruplaşma için gerekli bazı ortak değerleri yabancı kaynaklardan almak durumundadırlar.Kuvvetli dış baskıların (askerî istila,sömürgecilik v.s) bulunduğu hallerde,genellikle istilacı kuvvetin empoze ettiğı kıymetler benimsenir,Bazen de sembolik direnç noktaları etrafında gruplaşmalar olur;uzak atalar devrinde unutulmuş bir takım semboller diriltilerek,bunlara sihri bir güç izafe edilir.Daha sonra bu alt gruplar,bütün cemiyeti kendi kıymetleri etrafında organize etmek

üzere mücadeleye girerler.İstilacı kültüre boyun eğenler dışındaki bütün gruplar bir taraftan eski cemiyetin dağılan kısımlarını kendine katmak;diğer taraftan yabancı kültürün tehditlerine karşı koymak gibi iki taraflı bir mücadele içindedirler.Bazen sömürge kuvvete karşı bütün gruplar birleşir ve böylece siyasî kurtuluş safhasındaki ideoloji,millî kültürün ana kıymetlerini temsil eder.

"Barış içinde sosyal reorganizasyon hallerinde genellikle sömürgeci kuvvetin güvendiği grupların liderliğinde yeni bir siyasî teşkilat kurulur ve bu teşkilatın politikası hakim yabancı kültürün tesirlerine müsbet cevap verir mahiyettedir.İstilacı kuvvetin elbirliğiyle kovulmasından sonraki reorganizasyon hareketi ise genellikle milliyetçi bir karakter taşır,fakat bu gibi hallerde milliyetçilikle modernizmi bir arada yürütmek zorunluğu yüzünden ortaya çıkan güçlükler her iki sahada da feci başarısızlıklara yol açabilir!"

Bütün bu süreç boyunca,münevver zümre,istilacı kültürün yoğun baskısı altında olmanın ezikliği içinde müphem çift kutuplu bir psikolojik tavır içindedir.Erol Güngör bu tavrı çocukların babalarına karşı tavırlarına benzetir."...Kendisini bu kudretle bir tutmak ister,ona benzemeye çalışır.Diğer taraftan bu kudret için menfi bir değer taşır,çünkü karşısında devamlı bir engel teşkil etmektedir.Az gelişmiş memleket münevverlerinin sosyal değişme politikalarında milliyetçilik daha ziyade böyle bir korku ve nefretin,modernleşme ise hayranlık ve acizliğin

objektif tavırlarla maskelenmiş bir ifadesi halinde ortaya çıkar. Milliyetçilik, modernleşme esnasında kaybolan millî hüviyeti bir kaç sembolik şey etrafında muhafaza etmekten ibarettir. Modernleşme gayreti ise müstakil bir şahsiyet olmaktan ziyade, babasına benzeme çabaları: Çocuk sakalı çıkmadığı halde traş olmaya kalkar, babasının elbiselerini giyer... Bütün bilmediklerini ona sorar, her ihtilafta ona müracaat eder. En büyük sevinci onun tarafından beğenilmektir ve bunun için yapmayacağı şey yoktur." (132)

Erol Güngör'e göre kültür değişimi sürecinde dış tezahürlerle ilgili değişimleri takip etmek, kıymetler ve duygusal yükü ağır, bazen tepkiler ve çarışimlardan meydana gelen ve kültürün çekirdeği dediğimiz diğer sahalardaki değişimleri takip etmekten daha kolaydır. Manevi unsurlar daha geç ve zor değişir, değişimleri de zorlukla tesbit edilir. (133) Kolay gözlenen değişimler, kılık-kıyafet, beslenme, plastik san'atlar, merasimler gibi sahalardaki değişimlerdir. Diğerleri ise tavır ve zihniyet değişimleridir. Özellikle kendi kültürüne ve temas edilen kültüre karşı takınılan tavır, karşılaşılan kültürden nelerin alınacağını tayin eden çok önemli bir faktördür. Maddî kültürdeki değişimlerin gerisinde genellikle bu tavır gizlidir. (134) Meselâ "...bir kültürün mensupları kendilerini karşıdakilerden daha aşağı gördükleri nisbette yabancı kültürün daha ziyade prestij yanlarına, dış görünüşlerine önem vermekte; karşıdakilere hakim bir tavırla baktıkları zaman da daha çok gerçek ihtiyaçlarını giderecek

unsurları almaktadırlar.Hakimiyet duygusuna sahip olanların en çok mukavemet ettikleri şey,kendi hakimiyetlerinin sembolü olan şeylerin değiştirilmesidir".(135)

Türkiye'de kıyafet değişmelerine karşı takınılan menfi tavrın sebebi budur.Kültür temaslarında böyle bir tavır kültür iktibasını asgarî seviyede tutar,yapılan iktibasların da tesadüfî değişme dışında önemli bir manâ ifade etmesini engeller.Bu durumun çok açık bir misali,batı kültürü ile temasa gelen Türk münevverlerinin daha çok şekli unsurları,görgü ve muaşeretle ilgili noktaları,san'at ve edebiyat manâsında kültürü;halkın ise teknolojik gelişmeleri önemsemesinde ortaya çıkmaktadır.(136)

Bugün batı kültürünün şekli unsurları,batı medeniyeti dışındaki ülkelerde büyük ölçüde yaygınlık kazanmıştır. Meselâ kıyafet batılı ve batılaşmakta olan ülkelerde standartlaşmış durumdadır.E.Güngör kıyafetin teknolojik değişme ile ilgili vazgeçilmez bir netice değil,daha çok prestije dayanarak insan ve insan gruplarına entikal eden bir form olduğunu söylüyor."...Kıyafet insanın veya grubun kendini aynileştirmek istediği grubun bir sembolüdür. Yabancı kültürden alınan pek çok şey böyle sembolik değer taşır." O'na göre bütün semboller,kültür değişmesi açısından hakim gruba benzeme veya onunla aynileşme iddiasına işaret eder.Bu hevesin en çok göze çarptığı diğer bir unsur olarak merasimleri göstermektedir.Yılbaşı,yaş

(135) Erol Güngör,Kültür Değişmeleri ve Mil.s:11

(136) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:143

günü,düğün,nişan v.s merasimlerle Batı tesiri (kokteyl gibi) açıkça görülmektedir.Yine plastik san'atlarda ve beslenme alışkanlıklarında bu tesirler çok yoğun ve süratlidir.Beslenme sahasındaki alışkanlıklar hem sosyal değişimin kaçınılmaz neticesi olarak (sandviç),hem de bilgi ve görgü sonucu (karbonhidratlı maddelerden proteinlilere yönelme), hem de sadece itibar ve prestij (gösteriş) faktörleriyle alâkalıdır(Amerikan bar,fincanla çay içmek gibi) E.Güngör yerli kültürün çok kuvvetli olduğu noktalarda,her şeye rağmen mukavemetin artacağını ve devam edeceğini söylüyor (meselâ Türk yemek kültürü değişmeden durmakta,hatta verici olabilmektedir.).(137)

Kültür unsurlarının merkezden dışarıya doğru yayılırken olduğu gibi kalmayıp,orijinallliğini kaybettiğini söyleyen E.Güngör kültürlerin yayılmasında çok önemli bir noktaya işaret etmektedir.O'na göre bir kültür kendi kaynağında ne kadar canlı ve güçlü olursa olsun,kaynağından uzaklaştıkça orijinallliğini kaybederek çok defa basit bir taklit konusu haline gelir.

"Kültürün kaynağına en yakın olan bölgeler, çok defa birbirine çok benzeyen sosyal çevrelerden meydana gelmiştir,bu yüzden kültür unsurları birbirine yakın cemiyetlerin bünyelerine de aynı derecede intibak eder.Cemiyetlerin birbirine benzemesi onlara ait ihtiyaçların da çok defa ortak olduğunu gösterir,bu ortak problemlere bir yerde bulunan çözüm tarzı,diğer cemiyet için,aralarında bünye benzerliği olmak şartıyla,uygun düşecektir.Şu halde kültürler için uzaklıktan

bahsederken coğrafi mesafe kadar sosyal mesafeyi de hesaba katıyoruz...Nakil vasıtalarının coğrafi mesafeyi manasız kılacak kadar geliştiği bir zamanda bile sosyal mesafenin varlığı kültür yayılmasını hem sınırlar, hem de gayesinden uzaklaştırır. Bu yayılda en büyük güçlük, gelen unsurların cemiyetteki fonksiyonel bünyeye oturtulmasında görülür. Amerika'da işi çok ve parası az olan insanlara hizmet eden kafeteryalar, Türkiye'ye gelince işi az ve parası çok insanların kullandığı lüks bir lokanta haline gelir. İstanbullu memur gazeteyi okumak için, köy delikanlısı tütün sarmak için, taşra bakkalı ise helva paketlemek için alır."(138)

E. Güngör mecburi kültür değişmesinde, yabancı kültürün yayılması ve yerleşmesi sürecinin; zihin değişmesinden davranış değişmesine doğru değil, daha çok davranış değişmesinden tavır ve zihniyet değişmesine doğru işlediğini söylemektedir. Meselâ Türkiye'de kanunları değiştirmek suretiyle yeni bir örf ve adet sistemi yaratma denemelerinde olduğu gibi.(139)

E. Güngör'e göre mecburi kültür değişmesi son derece tehlikeli, cemiyeti büyük yanlışlıklara ve hatalı neticelere götürebilecek bir yoldur. "Serbest kültür değişmelerinde değişmenin ajanı olan kimseler, rekabet piyasasında çalışan birer tüccar gibidirler" Cemiyetin, kendi bünyesine uygun değişmeleri yaratmak, ihtiyacına uygun fonksiyonel unsurları iktibas etmek imkânı vardır. Serbest kültür değişmelerinde, değişme süreci ve cemiyetin kontrol

(138) Erol Güngör, Türk Kültürü ve Mil. s:111

(139) Erol Güngör, Dünden Bugünden, s:165

mekanizmaları tabii bir biçimde işler."Mecburi kültür değişmesinde değişmenin ajanı olan kimseler devlet kapitalizminin memurları durumundadırlar.Karşılarında hiç bir rakip bulunmadığı için yaptıkları hataların kontrolü ve düzeltilmesi son derece güçtür.Üstelik inhisarcı bir sistemin eğitim müesseseleri bir devridaim makinası gibi hep aynı zihniyette insanlar yetiştireceği içinde bir süre sonra bu zihniyet,bütün memleketi kaplayan bir çerçek halini alır;yani herkesin ortaklaşa inandığı şeyler hakikat zannedilir."(140)

Daha önce de belirttiğimiz gibi E.Güngör kültür ve kültür değişmesiyle alâkalı bütün bu açıklamaları,Türkiyenin kültür değişmesi meselesini yani batılılaşıma ve modernleşme çabalarını izah için ve bu meselelerle bir arada yapmaktadır.Bu bakımdan biz O'nun kültür ve kültür değişmesiyle alâkalı görüşlerini Türkiye ve diğer batılılaşıma sürecindeki ülkelerin kültür değişmesi meselesine ilişkin yazılarından soyutlayarak çıkardık.Buhandan sonraki bölümlerde batılılaşıma süreci ve neticeleri ile gösterdiği bazı çözüm yolları üzerinde durulacaktır.

B Ö L Ü M III

TÜRKİYE'DE KÜLTÜR DEĞİŞMESİ VE EROL GÜNGÖR

Türkiye'de kültür değiş denince,iki-iki buçuk asırdan beri girişilen batılılaşıma hareketi ve bu harekete bağlı olarak cemiyet bünyesinde meydana gelen değişmeleri anlıyoruz.Bu bölümde önce,bu hareketin ortaya çıkışından cumhuriyete kadar olan süreç kültür değişmeleri açısından ele alınarak anlatılacak,sonra da Erol Güngör'ün Cumhuriyet dönemindeki değişmeleri ve genel olarak Batılılaşımayı tahlil ve değerlendirmeleri üzerinde durulacaktır.

A-BATILILAŞMA SÜRECİ

1.Batılılaşıma Hareketlerinin Kısa Tarihçesi:

(Cumhuriyete Kadar)

Türkiye'de yaklaşık ikibuçuk asırdan beri olagelen değişmeler hakkında birçok eserler yazılmış,çok şey söylenmiştir.Fakat meseleyi ilk defa "kültür değişmeleri" açısından ele alıp inceleyen Mümtaz Turhan'dır.

Türkiye'deki değişmeleri genellikle yapıldığı gibi Tanzimat'la değil,Lale devriyle başlatmakta;bu devirdeki ve bu devirden II.Mahmut'a kadar olan dönemdeki değişmeleri serbest değişmeler,II.Mahmut'tan zamanımıza kadar olan değişmeleri ise mecburi değişmeler olarak nitелеmektedir.(1)

(1) Mümtaz Turhan,Kültür Değişmeleri,s:192

a)Lale Devri ve III.Selim Devri:

Mümtaz Turhan ilk şuurulu iktibasların yapılmasında en büyük etken olarak mağlubiyetleri görmektedir.Viyana bozgununa kadar,İmparatorluk garp alemine üstünlük duygularıyla bakıyordu.Bu yüzden de garp alemini hakir görüyor,her çeşit inkılab ve tekamülüne karşı kayıtsız kalıyordu.Fakat peş peşe gelen bozgunlardan sonra,Osmanlı devlet adamları,"hiç olmazsa müphem bir şekilde,muayyen sehalarda" garbın üstünlüğünü kabul etmeye başlamışlardır.Bu iki medeniyet arasında birbirini anlamaya yarayacak bağlar bulunmadığı için;Osmanlı cemiyeti ne kendi zaaflarının sebeblerini ve bunları giderme çarelerini, ne de gittikçe artan bir teslimiyetle kendisine yaklaşmak istediği garbın üstünlük sebeblerini hiç bir zaman anlayamamıştır.

M.Turhan'a göre başlangıcından zamanımıza kadar bütün batılılaşıma hareketlerinin karakterini,bu başlangıç safhasındaki sosyal-psikolojik faktörler belirlemiştir: Üstünlük duygularından sonra gelen acizlik ve çaresizlik bunların arkasından gelen aşağılık duygusu.İki medeniyeti birbirinden ayıran manevî,psikolojik setler sarsılıp,zamanla yavaş yavaş çökecek;bundan sonra olagelen değişmeler ise tamamiyle gelişigüzel,sistemsiz,kontrolsüz ve tesadüfî olacaktır.(2) Avrupa karşısında hissedilen acizlik ve onun üstünlüğünü sağlayan asıl unsurların anlaşılabilmesinin bu ilk devrin ve bundan sonraki bütün devirlerin en esaslı özelliğini teşkil eder.Aşağılık hissiyle

hayran olunan garp medeniyetinin unsurlarına ne pahasına olursa olsun "benzemek", onları "şekilden taklit etmek" gibi psikolojik faktörler ağırlık kazanmıştır.(3) M.Turhan III.Selim Devrini serbest değişmelerden mecburi kültür değişmelerine bir geçiş olarak görür.Bu devrede yenilik hareketleri,cemiyetten gelen direnmelerle karşılaşmıştır.Bu çeşit direnmelerin sonradan ortadan kalkmış olması,garplılaşma hareketi üzerinde/tesir yapmış^{menfi} nicelik,derece,kapsam bakımından hızını arttırmış fakat nitelik ve özünü değiştirmemiştir.Çünkü kültür değiştirme sırasında hedef ve gayesini şuurlu bir şekilde önceden tespit ve tayin edemeyen bir cemiyetin,hiç bir direnç ve tepkiyle karşılaşmadan hareket etmesi fayda yerine zarar verir.(4)

b)II.Mahmut Devri

M.Turhan mecburi veya güdümlü değişmelerin başlangıcı olarak II.Mahmut devrini alır.Bu devirde çeşitli okullar,tercüme faaliyeti,fabrika,posta teşkilatı,karantina-hastane,nüfus sayımı gibi yeniliklerin yanında ilk defa olarak Avrupa kılık ve kıyafette,hayat tarzında,içtimai teşkilatlarında taklit edilmiş,bu noktalar üzerinde bilhassa ısrarla durulmuştur.

II.Mahmut devrinde saray teşkilatı ve tefrişatında Avrupa sarayları örnek alınmış,saray mensuplarının ve askerlerin kıyafetlerinde değişiklikler yapılmıştır.Sarık yerine fes konması halk arasında büyük bir direnç ve dedikodu konusu olmuştur.(5) II.Mahmut memlekette ilk

(3) a.g.e,s:213
(4) a.g.e,s:224
(5) a.g.e,s:231

"başlık-şapka" ve "kiyafet devrimi" ni yapan padişah'tır. Yeraisamos bu değişikliklerin Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğunu haraca bağlamasına yol açtığını söyler. Bunun, yeni cins kumaşların Avrupa'dan borç alınmasıyla meydana geldiğini ve bu durumun yerli sanayiın en önemli dallarını bir çırpıda mahvettiğini belirtmektedir.(6)

Padişahın bu tutumu, resmi ziyafetlerde şarap verilmesine müsaade etmesi, fesmini resmî dairelere astırması v.s halk arasında gavur padişah olarak anılmasına sebep olmuştur.

M.Turhan bu tutumu "teslimiyet"le bir tutar. O'na göre Garplılaşmanın şekli, vasıtaları ve yolu yanlış seçilmiştir. Bu yüzden değişme başarısızlıkla neticelenmiş, Türkiye bugüne kadar bocalamıştır. Garplılaşmanın zarureti hususunda ne kadar isabet edilmişse, bunun şekli, usulü ve yönü bakımından da o derece hata yapılmıştır.(7)

Bu hatalı tutumu bir çok batılı ilim ve devlet adamı da tenkit etmiştir. Meselâ Metternich: "Sultan Mahmud'un aldandığı taraf, islahat yolunda seçmiş olduğu istikâmettir... Padişahın millî şekillere uygun olarak yapıldığı taktirde faydalar sağlayabilecek bir hareket ve teşebbüs, hiç tereddütsüz onu yabancı şekli ile nazara alması ve böylece tatbik ve icraya girişmesi çok hatalıdır." demektedir.(8) Yine A.Slade da aynı nokta üzerinde durmaktadır: "Türkiye'de reform yapılmasının mutlak şekilde zarurî olduğuna inanmakla beraber, Mahmud işe yanlış yerden başlamıştır. Medeniyetin hikmetlerini öğretecek yerde, sa-

(6) D.Mehmet Doğan, Batılılaşma İhaneti, 5.Bas. Ankara, 1979, ss:15-16

(7) Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, s:238

(8) a.g.e., s236

rayında üniformalı uşaklar kullanmak gibi teferruatla meşgul olmaktadır.Frenkler, camiye gitmeyi ihmal ettiği şarap içtiği, çizme giydiği, hristiyanlara ziyafet verdiği için II.Mahmud'u methetmektedirler."(9)

c)Tanzimat Dönemi:

Tanzimat döneminde yenilikler askerî sahadan, siyasi bünyeye, esastekilata ve idare tarzına kaymıştır.Bu dönemde dış baskıların artması, azınlıkların muhtariyet hareketleri ve iç kargaşalıklar Avrupa yardımına ve hristiyan teba lehine ıslahatlara yol açmıştır.Reşit Paşa tarafından hazırlanan Tanzimat Fermanının esasları; her şeyin kanuna dayanması, mahkemeler kurulması, müslim ve gayri-müslimlerin eşitliği gibi şartlardı.(10) M.Turhan tanzimat hareketinin içtimai realite ile uyummadığı ve tatbiki imkansız hükümler ihtiva ettiği, bu yüzden de daha başlangıçta başarısızlığa mahkum olduğu görüşündedir.Bu dönemde ortaya çıkan "hürriyet" hususunda Reşit Paşa'yı aşacak ve gittikçe kuvvetlenecek olan bir cerayanın mensuplarından "büyük-idealist şahsiyetler" olarak söz eder.Bunlar Meclis kurulmasından yanadırlar.Yeni Osmanlılar cemiyetini kurmuşlar, Muhbir gazetesini çıkarmışlar, bazı devlet adamlarının desteğini kazanmışlardır.(11) Tanzimat devrinde resmî ve siyasi teşebbüsler, siyasi bünyeyi kanunî esaslara dayandırmak noktasında toplanmışsa da asıl değişiklikler dil ve edebiyatta yenilikle başlayan bir fikir hareketinin doğuşunda, bir

(9) a.g.e, s:237

(10) a.g.e, s:239

(11) a.g.e, s:248

sisteme doğru gitmeye çalışan maarif faaliyetinde, ticari ve sınıf bazı teşebbüslerde görülür.(12) Yaşayış tarzı, eğlence ve günlük hayatın diğer sahalarındaki değişmeler resmî kadroları aşarak halk tabakalarına doğru yayılmaya başlamıştır. Bunda azınlıkların, Avrupa hayatının bir örneği olan yaşantılarının rolü büyük olmuştur.(13)

M.Turhan Tanzimatın en büyük fenalığının , değişmelerin plansız ve sistemsiz bir şekilde; tatbik imkanı düşünülmeden kamu oyu ve en zaruri vasıtalar hazırlanmadan yapılmasında görür. İçinde çalışacak insanlar yetiştirilmeden teşkilat kurulması; uygulayacak hakimler, memurlar yetiştirilmeden kanunlar vaz' edilmesi; en lüzumlu elemanlar temin edilmeden fabrikalar, muallim yetiştirmeden mektepler açılması, O'na göre büyük hatadır. Bu zararlı hareket tarzı, değişmeleri daha başlangıçta başarısızlığa mahkum etmiş ve bu tehlikeli alışkanlığın cemiyete yerleşmesine sebep olmuştur. M.Turhan, genel kanaatin aksine Tanzimat'ın eskiyi yıkmadan yerine yenilerini koymasını "Tanzimat'ın en akıllı icraatlarından biri" olarak görür. Çünkü bir kültür değişmesinde esas mesele eskinin yıkılması değil, yeninin içtimai şartlara uygun olarak alınıp alınmamasıdır.(14) Erol Güngör'de bu görüşü paylaşmaktadır. Erol Güngör, Garpcılar gibi Türkçülerin de Tanzimat'ı bu ikilikler açısından suçladıklarını belirterek (15) şöyle söylemektedir: "Tanzimat'ı aşırı

(12) a.g.e, s:249

(13) a.g.e, s:252

(14) a.g.e, s:258

(15) Erol Güngör, Kültür Değişmeleri ve Mil. s:31

aşırı avrupacılık olarak suçlayan bugünkü milliyetçilerin aksine,Z.Gökalp Tanzimat'çıların Batı Medeniyetini yarım yamalak alarak memlekette sun'i ikiliklere yol açtıklarını söylüyordu.Mektebin yanında Medrese, Batı hukukunun yanında eski hukuk,Batı müziğinin yanında Doğu müziği v.s. ile Tanzimat tam bir karışıklık getirmiştir....Tanzimatçıların bazı ikilikleri bugün bizi hiç rahatsız etmiyor.Meselâ batı müziğine cevaz verdiğimizize göre Türk müziğini kaldıralım demiyoruz;müsbet ilimler okutan okulların yanı sıra ilahiyat okullarının bulunması da pekâla makul görünüyor."

(16) Yine başka bir yerde,değişme hallerinde bu ikiliklerin tabii olduğunu,serbest değişmeler sırasında doğru hükmü vereceklerin iktidar sahipleri değil,kültür adamları olduğunu belirtmektedir.Müzik,şiir,güzel san'atlar,edebiyat v.s. sahalarındaki ikileşmeler için:"Realiteye bakacak olursak,bugün bunların birini tercih edip,öbürünü atmak için hiçbir estetik,ilmî veya siyasi sebep ve zaruret yoktur... Batı müziğinin dogmatik taraftarları bunun tek çağdaş müzik olduğunda ısrar ediyorlar. Fakat milliyetçilerin onlar gibi davranması makul sayılamaz.Şu anda bir takım Türk bestekarlarının Batı formlarını kullanmaları,....bunları ve yaptıkları işi Türk kültürünün dışında tutmamızı gerektirmez....Aruzla yazan şairler milli kültürümüze dahildirler,nitekim roman yazan Türkleri de kendi kültürümüzün insanları sayıyoruz." demektedir.(17)

(16) Erol Güngör,Dünden Bugünden,ss:21-22

(17) a.g.e,73-74

M.Turhan Tanzimat üzerindeki doğrudan yabancı etkiler ve yoğun baskılar üzerinde fazla durmamaktadır. Erol Güngör bu noktaya işaret eder.O'na göre,Tanzimat ve Gülhane Fermanları Türkiye'yi modernleştirmek iddiasıyla batılı devletler tarafından empoze edilen birer anlaşma mahiyetindedir.Asıl hedef,Türk devletinin kendi vatandaşları ve kendi ülkesi üzerindeki hükümlarlık haklarını sınırlamak ve bilhassa Avrupanın yerli temsilcisi durumunda bulunan azınlıklara imtiyaz vermektir.Fakat "Tanzimat'ın bütün modernistler tarafından ciddi bir modernleşme ve batılılaşma programı olarak kabul edilmesi sebebsiz değildir.Batılı devletlerin Türk hükümetine kabul ettirdikleri prensipler,Türk münevverine Avrupa medeniyetinin bir tezahürü halinde intikal ediyordu."(18)Buna rağmen E.Güngör son yıllarda hemen herkesin -resmi görüşten muhafazakarlar,milliyetçilerden marksistlere kadar- her şeyin sorumlusu olarak Tanzimatçıları ağır bir şekilde suçlamalarına karşı çıkmaktadır.

E.Güngör tanzimatçıların üzerindeki batı tesirini vurgulamakla beraber;onları daha önce hissedilmiş bulunan batılılaşma zaruretinin,bu kaçınılmaz gidişin belli bir halkası olarak görür.Gerçekten de Tanzimatçıları Batılı devletlerin oyuncağı haline gelmişler,onlar ne istemişse yapmışlardır.Hatta,zaman zaman bu telkini istemişlerdir.Fakat bunun sebebi,vatanlarını-milletlerini sev-

memek değil, Batının bir medeniyet olarak -ilimde, teknoloji de, siyasi ve idari organizasyon tekniğinde- yaptığı dayanılmaz baskıdır. Tanzimat adımı bütün bunlar karşısında ezilmiş, ülkesini kurtarabilmek için onlara benzemek ve onların sahipleriyle bir arada olmaktan başka çare görememiştir. (19) E. Güngör, Türk devlet adamlarının ülkeyi modernleştirme yolunda giriştikleri teşebbüslerle, yabancı devletlerin bazen cefri bazen davetli müdahalelerini birbirinden ayırdetmek gereğine dikkat çekerek, "bu müdahaleler, pekâlâ Tanzimatsız zamanlara da raslamış olup ayrıca mütalâa edilmelidir." demektedir. (20)

d) II. Abdülhamid Dönemi:

M. Turhan'ın II. Abdülhamid ve devri hakkında açık ve kesin bir görüşü yoktur. Bu dönemdeki değişimler hakkında daha önceki tahlilleriyle çelişen tahliller yapmaktadır. E. Güngör; hocasının II. Abdülhamit'le alakâlı mütalâalarına katılmaz; bu konuda tamamen farklı bir yaklaşım getirir.

M. Turhan bu dönemde garplılaşmaya karşı takınılmış ciddi denebilecek menfi bir tavrın ve kültür değişimlerinde bir gerileme ve irticâın mevcut olmadığını; bununla beraber istibdat idaresinin garplılaşma hareketinin hızını azalttığını veya durdurduğunu söylüyor. Bunun sebebi olarak da "mütereddid, korkulu, vehimli, kısaca mariz ruhlu bir müstebidin dört elle sarılmış olduğu tahtında tutunabilmek için bazen şeytanca, fakat çok defa birbirini tutmayan çare ve tedbirlere başvurmasını" gösteriyor. "Hakikatte O, ne garplılaşmanın düşmanı, ne de taraf-

(19) E. Güngör, Dünden Bugünden, ss:23-24

(20) a.g.e, s:25

tarıdır...Nitekim nefesine ait endişeleri kabarıp vehmi cinnet derecesini bulmadan önce faydalı bir çok teşebbüslerde bulunmuştur."(21)M.Turhan bu "faydalı teşebbüsler" arasında özellikle "maarife ait icraatı" üzerinde durarak;rüşdiyelerin bütün memlekete yaygınlaştırıldığını tek olan darülmuallimin sayısının otuzbire çıkarıldığını,Bursa da ipek böcekçiliği,bir çok yerde ziraat mektepleri örnek çiftlikler,bağcılık mektepleri,meslek ve ihtisas mektepleri kurulduğunu anlatmaktadır.(22)

Bu dönemde bazı edebiyat ve tarih derslerinin yerine fıkıh,kelam,tefsir,ahlâk ve İslam tarihi derslerinin konmasını ve sansür heyetinin gazete ve dergileri,mektep tıkapları dahil her çeşit kitap ve risaleyi inceleme ve kontrolden geçirmesini,yabancı mekteplerin yasaklanmasını F.Turhan esefle nakletmektedir.Tedbirlere karşılık cemiyetin zihniyet ve tutumunda geniş değişmeler meydana gelmiş,istibdada karşı kumuldamalar olmuş,"İttihad ve Terakki" cemiyeti bütün engellemelere rağmen yaşamış ve sonunda istbdad idaresini devirmiştir.M.Turhan bu dönemde garbı taklit temayüllerinin artarak,bazı sahalarda marazi birşekil aldığını söylüyor."Günlük hayat tabiliğini kaybetmiş,sun'i bir hayat başlamıştı.Yarımyamalak fransızcasıyla Garbi gülünç bir tarzda taklit hevesi görülmüyor."(23)Bu marazi şekle karşı tedbirler alan bir padişahı neden marazi ruhlu

(21) M.Turhan,Kültür Değişmeleri,ss:263-264
(22) A.G.E,s:265
(23) a.g.e,s:267

telakkî ettiği ise anlaşılır gibi değil.M.Turhan,bu devirde garplılaşmanın devletin resmî meşgalesi olmaksızın çıkarak,cemiyete intikâl ettiğini söylüyor.Maddî kültüre ait bazı unsurlar hariç,iktibaslarda esas rolü devlet oynamaktadır.Cemiyet maddî sahaya ait,faydalı bir şeye karşı koymamaktadır.(24)

Bu yüzden manevî sembolik kıymeti olan unsurlar dışında;maddî sahaya ait değişmeler artık mesele teşkil etmemektedir.Cemiyet,alabileceği unsurları iktibasa hazırlanmış,kültürü icabı alamayacakları hakkında da kararını vermiş gibidir.Artık münakaşalar maddî sahaya alâkalı değildir,manevî sahaya geçmiştir.(25)M.Turhan'ın genel olarak kültür değişmeleri ve batılılaşmayla alâkalı tahlillemesinden;cemiyetin bu tutumunun çok tabii olduğu,kültür değişmesi esnasında arzu edilen ve sıhhatli bir tutum olduğu anlaşılmaktadır.Fakat manevî sahadaki eski ile yeni mücadelesinde padişahın muhafazakar zümrenin yanında yer almasını M.Turhan,padişahın" menfaatleri,nüfuz ve selahiyetleriyle" açıklamaktadır."Yenilikçi padişahlara karşılık,II.Abdülhamit'in yeniliklere karşı tutumu,garbi taklit temayülllerinin genişleyerek onu tehdit eden bir mahiyet kazanmış olmasındandır.Sonraki devirlerde devlet bu rehberlik vazifesini tekrar üzerine alacaktır ."(26)

M.Turhan'ın bu görüşlerine karşılık E.Güngör,II.Abdülhamit'in tutumunu "hayırlı" olarak yorumlar.O'na göre "II.Abdülhamit Tanzimat'ın asıl olumlu neticeleri olarak

(24) ag.e,s:269

(25)a.g.e,s:270

(26)a.g.e,s:270

gördüğü maarif hareketlerini eskisinden daha kesif bir şekilde devam ettirmiş, buna mukabil yabancı devletlerin o günkü zayıf durumumuzdan istifade ederek dikte ettirdikleri bir çok dış politika meselesinde ve azınlıklar konusunda memlekete çekidüzen vermeyi başarmıştır. O'nun osmanlılık ve hilafet siyaseti memleketin modernleşmesi için gereken zaman ve barışı sağlamakta başarılı olmuştur." (27) E. Fungör bugün Türkiye'de II. Abdülhamid etrafında yapılan münakaşaları "Türkiye'nin modernleşmesi konusunda tutulan değişik yolların çatışması" olarak görür ve uzun yıllar sonra, Abdülhamid'in temsil ettiği tarafın mücadeleyi kazanmak üzere olduğunu söyler. O'na göre buna yol açan bizim bilgilerimizden çok, değer ölçülerimizin değişmesidir. O dönemlerde insanlığa bütün iyiliklerin hürriyetten, bütün kötülüklerin ise hürriyetsizlikten yani istibdat rejiminden geldiğine inanılırdı. (x) Böyle olunca, Abdülhamid'den daha kötü bir adam elbette düşünülemezdi. II. Meşrutiyetle gelen 'Hürriyet' ve parlamento'nun, zorla ayakta duran devleti büsbütün sarstığını herkes gördüğü halde, büyük bir değişme olmadı... Enver ve Niyazi'nin 'hürriyet kahramanı' ilan edilmesi, Mithat Paşa'nın "Hürriyet şehidi" sayılması, artık türk cemiyetinde kavramların muhteva değiştirdiğini açıkça gösteriyordu. Kahramanlık daha önceleri düşmana karşı gösterilir, şehitlik de din ve devlet uğrunda kafirlerle savaşırken ölenlere yakıştırılırdı... Başta hürriyet ve parlamento sistemi olmak

(27) Erol Fungör, Bünden Bugünden, s:24

(x) Bu düşünce öyle yaygındır ki, O dönemin islamcılarında Sait Halim Paşa bile böyle düşünmektir..."

üzere Avrupa'yı temsil edenler iyi, bunlara karşı çıkanlar kötü insanlar olarak zihinlerde yerleşti...Parlamentar demokrasinin kendi başına bir şey ifade etmediği, onun sadece bir vasıta olduğu ve yıllardır peşinden koşmak yüzünden gayenin nerdeyse unutulduğu anlaşıldı. Bir yerlerde hata yapılmıştı ve bunlar ortaya çıkarılamıyordu:Avrupa gerek iktisadiyatı,gerek kültürü ile bizim için bir istila ordusu şeklinde görülünce,...II.Abdülhamid Batı istilasına karşı Türk'ün varlığını 33 yıl korumuş bir insan olarak hakiki yerini almalıydı.⁽²⁸⁾Erol Güngör aydınların zihniyetinde meydana gelen değişimleri anlatan bu tahlilleri,M.Turhan'ın çelişkili görüşlerini de açıklar.

e)Meşrutîyet

Bu dönemde göze çarpan en önemli değişiklik,MbTurhan'a göre fikir hayatımızdaki canlanmadır.Memleketi gelecek değişmelere hazırlayan,sosyal şuur ve benliği kuvvetlendirmek suretiyle millî mukavemeti arttıran,milliyetçiliğin temellerini atan,millî bir edebiyatı ve fikirleri meydana getiren bir hareket başlamıştır.Gerçi,"İttihad ve Terakki" erkânı,gerekli siyasî olgunluk ve dirayeti gösterememiş,içte ve dışta imparatorluğu yıkma faaliyetlerine engel olamamış,tecrübesizliği yüzünden memleketin başına yeni gaileler açmış,birbiri arkasına felaketle neticelenen harplerin çıkmasına sebep olmuştur.(29)

FENALIKLARIN SEBEBİ,hemen daima ve her yerde kuvvetlilerin baskısı,yani istibdattır."

Sait Halim Paşa,Buhranlarımız,Tercüman 1001 temel Eser, s:62

(28) Erol Güngör,"Aynı Yerde Değiliz",Yeni Düşünce Sayı:23,12 Mart 1982

(29)M.Turhan,Kültür Değişimleri,ss:273-274

Bu devirde kadınlar memuriyet hayatına girmiş,tahsile iştirak etmiş,böylece peçeleri kalkarak,çarşafı elbiseye yakın bir hal almıştır.Arap harflerinin ıslahı yoluna gidilmiş,hatta latin harflerin kabul etmeye doğru bir temüyül belirmiştir.İstibdat idaresinin talebele ve derslerle ilgili koyduğu yasaklar kaldırılmış,Avrupa'dan hocalar getirilmiştir.(30)

Fakat bu tedbirler ne Darülfünun'u hakiki bir ilim müessesesi haline koymuş,ne de maarif sistem ve teşkilatına bir düzen vermiştir.Yeniliklerde,memleket ihtiyaçlarına uygun bir prensip,gaye ve hedef yoktur.(31) M. Turhan Meşrutiyet devrinin özelliklerini şu şekilde özetliyor: 1.Hakiki ihtiyaçlardan doğan yerli bir fikir hareketinin meydana gelmesi,dilin sadeleşmesi ve millî edebiyat. 2.Garpten alınması gerekenin ilim ve teknik olduğunun anlaşılması. 3.Avrupa hayranı garpcılık mutaassıplarının türemesi ki bunlar hakiki garplılaşmanın önünde büyük bir engel teşkil etmişlerdir.(32)

Özetleyecek olursak:M.Turhan,bu ikiyüzelli senelik garplılaşma hareketlerinin ilk bariz vasfını,gayesini kesin bir şekilde tayin edememek olarak tespit eder.İlk devirlerdeki -Lale devrinden Tanzimat'a kadar- garplılaşma faaliyetleri ordunun ıslahı etrafında toplanmıştır.(33) Tanzimat devrindeyse,hareket askerî sahadan siyasi sahaya kayar.İmparatorluğun esas teşkilatı,içtimai bünyesi

(30) a.g.e,s:276
(31) a.g.e,s:279
(32) a.g.e,s:294
(33) a.g.e,s:295

Avrupa devletlerinin yapısına benzetilmeye çalışılır. Meşrutiyet devri ise garplılaşıma konusunda kabul edilecek yeni bir gaye ve programın belirmesi maksadıyla yapılan münakaşalarla geçer. Bu dönem aydın ve yöneticilerinin bir kısmı nihayet bu hedefi doğru olarak tayinde muvaffak olurlar. M. Turhan'a göre bu doğru tesbit; Avrupayla aramızdaki esas farkın, ilimden, onun tatbikatı olan teknikten, ilmi zihniyet ve görüş tarzından ileri geldiğinin anlaşılmasıdır. Fakat geç kalınmıştır. Başarısızlıkla biten ikiyüz senelik çabalar, bocalama, mücadele, hayal kırıklıkları ve umutsuzluklar, maddi ve manevi baskısını, düşmanlığını gittikçe artıran bir medeniyet karşısında duyulan aşağılık ve korku hisleri karşısında bu tesbit, bir şey ifade etmemiş, bunun yerine Avrupa'ya bir an önce benzeme temayülü hakim olmuştur. (34)

M. Turhan Osmanlı cemiyetinin garp alemleri karşısındaki "etnosantirik" tutumunu tabii ve genel bir hadise olarak yorumlar. Gerek bu genel hadise, gerekse garp alemleri ile olan temas ve mücadelelerde kazandığı büyük başarılar neticesinde Osmanlı cemiyetinin bu medeniyeti hakir görerek lakayt kalması normaldir. Ancak bu tutum garp alemleri karşısında bir çeşit "ruhi körlük" yaratmış, bu alemlerin reform, rönesans, coğrafi keşifler, iktisadi gelişmeler gibi, ilme dayanan bir medeniyet tarzına geçiş hamlelerini görmesine mani olmuştur. Kültür temasları bakımından bu çeşit ayırma ve soyutlamalar, cemiyetlerin yaşaması ve gelişmesi üzerinde menfi bir tesir yapar.

Ancak mağlubiyetlerden sonra garp medeniyeti ile ilgilenilmiştir.Fakat oradaki din,dil,sosyal yapı,teşkilat ve müesseselerin ayrılığı gibi farklılara,artık bu iki medeniyetin arasındaki uçurumu aşılmaz bir dereceye çıkaran çok önemli bir fark katılmıştır:İlim ve teknik.Bu nunsurlar garp alemine siyasi ve iktisadi bakım, dan görülmemiş bir üstünlük sağlamakla kalmamış,bir zihniyet,görüş ve tutum farkı da ilave etmiştir.(35)Asırlar süren mağrur ve üstün havadan sonra,hakir görülen medeniyet mensuplarına yenilmek,ruhî tutumda müthiş değişmelere yol açmıştır.Aşağılık duygularıyla hayran olunan medeniyetten alınacak unsurlarda hiç bir fark gözetilmiyip,özellikle iki cemiyet mensuplarını görünüşte ayıran kültür unsurları alınmış ve bunlara tekâbül eden eski unsurlar terk ve tahrip edilmiştir.(36)

2.Meşrutiyet Döneminde Ortaya Çıkan Fikir Akımları:

Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan fikir akımları,sonraki dönemleri de çok etkilemiş,hatta bugüne kadar gelen tartışmaların kaynağı olmuştur.Bu akımlar genellikle Türkçülük-İslamcılık-Batıcılık olarak üçlü bir tasnife tabi tutulur.Bize göre bu tasnif,o dönemler için doğru olsa bile sonraki dönemlerde,her birinin muhtevasında büyük değişmeler olmuş,zaman zaman biri diğeriyle aynileşmiş,sınırlarının çizmek güçleşmiştir.Bu yüzden batılılaşma süreci boyunca karşımıza çıkan her düşüncüyü,her hareketi,bu tasnife göre değerlendirmek,mutlaka bunlar-

(35) a.g.e,ss:315-317

(36) a.g.e,s:319

dan -sadece- birinin devamı gibi görmek yanlış bir yoldur. E. Güngör, bu akımlardan sık sık söz etmekte, Cumhuriyet sonrası fikir hareketlerini değerlendirirken, onlara başvurmaktadır. Bunun yanında zaman içinde her birinin muhtevasında olan değişimleri, birbiriyle olan etkileşimlerini de anlatmıştır. Aslında yukarıda belirttiğimiz hatayı yapmadan, Türk düşünce hayatının gelişme ve değişimlerini takipde ve değerlendirmede bu tasnifi, bir tipoloji olarak kullanabiliriz. Açıkça belirtmemekle beraber E. Güngör'ün yapmaya çalıştığı da bu olsa gerektir. Ortaya çıktıkları dönemlerde dahi, bu akımların bazı ortak noktaları vardı. Meselâ üçü de derece farklarıyla modernleşmeyi istiyorlardı. Zaten bu dönemde değişme zarureti herkes tarafından kesin bir şekilde hissedilmiş ve kabul edilmiştir. Bu konuda herhangi bir tereddüt mevcut değildir.

"Erol Güngör düşüncesi" içinde bu akımların tahlili önemli bir yer tutmaktadır. Biz de bu bakımdan O'nun bu konudaki tahlilleri üzerinde ayrıntılı olarak duracağız.

Erol Güngör'e göre II. Meşrutiyet memlekete birdenbire yeni fikirler getirmemiş, sadece bütün fikirlerin bütün serbestliğiyle ortaya çıkıp münakaşa edilmesine yol açmıştır. ((37) O'na göre de, bu dönemde Türk aydınları imparatorluğu kurtarmak ve geliştirmek üzere başlıca üç yol tutturmuşlardır. Erol Güngör, Tanzimat aydınları gibi bu dönemin aydınlarının da -bazılarının ihanet derecesine varan tutumlarına rağmen- hep memleketi kurtarmak gayesiyle hareket ettiklerini düşünmekte, "hain", "uşak" gibi

tavsiflerin kullanılmasını hoş karşılamamaktadır. Bu üç grup şunlardır: 1. Garpçılar, yani Batı kültür ve medeniyetini süratle alıp Batı dünyası ile bütünleşmemizi isteyenler; 2. İslâmcılar, yani modern teknoloji dışında bütün müesseselerimizi islâmiyete göre düzenlememizi ve islâm alemi ile bütünleşmemizi isteyenler; 3. Türkçüler, yani bir tarafta Batı medeniyeti ve bir tarafta Türk kültürü esasına dayalı modern bir cemiyet yaratmak, Türk alemi ile bütünleşmek davasında olanlar. (38) Bu üç akım arasındaki ayrılıklar daha çok batılaşmak, milliyetçilik millî kültür ve tarih, Türk dili ve kültür-medeniyet ayrımı gibi noktalarda yoğunlaşmaktadır.

a) Garpçılar:

Erol Güngör bu grupta yer alanlardan garpçılar, inkılâpçılar, Avrupaçılar, bazan da pozitivistler olarak söz eder. "İnkılâpçılar" tabirini daha çok Cumhuriyet dönemi inkılâplarını gerçekleştiren kadrolar için kullanmaktadır. O'na göre meşrutiyet döneminin garpçıları, Cumhuriyetin inkılâpçıları olmuşlardır. Ayrıca Cumhuriyet dönemi inkılâpçıları, temelini Ziya Gökalp'de bulan ancak daha ileri götürülerek bazen tersi istikâmete çevrilen Türkçü-Halkçı görüşlere de sahiptirler.

E. Güngör Tanzimat döneminin Batıcı-Osmanlıcı aydınlarını da bu kategoride değerlendirir. (39) Türk münevverlerinin şahsiyet çözülmesini konu edindiği bir makalesinde "İngiliz sefirinin önünde hüngür hüngür ağlayan M. Reşit Paşa"dan tatlı canının endişesine düşerek Fransız sefaretine sığınan ve Londra'ya gittiği zaman İngiliz Hariciye Sekreterine Sadrazam olarak yaptığı işlerin

hesabını veren Mithad Paşa"dan "vekar"dan nasibi olmayan adamlar olarak bahseder:"Şimdi onların kendi top-rağımız üzerinde hırsız gibi korkak adımlarla dolaşan inkılâpçı torunları vekârın manâsını lügatte bile bulamıyorlar.Onlara örnek olarak gösterilen şahısların büyük çoğunluğu başını dik tutmaktan ziyade boyun eğmeye alışmış,ne kendine,ne milletine güvenen,basit menfaatleri büyük başarı sayan,küçüklüklerini halka karşı kibir ve gururla kapatmaya çalışan adamlardı."(40)

Erol Güngör,bunların ve "II.Meşrutiyetin Avrupacı ve pozitivist münevverlerinin" psikolojisini,babasından korkan,ama aynı zamanda ona benzemeye çalışan çocukların psikolojisine benzetiyor."Avrupalının nefretinden kurtulabilmek için,üstün olan taraflarımızı,yani milletimizin tarihini reddettiler."(41)

İnkılâpçıların esas programını çizmiş olan Dr.Abdullah Cevdet'in,Avrupalılarla cinsel teması arttırarak,kanımız ve biyolojik verasetimiz de dahil olmak üzere herşeyimizin değişmesini istediğini belirterek,(42) sonraki inkılâpçıların da bu geleneği devam ettirdiğini ve Türkiye'de batılı olmayan bütün kültür unsurlarını ve müesseseleri bir tarafa bırakma yoluna gittiklerini söylüyor.(43) Garpcilerin yayın organı olan İctihad dergisinde çıkan makaleler "Avrupalının merhametini kazanmak için yazılmış birer dilekçe gibidir."(44) Bunlara göre "Türklerin hukuk müesseseleri hükümdarların cinayetlerine kanuni dayanak bulmaktan başka işe

(40) a.g.e,s:65
(41) a.g.e,s:71
(42) a.g.e,s:47,72
(43) a.g.e,s:47
s:71

yaramayan bir sahtekârlık ve cehalet müessesesinden ibarettir."(45)

Gençliğinde Avrupacı,1950'ye kadar İnkılapçı ve Halk Partili olan Peyami Safa;Avrupacıların modernleşme programını:"Tek kadınla evlenmek,fesi kaldırmak,...kadınların kıyafetini serbest bırakmak,görücülük adetini kaldırmak,tekke ve medreseleri kaldırmak,bunların yerine Fransız modeli kolejler açmak,Yenicami önündeki üfürükçülerle,bâtıl itikatlarla mücadele etmek...yerli sermaye ve serbet teşebbüsü hakim kılmak,Avrupa alfabesini ve Avrupa kanunlarını kabul etmek."(46)

Erol Güngör,Avrupacıların bunları yaptığımız takdirde,hem kalkınacağımıza hem de Avrupa'nın düşmanlığından kurtulacağımıza inandıklarını belirtiyor.(47) Peyami Safa,inkılapçı münevverlerin geleneklere saygılı olduğunu isbata çalışırken,Türk inkılâbının Avrupa muâşeret âdet ve ananelerini resmen benimsemiş olduğunu,Garpten alınan medenî âdetler arasında Hristiyan ananelerinin de bulunduğunu,böylece bütün âdet ve sembolleriyle islâm beynelmileliyeti içinden çıkarak hristiyan beynelmileliyeti içine girmiş olduğumuzu anlatmaktadır.(48) Garpçılar,Z.Gökalp'in kültür-medeniyet ayırımını kabul etmemişler,kültür ve medeniyeti bir bütün olarak görmüşlerdir.Fakat O'nun bakış açısı,Batı medeniyetinin gerekli olan unsurlarını iktibas ederken dahi daha dikkatli ve temkinli olmamız neticesini getirirken;Avrupacıların ba-

(45) a.g.e,s:73
(46) a.g.e,s:93
(47) a.g.e,s:93
(48) a.g.e,s:73

kış açısı,Batı medeniyetini ve kültürünü toptan kabul ve iktibas etme düşüncesine yol açmıştır.E.Güngör Avrupacıların "kültür ve medeniyet bir bütündür,bunları birbirinden ayıramazsınız" görüşünü "doğru bir bilgiyi yanlış bir karara uygulama" olarak yorumluyor.Bunlar işin başında,netice olarak doğabilecek şeyleri,sebeb olarak almışlar,Batı kültürüne kapıları serbestçe açmışlardır.(49) Halbuki bugün Erol Güngör'ün en büyük meselelerinden biri de bu "netice olarak doğabilecek şeyler"e,yani iktisadî,teknolojik kalkınma ve sosyal gelişmenin sebeb olacağı "muhtemel" bazı değişmelere nasıl engel olunabileceğidir.O'nun bu konuyla alakalı görüşlerini daha ayrıntılı olarak teknoloji-kültür ilişkisi kısmında ele alacağız.Erol Güngör,Garpçıların Avrupa kültürü alma konusundaki hassasiyetlerine karşılık,Avrupa'nın modern ilim ve teknolojiyle fazla ilgilenmedikleri görüşündedir.(50)

Garpçıların -özellikle inkılapçıların- bazı milliyetçi görüşleri benimsemelerini,millî tarih,millî kültür,Türk dili gibi konularda bazen ırkçılığa varan tutumlarını Erol Güngör bir çeşit telafi mekanizması olarak izah ediyor:"Kendini aşağı görme kompleksi Avrupacı münevvere ait bir hastalık olduğu için,bu kompleks yenecek bütün telafi mekanizmaları da onlar tarafından icad edildi."(51)

Erol Güngör,"Bizim münevverlerin bütün millî kültür kıymetlerini batı kültürü ile değiştirirken bir taraftan da dil ırkçılığı yapmaları veya hayal alemin-

(49) a.g.e,s:103

(50) Erol Güngör,Kültür De meleri ve Mil.s:11
:75

den tarih yaratmaları","istilacı kültürün şiddetli bas-kısı altında ezilen münevver zümrenin bu kültüre kar-şı müphem,çift kutuplu tavrı" olarak kabul eder.(52)

E.Güngör Cumhuriyet dönemi inkılapçıların,milli-yetçiliği "Osmanlı İmparatorluğundan kurtuluş hareketi olarak anladıklarını belirtiyor (53) ve ilave ediyor: "İnkılapçıların milliyetçi olduklarını söylüyorlar,ama onların modernleşme teşebbüsleri Fransızlaşmaktan başla-mak üzere uzun mesafe olarak marksizme kadar geldi."(54)

Garpçıların türk dili konusundaki tavırları Tanzi-mat ve Meşrutiyet'in ilk yıllarında "Osmanlıca"dan ya-nayken,İnkılapçılar,Türkçenin tasfiyesi yoluna gitmiş-lerdir.Böylece Türkçülerin dili sadeleştirme politika-ları,ters bir istikamet tutturmuştur.E.Güngör,"bu ters istikametın temelinde de milliyetçi ve halkçı bir ta v-rın bulunduğu inkar edilemez".(55)Sonraları,inkılapçıla-rın Türk dili,millî tarih,halk kültürü konularındaki ta-vırlarına bakarak,bunları Türkçülerin bir devamı olarak gören bazı çevreler,milliyetçilik ve garpçılığı aynı çiz-gide mütalâa etmişlerdir.(x) Erol Güngör,millî kültürün

(53) a.g.e,s:70

(54) a.g.e,s:16

(55) a.g.e,s:46

(x) Meselâ,D.Mehmed Doğan,Millî mücadele'den sonra Batılılarla uzlaşanların,millî yapıya aykırı kanunların gelmesinde rol oynayanların Türkçü-lük fikrine sahip oldukları görüşündedir.Fatta Erol Güngör'ü de bu çizgide sayarak,O'nun "İmpa-ratorluk Halkı ve Sömürge Münevverleri" makale-sinin yıllarca sonra duyulan bir pişmanlık ve Türk halkından af dileme psikolojisi içinde ya-zıldığını ima etmektedir.D.Mehmed Doğan,Batılı-laşma İhaneti,Birlik Yayınları,5.Baskı,Ankara,1979,s:185

gelişmesine hizmet eden bir cereyan -burda Türkçülük kasdediliyor- ile bu kültürü kaldırarak yerine bir başkasını koymaya çalışan bir cereyanın bir tutulamayacağı görüşündedir.(56)

İnkilâpçıların esas meselesi kültürümüzü toptan değiştirmek olduğu için,bu kültürün taşıyıcısı olan Türk dilini geliştirmek yerine,tasfiye yoluna gitmişlerdir. E.Güngör,bunların icad ettiği yeni dili "Eski Asya Türkçesi ile Fransızcanın izdivacından doğan bir hilkat garibesi" olarak niteliyor ve bu dilin ırkçı bir karakter taşıdığını söylüyor.(57)

E.Güngör'e göre,Avrupalılaşıma cereyanının en ileri safhasında,Avrupacılar eski kültürü sadece eksik ve çürük bulmakla kalmayıp,bunun Türk halkına empoze edilmiş bir emperyalist kültür olduğu kanaatine varmışlardır.Bunların her manâda orijinal müesseseler kurmak gayesinde olduklarını,bunun için de önceleri tamamen Avrupadan iktibas yapmak düşüncesindeyken -bu görüş pek tatbik kabiliyeti olmadığı için kabul görmemiştir- sonradan Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden önceki Orta Asya tarihinden malzeme aramaya giriştiklerini belirtiyor."Onlara göre milliyetçilik ve halkçılık bir taraftan Asya'daki uzak atalarımızın,bir taraftan da Anadoluya çok eskiden yerleşmiş Hitit atalarımızın (!) kültürünü Batıdan örnek alarak geliştirmekten ibaretti."(58) Zaten,parlak bir buluş diye benimsenen,Polanyalı mühtedî Mustafa Celaleddin Faşa tarafından icad edilen,sonraları Tarih Tetkik Cemiyetinde de çok taraftar toplayan "Turo-Aryen"

(56) a.g.e,s:47
(57) a.g.e,s:48
(58) s:48

ırkı tezine göre Türklerle Avrupalılar aynı ırkın çocuklarıdır.Şu halde Avrupa medeniyeti de esasında Türklerin malıdır,bizim bu medeniyeti benimsememiz,kendi malımıza sahip çıkışımız manâsına gelir.(59) Peyami Safa'ya göre bu gibi görüşler "Kendini geri bir asya ırkının küçülmüş,iğrilmiş ve kurumuş bir dalı sanan Osmanlı çocuğunun...kendini aşağı görme kompleksini parçalamak", ona millî tarih şuurunu vermek için geliştirilmiştir.(60)

b)İslâmcılar:

E.Güngör'e göre Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi aydınlarına hakim olan,garpcıları "saldırganla özdeşleşme"ye Türkçüleri tarihin derinliklerinde teselli aramaya götüren " Bozgun psikolojisi",o dönemin İslâmcılarını da etkilemiştir.Bu psikoloji,onların da "müslümanlığın modern hayata ters düşmediğini ispatlamaya" uğraşmalarına yol açmıştır.(61) Özellikle siyasi rejim konusunda Batılı münevverlerle aynı paralele girmelerini,Erol Güngör şaşkınlıkla karşılamaktadır.E.Güngör bu durumun en çok II.Abdülhamid devrindeki medreseli münevverlerde göze çarptığını;bunların II.Abdülhamid'i müstebid olmakla suçladıklarını,yani Avrupa tipi bir hürriyet anlayışına dayanarak ona karşı çıktıklarını belirtiyor.Erol Güngör,bunu Batıdan gelen rüzgarların tesir gücüne bağlayarak,medreselerin bile asrı görünmekten kurtulamadıklarını söylüyor:"O devir medreselileri Avrupalıların rejim konusundaki fikirlerine esastan itiraz etmemişler,sadece bu fikirlerin İslâm geleneginde zaten mevcut bulunduğunu ve dolayısıyla meşruti bir idarenin aynı zamanda

(59) a.g.e,s:49,74
(60) a.g.e,s:74
s:72

islâmî olacağını isbat etmekle vakit geçirmişlerdir."(62)

Erol Güngör islâmcıların kendi davalarını,Z.Gökalp'in kullandığı,bugün de kullanılan kavramlarla ifade etmemekle beraber,bir kültür-medeniyet ayırımı yaptıkları,Batı medeniyetinden bazı gerekli unsurların alınabileceğini düşündükleri kanaatindedir."Ancak,islâmcılar medeniyet terimini Türkçülerden daha geniş tutuyorlar,mesela Batılı esaslara göre bir hukukî organizasyona gidilmesini hiç kabul etmiyorlardı."(63)

c) Türkçüler:

E.Güngör'ün Türkçülerle ilgili tahlillerine geçmeden önce,bir noktayı belirtmek faydalı olacaktır.Türkçülerin bazı konulardaki fikirlerini izah ederken göreceğimiz gibi,E.Güngör'de zaman zaman çelişkili ifadelere raslayabiliyoruz.Bize göre bu;E.Güngör'ün bugünün milliyetçi aydın ve gençlerine çizmek istediği istikâmetle,Türkçülerdeki bazı hatalı noktaları uzlaştırma çabasından kaynaklanmaktadır.E.Güngör,Z.Gökalp'i ya da Türkçülerini tenkit ederken,bir taraftan bu gün kendilerini onların devamı sayan milliyetçi aydın ve gençlerin gözündeki bir mitosun aniden sarsmamak,bir taraftan da bugünkileri,onların hatalarından arındırmak gibi çift yönlü endişeler taşımaktadır.

E.Güngör'e göre Türkçülerle,İnkılapçıların temelde ayrıldıkları nokta,Türk milletinin batı medeniyetine intibakı için seçilecek yoldur."Türkçüler medeniyet değişmesi esnasında millî hüviyetin kaybolmaması için çalıştılar,Avrupacılar ise on arın millî kültürler dedikleri şeye esastan cephe almışlardı."(64)

E.Güngör, Z.Gökalp'in Türkçü akıma dahil olmasına rağmen, diğer iki fikri de tamamen reddetmediğini "Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" formülünü ortaya attığını belirtiyor. O'na göre bu formülde üç ayrı unsur gelişigüzel karıştırılmış olmayıp asıl yapıcı unsur Türk millî kültürüdür. (65) Z.Gökalp'in bu formülü II.Meşrutiyetten sonraki yıllarda memleketin ihtiyacı olan uzlaşmaya cevap vermiş, İttihatçılar da "Türkleşmek, İslamlaşmak Muasırlaşmak" şeklinde tecelli eden bir politika izlemiştir. (66)

İkinci Meşrutiyet inkılabıyla padişahın otoritesi İttihatçıların eline geçmiş, bu "yeni" ve tecrübesiz münevverler kadrosu, bütün ağırlığıyla üzerlerine çöken problemler karşısında çaresiz kalmıştır. Bir taraftan memleketin altüst olan siyasi ve askerî nizamı, bir taraftan çok acil olarak gerçekleştirilmesi gereken ıslahat hareketleri, bütün umudunu meşrutiyete bağlamış olan Türk münevverlerini tam bir boşluk ve şaşkınlık içinde bırakmıştır. Z.Gökalp bu yıllarda kâh Talât Paşa için, kâh Enver Paşa için övgüler dizmiş; bu ekip muvaffak olamayınca da gözlerini M.Kemal Paşa'ya çevirmiştir. Bu hava içindeki Türk münevverinde, bir süre sonra yeni bir toparlanma hareketi başlamıştır ki, E.Güngör "mütareke ile Cumhuriyetin ilk yılları arasında çok kısa süren bir uyanma" dediği bu hareketin ön planda gelen siması olarak yine Z.Gökalp'i görüyor. (67) Bu yıllarda milliyetçilik siyaseti; Balkan fela-

(64) Erol Güngör, Türk Kültürü ve Mil. s:47
(65) a.g.e., s:239
(66) a.g.e., s:236
(67) a.g.e., ss:233-234

ketinden millî mücadelenin sonuna kadar giderek kuvvet kazanmış;Z.Gökalp'in fikirleri etrafında yetişmiş olan nesiller, millî mücadeleyi hazırlamış ve başarılı olmuşlardır.(68) "Balkan kavimlerine bir kurşun atmadan yenilecek kadar yüreksiz çıkan ittihatçı münevverlere karşılık,onların safsatalarıyla hiç ilgisi olmayan halk çocukları,bin yıllık tarihlerinden aldıkları güçle Çanakkale'de,Gazze'de,Galiçya'da,Kafkaslar'da,Sakarya'da ve Dumlupınar'da çarpışarak kendi haysiyetleriyle birlikte hasta münevverlerini de kurtardılar."(69)

E.Güngör,bu akımın milliyetçi görüşlerini,dönemin bir zarureti olarak değerlendirir.O'na göre Z.Gökalp, Tanzimatçıların Osmanlı ülkesini parçalanmadan koruyabilmek için bir "Osmanlılık" icad ederek Türklüğü ihmal ettiklerini,halbuki bütün gayri-türk unsurların millî kültürlerine sarılmalarına karşılık,sadece türklerin Osmanlılık kavramını benimsediklerini söylerken; imparatorluk gerçekten parçalanmak üzereydi ve artık Türklükten başka kurtarılacak şey kalmamış görünüyordu. (70) E.Güngör,milliyetçi fikirlerin yaygınlaşıp güçlenmesinde,milliyetçilik siyasetinin ve milliyetçi fikirlerin dünya çapında kuvvet kazanmasının da rolü olduğu, bu sebepten daha II.Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında bir kültür milliyetçiliğinin başladığı görüşündedir.(71)

E.Güngör,Z.Gökalp'in milliyet esasına dayanan "Yeni Hayat"ını şöyle özetliyor:"yeni Hayat,ahlâkta,hukuk-

(68) a.g.e,s:237

(69) a.g.e,s:75

(70) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:21

(71) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Mil.s:236

ta ve iktisadiyatta, edebiyatta, san'atta, kısaca bir cemiyetin bütün kıymet sahalarında, milliyet esasına dayanan bir sosyal inkılâb yapmaktır... Türkçülük eski cemiyetin kıymet sistemini ve müesseselerini kabul etmez, çünkü imparatorlukta milliyet esasına dayalı bir sosyal yapı yoktur. Fransız inkılabından bu yana yayılan milliyet fikirleri, Türk olmayan unsurları bizden ayırdı, Türler de elbette kendi vatanlarında kendi milletlerinin davasını güdeceklerdi. Böylece Türkiye'de milliyetçi, halkçı, batı medeniyetçisi bir devlet kurulacak ve biz onun sayesinde modern milletlerin seviyesine çıkacaktık. Milliyetçi bir devlet ister istemez halkçı olacak, halkçı olunca da demokratik esaslara dayanacaktı. Taiklik bu demokrasinin zorunlu neticesiydi." (72)

Türkçüler, halkın ve Osmanlı münevverinin Türkçesini birbirine yaklaştırmak için, süslü bir dil yerine, sade bir Türkçe ile yazma yoluna gitmişlerdir. E. Güngör bu Türkçecilik hareketini, Türk milliyetçiliğinin başarılı bir hamlesi olarak görür. O'na göre Reşat Nuri'nin Ö. Seyfettin'in, Falih Rıfkı'nın kullandığı dil, Türkçenin 19.Y.Y. sonlarından itibaren gösterdiği tedrici gelişmenin en mükemmel örneklerindendir. Bu hareketin başarısını "kültürün devamlılığı" gibi sosyolojik bir kriteri hiç bir zaman ihmal etmememize bağlar; "Türkçülerin zaman perspektifi içinde geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir kesinti yoktur. Onların kullandıkları malzeme millî hayatın gerçek unsurlarına, yani hafızalardan silinmemiş bir geçmişe, yaşanan bir bugüne ve bütün milletçe hayal edilen bir geleceğin zaruretlerine dayanıyordu. Nitekim

Türkçecilik hareketinin bütün memlekete yayılması da, başka hiç bir tedbire lüzum kalmadan, sosyal ve kültürel hayatın normal gelişme mekanizması içinde cereyan etmiştir."(73)

Fakat E.Güngör, Türkçülerin aynı tavrı, başka konularda da sürdü düklerinden fazla emin değildir:"... bozgun psikolojisi...bütün grupları sarmıştır...Türkçüler tarihin derinliklerinde kendilerine teselli aradılar...Bir kısmı milletin hafızasında mevcut olmayan bir 'altın devir' ile Enver Paşa devrine kadar olan bütün tarihimizi bir fetret ve uyku devri gibi göstermeye çalışırken, bir kısmı da dedelerimizin medeniyet düşmanı olduğunu ilan ediyordu...Meselâ Anadolu Türk tarihini bir türlü anlayamayan ve sevmeyen Türkçü Ağaoğlu Ahmet Pey'e göre, Avrupalılar insan haklarına hürmet gösterdikleri halde Osmanlı Türkleri kendi milletlerini ezmekle meşgul olmuşlardır.(74) (x)

E.Güngör, Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki tarihleri gibi, Asyada kalmış diğer Türk topluluklarının tarihlerinin de, Türkçülük hareketiyle birlikte ilgi konusu olduğunu söylüyor.(75) "...bir taraftan Avrupa'da Türko-

(73) a.g.e, s:46

(74) a.g.e, s:72

(x) Ahmet Ağaoğlu, Türkçüler arasında yer almasına rağmen, kültür ve medeniyet anlayışı bakımından Z.Gökalp'den tamamiyle ayrılır. Bu ikisini aynı görmez. Medeniyeti "Hayat tarzı" olarak alır: "...medeniyet, düşünce ve tecessüs tarzından başlayarak, giyiniş şekline kadar hayatın bütün olaylarını içine alır...her medeniyetin kendine göre ortak bir düşünce gücü, bir zekâsı vardır; adeta bir dinamiğe sahiptir, bunun gibi her medeniyetin bir kalbi...bir duyuş tarzı vardır. Dolayısıyla ortak bir ahlâka, bir değer duygusuna, ortak bir iyi ve

yetçilik cereyanının Türkiye'ye girmeye başlaması, Osmanlı aydınlarını eski Türk tarihi konusunda uyandırdı. Bu arada, Rusya'dan Türkiye'ye gelmiş bir takım Türk aydınlarının, özellikle kendilerini kabul ettirmek gayretiyle, Türklerin Osmanlı tarih ve coğrafyası içinde de bur varlık olduğunu anlatmaya çalışmaları, yeni tarih anlayışının doğuşunda etkili oldu. Bu görüşler milliyetçilik cereyanının gelişmesiyle gitgide kuvvet kazanıyordu. II. Meşrutiyet devrinde "Turan" fikrinin, genç aydınlar arasında çok yaygın olduğunu görüyoruz. Artık Türkler uzak atalarını İslâm büyükleri arasında değil de, Asya steplerinin cihangirleri arasında aramaya başladılar. (76)

Türkçülere göre millî kültür, halk kültürüdür. Z. Gökaltın Osmanlı üst tabakasının, Türk milletinden ayrı bir zümre olduğu görüşündedir. Erol Güngör katılmadığı bu görüşü şöyle anlatıyor: Bu zümre doğu medeniyetinin, halk be geleneksel millî kültürün taşıyıcısıdır. Osmanlıca, Türkçeden ayrı uydurma bir dildir. Osmanlı şiiri acemleri taklit ederek meydana getirilmiştir. Osmanlı musikisi Bizanstan Araplara, oradan da bize geçmiş bir fenden ibaretken, Türk halkının musikisi samimi nağmelerden meydana gelmiştir. Osmanlı edebiyatı tamamen başkalarını tak-

kötü, güzel ve çirkin görüşüne sahiptir." (Üç Medeniyet, s: 6) ve ilave ediyor: "Osmanlı faziletin düşmanı olmuştur... Onun menbainı kurutmak için ne yapmak lazımsa yapmıştır." (Üç Medeniyet, s: 33)

(75) Erol Güngör, Türk Kültürü ve Mil. s: 239

(76) Erol Güngör, Dünden Bugünden, s: 100

lit ederek meydana getirilmişken,halk edebiyatının eserleri estetik ilhâma dayanır.Bir halk eseri olan Karagöz' de halk kültürü ile Osmanlı medeniyeti arasındaki mücadeleyi yansıtır.Osmanlı ahlâkı patolojik şahsiyetli insanların ahlâkıyken,halk ahlâkı inançlı ve sınıhatlı insanların ahlâkıdır.Osmanlı bilginleri,Padişahın verdiği rütbe ile alim olmuşlardır.Asıl ilim halk arasındadır.Osmanlı imparatorluğunun siyasî ve askerî başarıları bile,halk arasından çıkmış cahil paşalar tarafından kazanılmıştır.Osmanlı tipi,Türk kültürüne ve hayatına zararlı olan emperyalizm sahasına atılmış,kozmpolit olmuş sınıf menfaatine millî menfaetlerden üstün görmüştür.Osmanlı sınıfı kendini hakim olarak görmüş,Türklere mahkum millet gözüyle bakmıştır.(77)(x)

Erol Güngör bunları,Anadolu'dan İstanbul'a tahsile gelen delikanlıların ilk aylarda çektikleri ruhî sıkıntının tesiriyle söylenmiş sözler olarak yorumlamaktadır.(78) Gökalp'in Türk halk kültürünün medeniyetin imkânlarından mahrum olduğu için geri kalmış olduğu,münevverin vazifesininin bu kültüre Batı medeniyetini aşılama olduğu yolundaki görüşünü ise,"Batılılardan imdat istemek" olarak yorumlar.Ve haklı olarak,yerli bir kültüre yabancı bir medeniyeti aşılama mümkün oluyorsa,asırlarca üstünlüğünü devam ettiren doğu medeniyetinin,bizim kültürümüze niçin aşılanamadığını sorar.(79)

(77) Erol Güngör,Türk Kültürü Mil.s:82

(x) M.Turhan'da aynı görüşü paylaşır:"Osmanlı medeniyetinin duraklama sebeplerinden biri,Osmanlı idarecilerinin kültürüyle Türk halk kültürünün arasında derin bir uçurum peyda olmasıdır." M. Turhan,Garplılaşmanın Neresindeyiz,s:43

(78) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Mil.s:82

(79) a.g.a,s:83

Z.Gökalp eğer Osmanlı Medeniyeti derken meyden,içki meclislerinden,lâl dudaklı dilberlerden dem vuran yoz bir san'atı kasdediyorsa,gerçekten bunların bizim kültürümüzle pek alâkası yoktur.Fakat E.Güngör'ün,halk kültürü-Osmanlı medeniyeti zıtlaşmasına karşı çıkarken, Osmanlı medeniyetinden bunları anlamadığını;"Tanrı'mın adını yüceltmek için kurulmuş bir devletin temsilcilerini",Hükümdarla en basit bir ferdi eşit gören,aynı muameleye tâbi tutan bir siyasî yapıyı,millî kültürün yüksek san'at formlarını (hat,tezhip v.s.) kasdettiğini biliyoruz.O'na göre halk kültürü ile Osmanlı münevveri ve idarecilerinin kültürü arasında Z.Gökalp'in zannettiği gibi bir "mahiyet" farkı değil,eğitimden gelen bir şekil ve üslûp (derece) farkı vardır.Osmanlı medeniyeti Türk kültürünün bir eseri ve üst seviyede bir devamıdır.

(80) Dikkat edilirse bu görüş,E.Güngör'ün kültür ve medeniyet anlayışına da uygundur.Daha önce belirttiğimiz gibi,E.Güngör,Z.Gökalp'in kültür ve medeniyet ayırımına pek çok noktadan katılmamaktadır.E.Güngör için bu ayırım muhteva münakaşalarından öte,Batı medeniyetine karşı,millî kültürün muhafazası imkânını getirmesi bakımından önem taşımaktadır.Bu nokta, o dönemin islâmcıları tarafından da benimsenmiştir.(81)

(80) a.g.e, s:86

(81) a.g.e, s:89

3.Cumhuriyet Dönemindeki Değişmeler:

E.Güngör'ün millî mücadele yıllarını,Cumhuriyetin kuruluşuna kadar kısa süren bir uyanış olarak değerlendirdiğini belirtmiştik.Bu dönemde Z.Gökalp'in fikirleri millî mücadeleyi hazırlayan ve yürüten kadronun başlıca fikirleri olmuştur.Millî Mücadele'nin bitiminden Cumhuriyetin kuruluşuna kadar olan kısa dönemde O'nun fikir ve tavsiyeleri doğrultusunda hareket edilmiştir.(82) Erol Güngör'e göre meşrutiyet inkılapçılarının uzlaştırarak yürütmeye çalıştıkları üç görüşten islâmcılık siyasî bir realitesi kalmadığı için gücünü kaybetmiş,Yeni Türkiye İslâm dünyasını bozguna uğratan Batı karşısında bağımsız bir devlet hüviyeti ile ortada kalabilmek için İslâmcılık fikrini bırakmak ihtiyacını duymuştur.Böylece Cumhuriyetçilere sadece batıcılık ve milliyetçilik kalmıştır.Yine de bu ilk dönemde islâmî unsurlarla içiçe bir milliyetçilik hakimdir.(83) E.Güngör'e göre Cumhuriyet bir bakıma Tanzimat ve Meşrutiyetin tabii bir devamı ve neticesidir;ancak bu dönemdeki radikal değişmeler modernleşme çılgırını tamamen değişik bir mecraaya dökmüştür.(84) Tanzimatçıların sebep olduğunu söyleyerek,münevverlerin şikayet konusu olan ikilikleri,cumhuriyetçiler ortadan kaldırmış,sadece Batıya ait olanları ayakta bırakmışlardır.(85)

(82) a.g.e,s:240

(83) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:98

(84) a.g.e,ss:24-25

(85) a.g.e,s:21

E.Güngör,Cumhuriyet kurulduktan sonra Gökalp'in eski büyük rolünün kalmadığı ve Türkçülük hareketi içinde yetişmiş olan neslin yeni kurulan merkeziyetçi hükümetin politikasıyla kolay kolay uzlaşamayacağı görüşündedir.Mesela Gökalp,yazı değişmesine şiddetle karşıdır,takvim için hicrî tarihin esas alınmasını ister,dilde tasfiyeciliğin aleyhindedir.(x)

Merkeziyetçi ve tek partili idarenin resmî desteğiyle tasfiyeciler Türk dilinin kaderine hakim olmuşlardır. Eski kültürün taşıyıcısı olan Türkçenin değiştirilmesi yoluna gidilmiş,Batı kültürünün kavramları ve arkaik Türkçeden alınan kelimeler küçük değişikliklerle Türkçeye aktarılmıştır.Yine bu dönemde eski alfabe kaldırılarak yerine latin harflerini kabul ettiler.(86) Bürokraside,Avrupa muâşeretî ve Avrupa zevkleri iyice yerleşmiştir.E.Güngör,bu dönemde Türkçülerin milliyetçilik anlayışının ve tarih görüşünün resmi kongrelerden tekme-tokat kovulduğunu,Anadolu'da kurulan ve bin yıldır devam eden Türk devletinin bir yana bırakılıp,tarih öncesi çağlara döndüğünü söylüyor.(87) E. üngör'ün bazı Türkçülerin tarih görüşüne de benzer biçimde anlattığını ve bu yüzden tenkit ettiğini görmüştük.Fakat cumhuriyetçiler,Türkçülerin Asya ağırlıklı tarih tezini son haddine kadar götürmüşler ve bir devlet politikası haline sokmuşlardır.(88) Bu dönemde,Türklüğün başlıca alameti ola-

(x) Bu görüşe "Türk Milliyetçiliğinin Temelleri"ni inceleyen Uriel Heyd de katılır.Uriel Heyd,Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri,Çev:C.Meriç,Istanbul,1980,s:89,s:59,s:102,s:112,s:127
(86) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:104
(87) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Mil.s:240
(88) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:101

rak kafa ölçüsü alma usulü revaç bulmuştur.(89) Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin çıkardığı, resmîyet taşıyan "tarih" kitabında Türkler insanlık tarihinin en eski topluluğu, yerleşik medenîyetin ilk temsilcileridirler. Asya'dan Dünyanın her tarafına göç ederek medenîyeti yaymışlardır. Daha sonra ilim ve fen yolunu bırakıp, dinle uğraştıkları, softaların ve cahil padişahların eline düştükleri için de Anadolu'ya sıkışıp kalmış, fakir ve ilkel bir hayat yaşamaya başlamışlardır. E. Güngör, bu düşüncelerine bağlı olarak, cumhuriyetçilerin ilim ve irfan yolunda atmayı hedefledikleri adımları şöyle özetliyor: 1. Dini devlet ve toplum hayatından uzaklaştırmak 2. Dinin etkili olmasını önlemek için, geçmişteki kötülüklerin bütün sebebinin din adamlarının din adına yaptıkları hareketler olduğunu anlatmak 3. Softaların ve padişahların idaresinin Türk milletinin hakimiyet hakkını elinden aldığını anlatmak 4. Eğitimi, dinî unsurlardan temizlemek.(90)

Bu dönemde devlet politikasına ve aydınlarâ pozitivist görüşler ve vülger bir materyalizm hakim olmuştur. Okullarda, bir taraftan dinin bir vicdan işi olduğu, devletin buna müdahale etmeyeceği söylenirken, bir taraftan da maddî tabiat dışında kalan herşeyin insan tasavvuru ve uydurma olduğu, halkı sömürmek isteyenler tarafından uydurulduğu anlatılıyordu. E. Güngör dine bu derece menfi tavır alınmasını, eski rejimin en büyük dayanağının din olmasına bağlıyor.(91)

(89) Erol Güngör, Türk Kültürü ve Mil. s:242

(90) Erol Güngör, Dünden Bugünden, s:101

(91) a.g.e, s:102

Dinde reform yapmak düşüncesinde olanları,kendilerini insanların akıl hocası olarak gönderilmiş zanneden ve özellikle az gelişmiş ülkelerde çok raslanan tipik reformcular olarak görür.Bunlar hep dinî cemaatin dışında yaşayan,katılmadıkları bir hayatı kendilerine göre değiştirmek isteyen insanlardır:"İbadet dilinin değişmesini,camilere sıra ve iskemle konmasını,cami içinde musikî icra edilmesini isteyenlerin hiç biri de böyle bir ibadeti şahsen yapmış değildirler...Laik bir devlette mademki din hayatı,cemiyetin laik müesseselerinden ayrıdır,şu halde bunlardan birine ait değişme formülü öbürüne tatbik edilemez...Bir dinin mensupları ancak kendi otoritelerinden gelen sese kulak verirler...Resmî din görevlileri bile,laik hükümetin memurları oldukları için,halk nazarında nüfuz kazanamamışlardır."(92)

Cumhuriyet döneminde Z.Gökalp'in "Halka Doğru" prensibi,ters bir mekanizmayla işlemeye başlamış,Halkçılık,halka inkılâbı anlatmak ve benimsetmek,Batılı kültür politikasını halka yaymak olarak anlaşılmıştır.(93) Z.Gökalp'in Klasik Türk Musikisi konusundaki görüşlerinin de etkisiyle,bu musikî radyolardan kaldırılmış,öğretimi ve icrâsı yasaklanmıştır.Bunun yerine radyoya ve resmî eğlencelere Batı müziği getirilmiştir.Resim,Heykel ve mimaride Batı formları esas tutulmuş,geleneksel Türk sanatları,bir iki kişi ile temsil edilen bir hatıra olarak bırakılmıştır.(94)

(92) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Mil.ss:186-187

(93) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:106

(94) a.g.e,ss:107-108

E.Güngör'e göre tek partili dönemde resmî kadrolar ve münevverler halka karşı ve halka rağmen bir bürokratik elit görünümündedirler.İktisaden geri kalmış ve bu yüzden vergi gelirlerini özellikle fakir halktan toplamak zorunda bulunan bir cemiyette maaşlı memurlar bir çeşit imtiyazlı tabaka teşkil etmişlerdir.Cumhuriyetin on beşinci yılında ve II.Dünya harbinin başında manzara,stadyumlarda marş söyleyen delikanlılar ile Anadolu'da verem,sıtma,açlık ve sefaletten,idareci teröründen kıvranan milyonlardan ibarettir.(95)

E.Güngör 1938-1945 yıllarında,"milliyetçilik-batıcılık" içinden milliyetçiliğin tamamen çıkarılarak hümanist batıcı görüşlerin ön plana geçtiği görüşündedir.Atatürk devrindeki,Batı medeniyetinin kökünün Orta Asyadaki atalarımızın kurdukları medeniyette olduğu yolundaki tarih tezinin yerini,bugünkü Avrupa medeniyetinin Yunan-Latin kaynaklarına dayandığı şeklindeki görüş almıştır.Bu yüzden Yunan-Latin kaynaklarının ve Batı klasiklerinin çok sayıda ve süratle Türkçeye çevrilmesi hareketi başlamış,hümanist anlayış,devletin bütün kültür ve eğitim müesseseleriyle desteklenerek yayılmıştır.(96)

E.Güngör'e göre Cumhuriyet devrinin en büyük dönüm noktası,tek partili idareden,fiilen demokrasiye geçiş hareketidir.Bundan sonra inkılâpçı hükümetlerin millî kültüre karşı Batı kültürü politikası inkılâpçı karakterini kaybetmiştir.E.Güngör,bunu demokrasiyle inkılâpçılığın bir arada gitmeyişiine bağlıyor.Devlet 1950'den sonra kültür işlerini bırakmamakla beraber bu sahadaki tekelini kaldırmış ,kültürle uğraşanlara

gerekli hürriyeti vermekle yetinmiştir. Bundan sonra Batı klasikleri yanında, yerli kültür eserlerine de yer verilmiş, dildeki keyfi uydurmacılık cereyanı artık devlet politikası olmaktan çıkarılmıştır. Fakat bu tarihten 1960'a kadarki dönemin esas karakteri bir kargaşalıktan ibarettir. Ancak 1965'den sonra tutarlı, devamlı bir kültür faaliyetine girişilmiştir. 1964-71 arasında şu esaslardan hareket edilmiştir: 1. Türkler, Batı medeniyetine girme yolundan hiç bir şekilde ayrılmayacaklardır, Ancak batılılaşıma hareketi, millî bir bünye taşımamıza engel olmamalıdır. 2. Bu millî hüviyetin taşınması, ortak geçmişin eksiksiz devam etmesi ve yeni nesillere aktarılmasına bağlıdır. 3. Millî kültür eserleri, bugünkü nesle onların anlayabileceği bir şekilde sunulmalıdır. 4. Batı medeniyetinin Türkiye'deki modernleşmeye yardımı olacak temel ilim ve fikir eserleri Türk okuyucusuna sunulmalıdır. 5. Bunları yaparken, devlet kâr gayesi gütmeyecektir. Bu arada "Yaşayan Türkçe" kullanılacak, dilimizde karşılığı olan uydurma kelimeler kullanılmayacak, Türkçenin gramer yapısı bozulmayacaktır. (97)

Bu dönemde artık "Batı" ile "medeniyet" kavramları birbirinin aynı değildir. (98)

E. Güngör'e göre çok partili dönemde, üst tabakanın çıkış sahasındaki yaygınlaşma son derece artmış, Ankara'daki Avrupacı elite karşı, taşra halkı bir varlık olarak

-
- (95) Erol Güngör, Türk Kültürü ve Tarih, s:246
(96) Erol Güngör, Dünden Bugüne, ss:108-109
(97) a.g.e., ss:110-112
(98) a.g.e., s:114

ortaya çıkmıştır.İnkılap idaresinin doktrinci eğiliminden ziyade demokratik eğitim prensiplerine göre yetişen halk çocuklarının sayısı artmıştır.(99)

E.Güngör,bu dönemde dine karşı alınan tavırda da bir yumuşama olduğunu belirtiyor.Din eğitimine ve dinî yayınlara kısmen de olsa müsaade edilmiştir.E.Güngör'e göre 1950-60 yılları arasında başbakanın "Türk milleti müslümandır,müslüman kalacaktır" demiş olması bu dönemin kültür politikasının,inkılâp yıllarındakinden çok farklı olduğunun bir işaretidir.(100) E.Güngör,bu yumuşamanın çok partili demokratik hayatın ve demokratik isteklerin bir sonucu olduğu görüşündedir:"Serbest seçim devrinde eski tutum fazla değişmemiştir,ama partilerin hemen hepsi de vatandaşa hoş görünmek için dinî propoganda yapabilmektedir."(101) Bu dönemde bir din istismarı olayı varsa E.Güngör'e göre bunun en büyük sorumlusu inkılâp hükümetidir:"Demokrasi devrinde...dinî ihtiyaçların karşılanmasına imkân vermeyi vadeden politikacılar çok büyük taraftar kitlesi kazandılar.Çekişen siyasi gruplardan biri cami sayısını nüfus ve metrekare nisbetine göre sınırlandıracak ve nisbetin dışında kalanları buğday deposu yapacak kadar lâik olunca,öbür tarafın din istismarı yapması kendisine büyük bir kuvvet kazandırabilirdi."(102)

E.Güngör'e göre çok partili demokrasi devri;Türkiye'de sosyal ve iktisadî bakımdan büyük hamlelerin yapıldığı bir devirdir.Türkiye bu devirde hızlı bir değişme ve kalkınma çağına girmiştir.1960'dan sonra ortaya çıkan ideolojik hareketler de Türkiye'deki değişimin bir işa-

retidir.Daha önce sadece aydınlar arasında kalan fikir hareketleri,büyük kitlelere hitap etmeye başlamıştır. 1950'ye kadar sadece resmi okullarda sürdürülen eğitim faaliyetine artık dernekler,basın ve diğer kitle haberleşme araçları da katılmış,resmi eğitimin tesiri azalmıştır.Yurt dışına gidenlerin sayısı artmış,Türk toplumu artık ekme kavgasının ortasında bazı meselelerle uğraşabilecek bir duruma gelmiştir.(103) E.Güngör,bu kalkınmada en büyük payın özel sektöre ait olduğu görüşündedir.Bu dönemde özel sektör eski yabancı karakterini günden güne kaybetmiştir.(104)

E.Güngör'e göre Türkiye'deki teknolojik değişme, böyle bir değişmeyi en fazla ister görünen ve bu yolda manevî kültürü hazır duruma getirebilmek için radikal reformlar yapan ekipler tarafından gerçekleştirilmemiştir.Zaten "Sıkıntının esas sebebini,Osmanlı klerikalizmi,Arap harfleri,fes v.s. de gören bir zihniyetin sanayileşme iktisat meseleleri üzerinde fazla durması beklenemezdi." diyor.O'na göre cumhuriyetin ilk otuz yılında iktisadî değişme ikinci planda,kültür değişmesi ön plandadır.1823-50 devresinde bile 1923-50 devresine kıyasla teknolojik değişme ve müesseseleşme bakımından Batı medeniyetinin Türkiye'deki yayılma hızı çok yüksek olmuştur.Asıl teknolojik değişme II.Dünya savaşından sonraki yıllarda olmuştur ve bu değişmeyi gerçekleştiren yerli

-
- (99) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Mil.s:249
(100) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:103
(101) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Mil,s:188
(102) a.g.e,s:190
(103) a.g.e,ss:250-251
(104) a.g.e,s:253

tiplerdir.Bugün de sinai kalkınmanın gerek politika,gerek iktisadi uygulama bahasında başlıca teşvikçileri ve yapıcıları "Avrupacı" olmayan,yerli karakteri ağır basan kadrolardır.(105)

B-BATILILAŞMA HAREKETİNİN GENEL KARAKTERİ VE NETİCELERİ

Buraya kadar,Türkiye'deki batılılaşıma hareketlerinin tarihçesini E.Güngör'ün bakış açısından anlatmaya çalıştık.Burda bu hareketin genel karakteri ve neticeleri cemiyet bünyesinde yol açtığı değişmeler,yine Erol Güngör'ün tahlilleri esas tutularak anlatılacaktır.

1.Batılılaşıma Hareketinin Genel Karakteri:

E.Güngör'e göre Batılılaşıma hareketlerinin temelinde,Batı karşısında eski gücünü kaybederek yenik düşen ve sürekli gerileyen bir devletin değişme zarureti hissetmesi vakıası yatar.(106) Yani Osmanlı Devleti için değişmek artık bir zaruret olmuş,bu gerçek, o dönemde herkes tarafından kabul edilmiştir.Fakat ne devlet ne de aydınlar değişimin yönünü tam olarak kestirememiş,plansız, rasgele bir modernleşme çabası içine girilmiştir.Bir hükümetin yaptığını,diğeri bozarak bugüne kadar gelinmiştir.E.Güngör'e göre Türk-İslâm medeniyetinin temsilcisi olan Osmanlı Devletinin siyasi ve askeri gücü,dış hücumlara karşı koyamaz hale gelince,bu medeniyetin maddi dayanağı çökmüştür.Fakat bizim bu yenilgi karşısındaki

(105) Erol Güngör,Kültür Değişmesi ve Mil.ss:31-

(106) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:97

vaziyetimiz, mağlubiyetten daha ötede yıkıcı bir tavra yol açmıştır: Bütün suçu kendimizde bulmak ve dolayısıyla her şeyimizi inkâr etmek, Batının baktığı açığa yerleşerek kendimize oradan bakmak... Erol Güngör buna "saldırganla özdeşleşme" diyor. (107)

Bugün Batılılaşıma yolunu ilk açan devlet adamları, aydınlar kolayca "hain", "uşak" v.s. şeklinde suçlanabilmekte bunları bu duruma iten şartlar, zaruretler üzerinde durulmamaktadır. E. Güngör bu noktaya dikkat çeker. O'na göre bütün batılılaşıma teşebbüsleri, aslında iyi niyetli devleti kurtarmak için, fakat cahil, bilgisizce, bir takım zaaf ve komplekslerle dolu olarak yapılmıştır. (108)

E. Güngör'e göre Türkiye'deki değişmelerin başarısızlıkla neticelenmesinde esas rolü başlıca iki âmil oynamıştır. Bunlardan biri yeni ve yabancı medeniyetin dayandığı rasyonalist ve pozitivist zihniyet, diğeri de Türkiye'deki değişmenin esas itibarıyla zorlayıcı -içerden ve dışardan- bir karakter kazanmasıdır. (109) Mecburi kültür değişmesinin içerden ve dışardan zorlayıcı karakteri bugüne kadar devam etmiş, fakat özellikle Tanzimat dönemindeki hareketler dışardan zorlama yoluyla, hatta dikte ettirilerek meydana getirilmiş, sonraki dönemlerde baskı yerli hareketler tarafından sürdürülmüştür. Bu yüzden Türkiye'deki değişme hareketleri ve halkın mukavemeti v.s. mecburi kültür değişmesinin bütün özelliklerini taşır.

Cemiyetin değişmesi kendi dinamiği sonucu olmayıp,

(107) a.g.e, s:139

(108) a.g.e, ss:20-23

(109) Erol Güngör, Türk Kültürü ve Mil, s:38

dışardan kültür adapte etme yoluyla olduğu için, değiş-
menin ajanı olan şahıs veya zümreler, benimsemek istedik-
leri kültürün yapısını ve işleyiş tarzını yüzeysel bir
şekilde görmüşler, yabancı kültürde gözledikleri üstünlü-
ğe ait sebep-sonuç münasebetlerini yanlış anlamışlardır.
E.Güngör, en başarılı değişmeyi yapan Japon cemiyetinde
bile münevverlerin uzun zaman batının prestij değeri
unsurlarını taklit etmekten -dolmakalemin iç kısmını
atan dışardaki kapağı göğüs cebine takmak gibi gülünç
gösteriler de dahil olmak üzere- kurtulamadıklarını be-
lirtiyor. Böylece gerçek problemlere sahte çözüm yolları
bulmak kültür değişmesini geciktirerek mukavemeti arttır-
mış, değişen zümrelerle değişmeyenler arasında şiddet-
li güvensizlikle yo' açmıştır.(110) Değişme hareketini
yürütün kadronun nazarında bozgunun sebebi yerli kültü-
rün topyekün çürüklüğüdür. Bu kültürü baştan başa de-
ğiştirmedeğimiz takdirde memleketi modernleştiremeyiz. İşte
bir taraftan bu anlayış, diğer taraftan modernleşme zaru-
retinin giderek daha çok hissedilmesi ve Avrupa devlet-
lerinin baskısı yüzünden Türkiye bir mecburi değişme yo-
luna girmiştir. E.Güngör'e göre bu türlü değişme teşebbüs-
leri bizi yıkılmaktan kurtaramayan bir elit tabakanın
kendi kendini çoğaltmasından başka işe yaramamıştır.(111)

Cumhuriyet inkılâpçılarına göre Avrupa medeniyeti
laiklik ve pozitivizm demektir.(112) Pozitivizmden kas-
dedilen, her türlü tabiat hadiselerini ve sosyal hadisele-

(110) a.g.e, s:31

(111) a.g.e, ss:40-41

(112) Erol Güngör, Kültür Değişmesi ve Mil, s:31

ri fizik metodlarıyla izâh etmeye,yani ampirik gerçeği olmayan unsurları inkâr etmeye doğru genel bir temayüldür.İnsanın tabiatla mücadelesinde pratik mahiyette müsabet neticeler veren bu tavır kısa zamanda sosyal müesseselere ve her türlü manevî kültür unsurlarına karşı bakişın da temelini teşkil etmiş,ampirik gerçeği olmayan bütün sosyal norm ve kıymetler,bunlara bağlı bulunan müesseseler akıl dışı birer baskı ve birlik unsuru sayılmaya başlanmıştır.E.Güngör,Avrupa'da bu anlayışın sonradan değiştiğini ve bu ilkel pozitivizmin yerini bugünkü ilim zihniyetine bıraktığını belirtiyor.Pakat bizinkiler,bu gelişmeleri layikiyle takip edemedikleri için ne olduğu iyice bilinmeyen bir modernizm namına kendi kültürlerine düşmanlıktan vazgeçmemişlerdir.Meşrutiyet devri münevverlerinden Abdullah Cevdet ve Ahmet Rıza Beyler bu tipin su katılmamış örnekleridir.Bunların II.Meşrutiyet inkılabındaki rolleri düşünülürse,değişme hareketlerinin nasıl bir karakter kazandığı daha iyi anlaşılır.(113)

2.Batılılaşma Hareketinin Neticeleri:

Mecburî kültür değişmesi neticesinde bugün Türk cemiyetinde ortaya çıkan manzara nedir?Erol Güngör,bu kültür karşılaşmasında alıcı durumda olan Türkiye'nin nele ri nasıl aldığını ve bu alınanların yerli kültürde meydana getirdiği durumları görmek için,kültürün çeşitli sahalarını teker teker ele alıyor.Daha önce belirttiğimiz

gibi kültürün dış tezahürlerle ilgili değişmelerini takip etmek kolay, manevî kültür değişmelerini -değerler, duygular, çağrışımlar, zihniyet- takip etmek zordur. Zaten bu ikinciler çok zor ve geç değişir. Kültürün dış tezahürlerinden olan kılık kıyafet dünyanın her tarafında olduğu gibi Türkiye'de de batılı modellere göre satandardlaşmıştır. Yine merasimler, beslenme şekilleri, plastik san'atlarda "yabancı kültürün hızla artan tesiri" kolayca gözlenmektedir. Bunların çoğu teknolojik değişmeyle alâkalı kaçınılmaz değişmeler olmayıp, daha çok hakim gruba benzenek ve prestij faktörleriyle alâkalıdır. (114)

Değerler, inançlar ve düşünce tarzlarındaki değişmeler böyle kolay takip edemiyoruz. Türkiye'de bütün mecburi değişmelerde olduğu gibi, davranış değişmesinden zihin ve tutum değiştirmeye doğru bir yol seçilmiştir.

Bunun en açık örneği kanunları değiştirmek suretiyle, yeni bir örf ve adet sistemi yaratmak denemeleridir. Batı teknolojisinin süratle girip yayıldığı batı adet ve kanunlarının hakim olduğu Türkiye'de manevî kültürün ne derece değiştiğini adaştırırken E. Güngör bazı zorluklarla karşılaşacağımızı belirtiyor: 1. Bunları anket v.s yoluyla tespit etmenin güçlüğü. 2. Batı kültüründen gelen değerlerin neler olduğunu tespit etmenin güçlüğü. Buna rağmen E. Güngör müesseseleri kopye etmek yoluyla kültür değişmesinin çok ağır cerayan ettiğini belirtiyor. (115)

Zaten bugün cemiyetimizde homojen bir kültür yoktur. Batılılaşan bir kesim ve yerli kültürü muhafaza eden

(114) Erol Güngör, Dünden Bugünden, ss:159-162

(115) a.g.e., ss:165-166

halk vardır.bu noktada karşımıza kültür değişmesinde farklı iki tavır,aydının ve halkın tavrı çıkmaktadır.

a) Halk-Aydın İkileşmesi:

Erol Güngör'e göre,Türk millî kültürü yakın zamanlara kadar,herhangi bir resmî desteğe sahip bulunmadığı bütün değişmeler kendi aleyhine cerayan ettiği halde olağanüstü bir canlılıkla ayakta kalmayı başarmıştır.Bu arada zayıflayan,gerileyen,belki kaybolmaya yüz tutan unsurlara da raslanabilir.E.Güngör için bu bir "tabiat labaratuvarı"dır.Böylece kültürün zayıf ve kuvvetli,sert ve yumuşak noktalarını tespit etmek mümkündür. Meselâ Türk müziği en şiddetli bastırma tedbirlerine rağmen ayakta kalmış,üstelik kendini yenilemiştir.Bir çok el sanatları aranır hale gelmiştir.Dini inançların ve bunlarla ilgili uygulamaların,uzun baskı devirlerinden sonra,demokratik hak ve hürriyetlerin belirmesiyle bütün canlılığıyla yaşadığı ortaya çıkmıştır.(116)

E.Güngör millî kültürü daha çok halk kitlelerinin muhafaza ettiği görüşündedir.(117) Halk nazarında batılılaşma hareketleri bavaşa bizi yenemeyen düşmanların kendi münevverimiz aracılığıyla bizi galip gelmesi mânâsını taşır.(118)

E.Güngör'e göre Türkiye'de halk ve münevver arasındaki fark normal bir derece farkı değil,bir kültür farkıdır.Yani kıymet sistemi,hayat tarzı ve zihniyet farkı. (119)Halka göre münevver kibirli,maddî menfaat düşkünü

(116) a.g.e,s:171

(117) Erol Güngör,Türk Kültürü ve Mil.s:10

(118) a.g.e,s:42

(119) a.g.e,ss:26-27

yabancı taklitçisi,maneviyat düşmanı,saygısız ve köksüzdür.Münevvere göre ise halk/cahil,hurafeci,der görüşlü, her şeye kolayca kanan bir kitledir.(120)

Halk kendini koruma vasıtası olarak çok partili demokrasiyi benimsemiş,münevver ise demokratik kalıplar içinde bir otokrasi kurma yolunu tutmuştur.Bu zahiri paradoks,E.Güngör'e göre geleneksel kültürün modernizm diye ileri sürülen programlardan daha büyük bir canlılık ve devamlılık gücüne sahip bulunduğunun bir göstergesidir.(121) Batı ülkelerine tahsil için giden münevverler,bütün gayretleriyle kendilerinin Avrupa'la veya Amerikalı muşeret tarzını benimsediklerini,böylelikle yabancıların tasavvurundaki eski Türk tipinden kurtulduklarını göstermeye çalışırlar.Memleketimize gelen yabancılara karşı takınılan tavırlarda da halk ve aydın arasındaki farkı gözlemek mümkündür.Türk halkı bunlara yardıma muhtaç birer garip nazarıyla bakarken,münevver ise yeni tayin olmuş sömürge idarecisinin karşısındaymış gibi hoş görünmeye ve hizmet etmeye çalışır.Turist için ilgi çekici olan bir çok şeyleri bir ayıp telakki ederek,onun gözünden saklamaya gayret eder.E.Güngör bu çarpık zihniyetin bir neticesi olarak bir zamanlar Ankara'nın modern caddelerine köylülerin sokulmadığını,Konya'da Alaaddin Sarayı'ndan kalan son duvarın çirkin bir manzara arz ediyor diye yıkıldığını anlatmaktadır.(122)

Batılılaşıma sürecinde aydının şahsiyeti çözülmüş,Türk millî karakteri kaybolmuştur.19 Y.Y'nin ikinci yarısından itibaren özellikle üstünlük ve hakimiyet duygula-

rının halkta devam ettiği,aydın da ise küçükölük duygularının yerleştii gözlenmektedir.(123)E.Güngör'e göre,kültür değişmesi sürecinde aydının ve halkın yabancı kültüre karşı tavırlarındaki farklılık,işte burdan kaynaklanmaktadır.Hakimiyet duygusuna sahip olan halk özellikle kendi hakimiyetinin sembolü olan unsurların değiştirilmesine mukavemet etmiştir.Bunun için,Sultan II.Mahmud'un Avrupa kıyafetleri iktibas etmesi kendisine gavur padişah denmesine yol açmıştır.Cumhuriyet devrindeki kıyafet inkılabı da şiddetli mukavemetle karşılanmıştır.Ölçü ve tartıların değiştirilmesine,hatta yazı değişikliğine halk karşı çıkmamıştır.Fakat,şapka devrimini kendini hristiyanlarla bir tutmanın beriz bir alameti saymıştır.Türk halkı,daha dün bu gavurları mağlup edip memleketinden kovduğu halde,onlara niçin benzemesi gerektiğini anlayamamıştır.(124)

Aynı tavır farklılığı bugün yurt dışına giden işçilerle aydınlar arasında da gözlenmektedir.E.Güngör,yabancı ülkelere giden aydınların daha çok görgü ve muaşerete ait noktalara,san'at ve edebiyat manâsında kültüre önem verdiklerini,halktan insanların ise teknolojik gelişmeleri önemsediklerini belirtiyor.Erol Güngör'e göre bu iki değişik tavrın tabii bir neticesi olarak halkın temsil ettiği yerli kültür ayakta kalmış,Türk kültürünün aydınlarca sürdürölmesi gereken rafine değerleri ise süratle kaybolmuştur.Aydının kendi değerlerini korumak,geliştirmek endişeleri yoktur,kendi kültüründen şikayetçidir.

(123) a.g.e,s:65

(124) Erol Güngör,Kültür Değişmesi ve Mil.s:112

Türk Halkı yerli kültürden şikayetçi değil,hatta çok memnundur.Bu yüzden özellikle insan ilişkileri konusunda yabancılara karşı üstünlük duymaktadır.Bu,onların şahsiyetlerini ayakta tutmakta,bir kültür taşıyıcısı ve yaratıcısı olma potansiyellerini yaşatmaktadır.(125) M.Turhan da,E.Güngör'de halkın tavrını Kültür Değişmeleri açısından sıhhatli,olumlu bir tavır olarak karşılarlar. E.Güngör,her hangi bir fonksiyonel kıymeti bulunmayan insanların benlik duygularını sarsan değişmelerin mukavemetle karşılanmasını çok tabii bulmakta ve bunların müslüman hüviyetinin bir parçasını teşkil ettiğini belirtmektedir.(126)(x)

b) Genel Manzara:Hüviyetsizlik

E.Güngör'e göre bugün Türkiye,geçirdiği değişimin aleyhine neticelendiğinin farkındadır.Türk toplumunun bir buhran içinde bulunduğu muhakkaktır.Türkiye kendisi için belli bir hüviyet tespit edip bu hüviyet çerçevesinde beliren hedeflere göre kendini intibak ettirmiş değildir.Modernleşme adına getirilen teklifler ve yapılan uygulamalar Türkiye'nin problemlerine hakiki birer cevap teşkil etmemiştir.Cumhuriyet Türk cemiyetinde bir değer sisteminin çöküşüne şahit olmuş,bu yıkıntının üstüne yeni bir sistem getirmemiştir.

(125) Frol Güngör,Dünden Bugünden,ss:163-164

(126) Erol Güngör,İslâmın Bugünkü Meseleleri s:213

(x) E.Güngör bugünün milliyetçi ve müslüman aydınlarının da kendi kültürüne,kendi insanına ve islâma uzak ve yabancı kaldığı kanaatindedir. Bknz.Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik,ss:41-46 İslâmın Bugünkü Meseleleri,ss:213-220

dünya tarihinde hiç bir inkılâp, bir ülkenin insanlarını kültürün temel değerleriyle bu derece karşı karşıya getirmemiştir. Şimdilik ciddi bir toparlanma ümidi de gözükmemektedir. (127)

Şimdi Türkiye'de ortak bir kültür yoktur. Türkiye, Batı kültürüne girememiş, islâm kültüründe kalamamıştır. Özellikle uydurma dil cerayanının başlangıcından bu yana meydana getirilmiş eserlerin belli bir kültürün içine yerleştirilmesi, "teşhis edilebilmesi" imkânsızdır. Bu hüviyetsizlik hem solda, hem sağda kabul edilen eserler için ortak bir özellik halindedir. Avrupa tarzında sayılabilecek eserleri tercih edenler, bilmedikleri bir dünyanın edebiyat formlarını kullanırken, kullandıkları formların içini hiç bir sistem içinde değer ifade etmeye çer çöple (muzahrâfat) doldurmuşlardır. Batı için gerçek olmakla birlikte Türkiye için uzak, yabancı şeyleri birer şekil halinde aktarmışlardır. Meselâ, belli bir cemiyet yapısının ve belli bir düşünce gidişinin sonucu olarak ortaya çıkmış egzistansiyalist san'atın, bambaşka bir ülkede bambaşka problemler ve düşünceler ortasında aşılarmaya çalışılması bir gevezelik dalgası halinde gelip geçmiştir. Yine Marksizm, Batı'da belli bir fikir ortamında gelişmiştir. Batı'da bu cereyanın gerek fikir, gerek edebiyat sahasında kıymetli örnekleri bulunduğu halde Türkiye'de marksizm zengin düşmanlığı, cinsî serbestlik, din düşmanlığı gibi marksizmin ayırdedici özelliği olmayan ilkel temalar etrafında kalmıştır. Batı'dan aktarılmaya çalışılan hümanizm ise bizde hem şeklini, hem muhtevasını kay-

betmiş bulunuyor.(128)Türklerin Cumhuriyetten önce de bağımsız,üstelik millî bir kültürleri ve hemen tek başına temsil ettikleri bir medeniyetleri olduğu halde,bugün Türkiye,"Kendine bir hüviyet arayan yeni devletler" arasına girmiş bulunuyor.Bu devletin tarihi ile birlikte dili ve diğer bütün sosyal ve kültürel müesseseleri henüz benliğini bulmamış bir ülke manzarası göstermektedir.Kısacası,Türkiye bugün millî hüviyetini nasıl tespit edeceğine henüz karar verememiş,fakat bu kararı şu veya bu istikâmette verebilmek üzere çetin mücadelelere girmiş bulunan bir ülkedir.(129)

C. BATILILAŞMA-MODERNLEŞME-KALKINMA

1.Kavramlar:

Erol Güngör,Batılılaşmayı şöyle tanımlıyor:Batı Avrupa ülkelerinde geliştirilmiş bir teknoloji ve onunla birlikte bir takım değerleri ve adetleri benimsemek, benimsemeye çalışmak...(130) O,topyekün bir medeniyet ve kültür değiştirme anlamına gelen Batılılaşmaya karşıdır,bu yüzden bunun yerine "Modernleşme" veya "Sanayileşme" kavramlarını tercih eder.Bazen modernleşme kelimesini,olumsuz bir anlam yükleyerek dejenerasyon karşılığı kullandığı da olmaktadır:"Son elli yıllık modernleşme çığırnlığının henüz dejenere edemediği...kesimlerde..." gibi (131).Modernleşme derken,modern ilim zihniyetini benimsemeyi,modern teknoloji kullanmayı,belki bunların gerektirdiği bir organizasyon değişikliğini ve neticede meydana gelecek iktisadî kalkınmayı kesdetmektedir.Meselâ,

(128) E.Güngör,İslâmın Bugünkü Meseleleri, ss:118-120

(129) a.g.e,ss:129-130

(130) Erol Güngör,Dünden Bugünden,s:159

(131) E.Güngör,İslâmın Bugünkü Meseleleri,s:123

batılîların hukukî ve sosyal bünyesini kopya etmeyi hiç bir zaman düşünmez.(132)Yukarıda sayılanların kendi millî bünyemize uygun olarak alınıp,kendi değerlerimiz doğrultusunda kullanılmasını düşünür.

E.Güngör,Batılîlaşma,Modernleşme,Kalkınma kavramları arasındaki kargaşaya dikkat çekerek,bunun büyük sıkıntılara yol açtığını söylemektedir.O'na göre,herşeyden önce dahil olmaya çalıştığımız Batı medeniyetinin nelerden ibaret olduğu üzerinde bir anlaşmaya varılmış değildir.Fakat modernleşme çabasındaki memleketlerin bu medeniyetten bekledikleri aşağı-yukarı;kendi başlarına ayakta durabilecek gücü vermek için gerekli ilim ve teknik seviyesine ve bunlarla organize edilecek bir sosyal bünyeye kavuşmaktır.Bunlar,özellikle Batı memleketlerinde geliştiği için,modernleşmek isteyen ülkeler ister-istemez Batı memleketlerini örnek almakta ve bu yüzden kalkınma,modernleşme,batılîlaşma gibi kavramlar çok defa aynı mânâda kullanılmaktadır.(133)Yani modernleşmenin temelinde güçlü olma,Batıdan bağımsızlaşma arzuları yatmaktadır.

E.Güngör,meseleyi bütün islâm ülkeleri açısından ele almakta,kalkınma ve yenileşme hareketlerinin bu ülkelerde temelli bir güçlenme yaratamadığı gibi,onları Batılı sanayileşmiş ülkelere dünkünden daha bağımlı kıldığını söylemektedir.(134) O'na göre islâm ülkelerinde Batı tesiriyle yerleştirilmeye çalışılan siyasî iktisadî ve sosyal sistemler iflasla neticelenmiştir.Bu yüzden,artık

(132) E.Güngör,Türk Kültürü ve Mil.s:95

(133) a.g.e,s:87

(134) E.Güngör,İslâmın Bugünkü Meseleleri,s:26

müslümanlar,kendi sistemlerinin batılı eklektik sistemlerden daha üstün olduğunu söyleyebilmektedirler.Artık İslâm dünyasının modernleşmesi,Batı modeline nasıl ayak uydurulacağı şeklinde tartışılmamakta,çok daha geniş bir planda düşünülmektedir.Batı ile karşılaşmak onun modelini iktibas etmek değil,onunla kültür alışverişinde bulunmak manâsına gelmeye başlamıştır.(135)Müslümanların,İslâm ideolojisini bir siyasî ve sosyal hareket olarak organize etmeye,İslâma uygun hayat tarzını yaymaya çalışmaları da bu ülkelerin modernleşme yolundan ayrıldıkları manâsına gelmemektedir.(136) Bu yeniler modernleşmenin zaruretinin en az eski Batıcılar kadar kabul etmekle birlikte onlardan çok farklı bir modernleşme anlayışına sahiptirler.(137)

E.Güngör'ün Batılılaşmaya karşı tavrı ve millî kültür anlayışı büyük ölçüde Dündar Taşer'den etkiler taşımaktadır.Dündar Taşer'in etkisi,O'nu Z.Gökalp ve M.Turhan'dan farklı kılan önemli bir etkidir.Gerçi Z.Gökalp "Garp medeniyetindenim",M.Turhan"Garplılaşmak" derken,Batının maddî ilim zihniyeti ve tekniğini almayı kasdediyorlardı.Fakat Z.Gökalp,medeniyeti ve kültürün muhtevalarını tam olarak belirleyememiş ve bu ikisi arasındaki sıkı ilişkiyi,devamlılığı gözden kaçırmıştır.M.Turhan ilmin ve tekniğin maddî kültürde yol açacağı değişmelerin farkında olmakla beraber,bu konu üzerinde fazla durmamış,Batı medeniyetinin olumsuzluklarını ve bunalımlarını söz

(135) a.g.e,ss:17-19
(136) a.g.e,s:22
(137) a.g.e,s:25

konusu etmemiştir.(x) O,sadece Batılılaşma yolunda gider-
ken işe yanlış yerden başladığını,öncelikle ilmin ve tek-
nolojinin alınması gerektiğini söylemiş;diğer sahalardaki
değişmelerin kendiliğinden,tabiî bir şekilde bunu takip
edeceğini belirtmekle kalmıştır.Budeğişmeler nelerdir?
İsteniyor mu? belli değildir.E.Güngör'ün ise temel prob-
lemi,yine Batının modern ilim zihniyetini ve ileri tekno-
lojisini aktarmakla beraber,bunun yol açacağı değişmelere,
Batı medeniyetinin millî kültürler üzerindeki yıkıcı et-
kisine nasıl engel olunabiliceğidir.Bu yüzden O,"Batı
medeniyetine intibak" için seçilecek yolun araştırılma-
sından "bizzat bu Batı medeniyeti denen şeyin sorguya
çekilmesi"ne kadar gelmiş,Batı medeniyetinin kaynaklarını
temel esprisini,çıkamazlarını esaslı bir şekilde araştır-
mış,teknolojinin kültüre etkileri üzerinde durmuştur.

2. Batı Medeniyeti ve Teknoloji Meselesi:

a) Batı Medeniyeti ve Çıkamazları:

E.Güngör'e göre Türk aydınına "Batı medeniyetinden
başka medeniyet yoktur,ona dahil olmayanlar yok olmaya
mahkumdur" dedirten ve kendi medeniyetini inkâra götüren
şey,kendisine batılı fikir adamlarının bakış açısından
bakmaktır.Türkler kendi müesseselerinde mutlak şekilde
değişiklikler yaparak eski kudretlerini kazanmaya karar
verdikleri günden itibaren eskilik,yenilik,değişme,mo-

(x) Bkz.M.Turhan,Garplılaşmanın Neresindeyiz.
E.Güngör'e göre,M.Turhan'ın bu tutumunun sebe-
bi,en çok ihtiyaç duyduğumuz bir şeyi,daha baş-
tan reddeder duruma düşeceğimizi düşünmesidir.
M.Turhan milliyetçi olduğu için kendi manevî
değerlerimizin bize yeteceğini,bunları kaybet-
meksizin modernleşebileceğimizi iddia ediyordu.
Erol Güngör,Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik,
s:140

derlik, gerilik, ilerilik, medeniyet v.s. gibi konularda hep Batılı kaynakların verdiği bilgileri öğrenmişler ve kafalarını bunlarla doldurmuşlardır.

Batıda medeniyetle alâkalı tartışmalar Batı cemiyetinin gelişme seyriyle sıkı sıkıya ilgili ve özellikle Batının 19.Y.Y'da vardığı noktanın Batılı fikir adamlarınca yorumundan ibaretti. Bunlara göre, medeniyet insanlık tarihi boyunca mükemmele doğru tek çizgili bir yol takip etmiştir ve Batı medeniyeti insanlığın eriştiği son merhaledir. (Comte, Marx, Hegel...) Batılı düşünürler dünyanın uzak köşelerindeki ilkel toplulukları insanlığın ilk halinin temsilcileri olarak kabul ediyorlar, onlardan itibaren 19.Y.Y'ın Batı cemiyetine doğru uzun bir çizgi çekiyorlar ve rasladıkları her cemiyeti bu çizginin üstünde bir yere oturtuyorlardı. Yani medeniyet, demokrasi, ferdiyetçilik, sanayicilik, pozitivizm v.s.dir, bunların dışında veya bunlara karşı olan her şey de ilkel. (138) Büyük bir ilmi gelişme ve günlük hayatın maddi çehresini gitgide düzelten bir teknolojik gelişme, her alandaki buluşlar ve bu buluşların pratik hayata intikal eden sonuçları 19.Y.Y'da ilim ve tekniğin insanlığı mutluluğa erdireceğine herkesi inandırmıştı. Yine Newton fiziği ve dünyanın, kâinatın mekanik izahı, herşeyin temelinde maddenin bulunduğunu ve herşeyin mekanik kanunlarına tâbi olduğunu göstermekteydi. Neticede, materyalist ve pozitivist dünya görüşleri yaygınlaştı. İnsan aklının serbest bırakıldığı takdirde herşeyin doğrusunu, iyisini ve güzeli bulacağı düşüncesi liberalizmi doğurdu. Avrupa'nın

Sosyal Darvinci,materyalist,rasyonalist ve liberal düşüncesi sınıf çatışmalarının ve sömürgecilik politikalarının itici gücü olmuştur.(139)

20.Y.Y'da ilk şüphe bulutları belirmiş,fizikteki gelişmeler insan zihninin dünyayı anlamada pasif değil,aktif bir rol oynadığını ortaya koymuştur.Bütün bilgilerin alimlerin sübjektif tasvirleriyle alâkalı olduğu,hakikati aramada ilmin dışında,san'at,din ve ahlâk tecrübe-lerinin de geçerli olduğu düşünülmeye başlanmıştır.Einstein,ilmi araştırmanın hem kaynağında,hem yönlendirilmesinde dini insiyakın bulunduğunu söylemiştir.(140)

E.Güngör iyimserlik havasını bozan sebepleri,şüphe düşüncedeki gelişmeler,iki büyük dünya savaşı,ilmin ve teknolojinin gücünün daha fazla insan öldürmek için kullanılması olarak sıralıyor.(141)Batı dünyasına hakim olan sosyal ve iktisadî organizasyon tarzının ve değerler sisteminin yol açtığı büyük çaptaki tatminsizlikleri ise şöyle sıralamaktadır: 1.İnsan ilişkilerine materyalist menfaat ölçülerinin hakim olması,2.İnsanın beşerî vasıflara hiç tesiri olmayan bir takım dış özelliklere (renk,coğrafi bölge v.s.) göre farklı muamele görmesi,3.Sosyal düzenin sınıf çatışmalarının meçhul âkibetine terkedilmesi,4.İlmin ve teknolojinin put haline getirilmesi,5.En önemlisi;bütün bunlar arasında insanın kendi varlığındaki potan iyeli geliştirmesine imkân verecek bir "hakikî kültür" hayatının kurulamaması."Böyle bir dünya insanı,yani dünya hayatının başı ve sonu olan esas varlığı,düşünüle-

(139) E.Güngör,İslamın Bugünkü Meseleleri,s:70

(140) a.g.e,s:73

(141) a.g.e,s:79

bilecek en iptidai seviyeye indirme yolunda işlemektedir. İnsan gün geçtikçe çiftleşen,yiyip içen,fırsat buldukça başka insanları boğazlayan,niçin yaşadığını düşünmeye fırsat bulamayacak şekilde sürüklenip giden bir varlık haline gelmektedir."(142)

E.Güngör'e göre bugünkü medeniyetin çıkmazlarından biri de,bütüncü hakikat anlayışının kaybedilmesidir.Yani, bugünkü hakikat anlayışı,sadece,realitenin teorik yönüyle araştırılmasından elde edilen bilgiye dayanmaktadır ki bu türlü bilgi eksiktir.Batı düşüncesi nazarı ilme dayanarak vasıtasız bilgiyi ihmal etmiştir.(143)

Dünyanın en büyük buhranlarından biri de mevcut sosyal ve iktisadi organizasyonun insanı ezmesine yol açan veya bu ezilmeyi önleyemeyen çarpık bir değerler sisteminin her tarafa hakim olmasıdır.Değer buhranının temelinde insanın psikolojik ihtiyaçlarının geri plana atılarak maddi kıymetlerin bütün hayatı sarması olayı vardır.Teknolojinin hakim kıldığı değerler,insanı vasıtasız tatmin eden değerleri zayıflatmaktadır.Silahlanma yarışı,milletler ve sınıflararası düşmanlık,sefalet,zulüm ve işkence dünyanın hakim manzarası haline gelmiştir.Batı medeniyeti insanları da makinalaştıran bir teknoloji putuna esir olmuştur.Kapitalist iktisadi gelişme bir "zafer" değildir.Hristiyanlığın dünya hayatını "Sezar"a bırakması ise doğacak sonuçlara katlanmasını bir zaruret haline getirmiştir.(144)

(142) a.g.e,s:80
(143) a.g.e,s:81,s:84
(144) a.g.e,ss:85-86

E.Güngör'e göre modernizm kendi başarısızlıklarını telafi etmeye yarayacak vasıtaları ortadan kaldırmaktadır.Modern insanın,bu ızdırapları göğüslemek için kullanabileceği bir izah sistemi yoktur.İnsanın:Niçin acı çekiyoruz? Niçin bazıları varlıklı,bazıları sefalet içinde? Niçin insan istediği herşeye sahip olabildiği halde içini kemiren bir acıdan kurtulamaz? Hangi hedefler insanı mutlu,hangileri bedbaht eder? gibi sorularına modernizmin cevabı şundan ibarettir:İnsanın isteklerine sınır yoktur,insan hâz veren şeyleri elde etmek acı verenlerden kaçmak için çalışır;en mutlu insan istediklerinin en çoğuna sahip olan insandır.Modernizm insanın isteklerinin ancak pek azını ve sadece bazı insanlar için karşılayabilmektedir.Üstelik,onun yarattığı istekler,daha çok "sahte" isteklerdir.(145)

E.Güngör'e göre,bugün Batının temel değerlerinden biri gibi gözüken "eşitlik" üzerinde ısrarla duruşunun altında,tarihinden kaynaklanan patolojik sebebler vardır.(146)

E.Güngör zamanımızda,insanların dinden uzaklaşmalarını da sanayi cemiyetiyle alâkalı bir mesele olarak görmektedir.İş bölümü ve uzmanlaşmanın şimdiki gibi çok yoğun olmadığı zamanlarda bütün sosyal müesseseler dinle içiçe bulunuyordu.Bilginin,görgünün,dünya görüşünün kaynağı din olduğu gibi,günlük faaliyetlerin büyük bir kısmı da din etrafında organize olmuştu.Modern cemiyette ise din,diger ihtisas sahaları arasında sadece bir tane-

sidir: Manevi ihtiyaçların bir kısmını tatmine yarayan bir saha. Bugün insanlar her bir ihtiyaçlarını birbiriy-
le irtibatı pek bulunmayan apayrı müesseseler vasıtasıyla
tatmin ediyorlar. Kolları bir tarafta, bacakları bir taraf-
ta, kafaları bir tarafta, ruhları bir taraftadır. E. Güngör
bu yöndeki değışmelerin sanayi cemiyeti bünyesini kazanan
Batı ülkelerinde hemen bütün neticeleriyle görülmüş ol-
duğunu, sanayileşme yolundaki cemiyetlerde ise yavaş ya-
vaş görülmeye başladığını belirtiyor. (147)

b) Teknoloji-Kültür İlişkisi:

E. Güngör'e göre yukarda anlatılan neticeler ve ortaya
çıkan olumsuz manzara tek başına teknolojik gelişmenin
değil, onu da içine alan daha geniş bir sosyal çerçevenin
eseridir. Yani esas olarak Batı kültürünün modern tekno-
lojiye, sanayileşmeye verdiği şekildir. Bu büyük maddi güç
Batı kültürünün emrine verildiğinde oldukça olumsuz ge-
lişmelere yol açmıştır. Yoksa E. Güngör'e göre "teknoloji
bizatihi değer yaratmaz". Teknolojinin sosyal ve kültürel
hayatta büyük tesirler yapmakla beraber, bunun ona mahsus
bir değer sistemi vardır, anlamına gelmeyeceğini söyler.
(148) Bugün sanayileşmeye çalışan bütün ülkelerde, bu
neticelerin ortaya çıkmaya başlamasında, bizzat sanayi
toplumunun özelliklerinin, teknolojinin payı olmakla be-
raber, bundan daha çok, bu ülkelerin kapılarını, sanayileş-
meyle birlikte Batı kültürüne açmalarının rolü vardır.
Bunlarda kültürel planda göze çarpan değışmeler, sana-
yileşmeyle alakalı kaçınılmaz değışmeler değildir.

(147) a.g.e, s:245

(148) Erol Güngör, Kültür Değışmesi ve Mil. s:16

E.Güngör'e göre Avrupalılar "Batı kültürü ve medeniyeti birbirinden ayrılmaz" derken haklıdırlar.Bugünkü Batı medeniyeti,Batı kültürünün dünyaya yönelik,faydacı zihniyetinin bir ürünüdür.Tabii ki zihniyetin iyice yerleşip yaygınlaşmasında da teknolojik gelişmelerin etkisi vardır.Avrupa kültür ve medeniyeti mükemmel bir şekilde birbirine bağlanmış,bütünleşmiştir.Fakat E.Güngör bu kültür-medeniyet bütünleşmesinin,oradaki teknik ve ilmi gelişmelerin ancak kültürle bir arada gidebileceği demek olmadığı kanaatindedir.Kültür ve Medeniyet (x) bir bütün meydana getirdiği zaman,bu bütünün parçaları -meselâ medeniyet- başka bir bütünün içine girdiği takdirde,evvelkinden farklı bir manâ kazanır.Modern teknoloji de Avrupa ve Amerika dışında bir kültür bölgesine yerleştiği zaman,artık orada Avrupadakinin aynı olmaz.(149) E.Güngör buna "Özümleme" değiştirerek bünyeye alma diyor, bu görüşü destekleyen örnekler olarak Japonya,Kore,Çin'den söz etmektedir.(150) Fakat başka bir yerde Japonya örneğinde tereddütlü olduğu göze çarpıyor.(151)

E.Güngör özellikle Türkiye'de bu tartışmanın yersiz ve zamansız olduğu kanaatindedir.Çünkü Türkiye'de tabii şekilde seyreden bir teknolojik gelişme ve buna bağlı olarak kültürel değişimler olmamıştır.Türkiye'de öncelikle tepeden inme bir anlayışla Batının kültürel değerleri yerleştirilmeye çalışılmıştır.Atatürk inkılâplarının hepsi de Avrupa kültürünün aktarılması mahiyetindedir.(152)

(x) Bu cümlelerde medeniyet,dar anlamda ilim zihniyeti ve teknik gelişmeler olarak alınmıştır.

(149) a.g.e,s:19

(150) a.g.e,s:30

(151) E.Güngör,Türk Kültürü ve Mil.s:227

Daha modern teknoloji gelmeden, millî kültürden pek çok şey gidebilmiştir.(153) Teknolojik değişimler sonradan başlamış, bunu muhafazakâr kesim gerçekleştirmiştir. E.Güngör'e göre Avrupa'nın modern ekonomisini ülkeye sokmakta büyük rol ve mevki sahibi olanlar, geleneksel yerli kültür unsurlarına bağlı kalmışlardır.(154) Kanaatimizce bu konu biraz tartışmalıdır.Yine de bunların, eski Avrupacı ekibe nisbetle daha yerli oldukları bir gerçektir.

E.Güngör'e göre esas olarak veya genelde teknoloji bir vasıtaadır,onu şu veya bu yolda kullanmak bize kalmıştır.Teknoloji hem faydalı,hem zararlı yollarda kullanılabilmesine göre,kendisi tek başına ne faydalıdır,ne zararlı.Değerleri yaratan teknoloji değil insandır.(155)

"...Fikirlerle davranışlar arasında bir sebep-netice münasebeti kurarız.O halde,insanların teknolojik değişmeye intibakları konusunda,onların fikirlerinin niçin önemli bir rolü olmasın? Veya kültürün takındığı tavır,teknolojinin gidişini niçin etkilemesin?" E.Güngör'e göre bugünkü sanayi inkılâbı da,kültürdeki değişmelerin maddî hayata yansımasıdır.Batı insanının tabiata,dünyaya,insana bakışının,yani "zihniyetinin" bir yansıması.(156)Burda "netice sebebi yaratır mı?" diye sormak lâzım.

E.Güngör bu görüşlerine rağmen,meseleyi burda bırakıp "aklımızı kullanalım" demenin de bir faydası olmadığı kanaatinde..Batı teknolojisinin getireceği zarurî ve kaçınılmaz değişmeler olduğunu da vurgular.Batı'dan sadece

(154) ag.e,s:16
(155) a.g.e,s:17
(156) a.g.e,s:28

şunları,şunları alalım,millî kültürümüzü koruyalım diyenlerin kültür-medeniyet ayırımını çok basit seviyede ele aldıklarını (157) ve kültür değişmesini bir ihtiyaç listesi tertip etmekten ibaret gördüklerini söyler.(158)

O'na göre teknolojinin millî kültürleri aşan,milletlerarası bazı ortak özellikleri vardır ve bu ortak özelliklerin doğurduğu problemler bütün milletleri şu veya bu derecede tedirgin etmektedir.Mesele sadece Batı teknolojisi değil,Batı'nın ilim ve tekniğidir.Modern teknolojiyi doğuran ilmi gelişmenin insanların dünya görüşlerinde,insan münasebetlerinde,siyaset ve idare anlayışında bir takım değişmeler meydana getirdiği ortadadır.(159) Teknolojinin gerisinde modern ilimle birlikte gelen bir değer sistemi vardır.Bunlar:özel bir rasyonalite anlayışı,tabiata hakim olma ve kullanma eğilimi,problem çözücü tavır,üretkenlik ve verimlilik,"kâr" anlayışı v.s.dir.

(160) Modern teknolojiye sahip olmak,bazı manevî-sosyal ve kültürel unsur veya unsur komplekslerinin atılıp,yerlerine yenilerinin alınmasını gerektirir.Meselâ aile ve bölge bağlarının bir yana bırakılması,ve rasyonel hesaplara dayanan münasebetlerin gelmesi gibi.En azından zaman ve sürat anlayışlarının değişmesi...(161)

E.Güngör teknolojinin,milletlerarası özelliklerini şöyle sıralıyor: 1.Teknolojik değişme karşısında herhangi bir engel tanımamaktadır.Devamlı ilerleme ve yayılma halindedir. 2.Teknoloji,çok defa kültür değerleriy-

(157) a.g.e,s:20

(158) E.Güngör,Türk Kültürü ve Mil.s:103

(159) E.Güngör,Kültür Değişmesi ve Mil.s:20

(160) a.g.e,s:28

(161) a.g.e,s:17

le çatışma haline girmektedir. Bu etkiler, başlangıçta bilinmez. Mukavemet edilirse de, bu mukavemetin teknolojiyi önlediği görülmemektedir. Kültür ve sosyal organizasyon üzerindeki olumsuz etkileri, teknolojiden ziyade kültür ve sosyal organizasyonun yeniden ele alınması yoluyla düzeltilmeye çalışılmaktadır. 3. Teknolojinin, doğrudan ve dolaylı tesirleri vardır. Dolaylı tesirler kontrol edilebilmektedir. 4. Teknoloji, kültürün gelişmesi ve yaygınlaşması için büyük imkânlar vermektedir. Kültür, yeni araçlar kazanmaktadır. Hem ifade gücünü artmasını hem de yayılmasını sağlamaktadır. Yine artan boş zaman dolayısıyla insan daha çok zaman ve emeğini kültüre ayırabilmektedir. (162)

E. Güngör, teknolojinin diğer bazı özelliklerini L. Mumford'dan naklediyor: "Dakiklik, makine gücü, mamul maddeler, zaman ve mekân farklarının azalması, işin ve üretimin standartlaşması, insanların birbirine olan bağımlılıklarının (maddî olarak) artması." Modern tarzda üretim, işbirliğine ve bir uzmanlar ordusuna muhtaçtır. Tüketim alışkanlığı artmakta, teknisyenler ve teknokratlar yeni bir üst sınıf meydana getirmektedir. Neticede, teknoloji alet değil, cemiyet bünyesinin her tarafına nüfuz etmiş ve onun vazgeçilmez malı olmuş bir sistemdir. Mc Dervott da teknolojiyi "...teknik maharet sahibi bulunan küçük grupların, büyük insan grupları, olaylar ve makinalar üzerinde kurdukları rasyonel kontrol sistemleri" olarak tanımlıyor. "Modern Teknoloji bu haliyle demokrasi içinde bir tehlikedir." Erol Güngör de teknolojinin insanları

birbirine muhtaç hale getirmesiyle,ferdî hürriyetleri azalttığını ve insan ile eseri arasında anlamlı bir bağlantının olmayışının "yabancılaşma" yı getirdiğini belirtmektedir.(163)

Biz de bunlara sanayileşmenin ve teknolojinin,tabiat ve çevre,insan sağlığı,kuşlar ve balıklar da dahil olmak üzere bütün canlılar üzerindeki olumsuz tesirlerini ilave edebiliriz.

Pek çok ilim adamı sanayileşmiş dünyanın her tarafa birbirine benzer cemiyetler meydana getirdiği görüşündedir.Daha önce Sombart,Veblen,Durkheim gibi tanınmış sosyologlar bu görüşü işlemişlerdi. Zamanımızda da aynı görüşü paylaşan pek çok sosyal ilimci vardır?bütün bu görüşler son yıllarda "convergence" (odaklaşma) hipotezi adı altında formülleştirilmiştir.(164) Bu hipotezin savunucularından Kerr,Dunlop,Harbison ve Mayers;sanayileşmenin kendine göre bir mantığı olduğunu ve sanayileşen bütün toplumların birbirine benzeyeceğini söylerler.(165)

Odaklaşma hipotezine karşı çıkan Reinhard Bendix "tam olarak sanayileştikleri taktirde" şartına bağlı bu görüş ve yaklaşımları destekleyecek çok az delil olduğunu belirtmektedir.Bendix,görülen benzerliklerin sadece mesleki değişme,şehirleşme gibi noktalarda olduğunu,"sanayi toplumu" kavramının ise sanıldığı gibi basit ve açık bir kavram olmadığını söylemektedir.O'na göre tam manasıyla modernleşmiş bir toplumun bütün geleneksel unsurlardan arınmış olacağı fikri manasız bir soyutlamadır.(166)

(163) a.g.e,ss:25-27

(164) a.g.e,s:29

(165) Clark Kerr, vd. Industrialism and Industrial Man, Harward Üniversty Press, 1960, s:46

E.Güngör'de Bendix'e yakın düşünmektedir.O'na göre sanayileşen toplumlar,bir çok bakımdan benzerlikler göstermektedir.Fakat bu benzerliklerin kültürün temel değerlerinde de bir birlik yaratacak şekilde geliştiği iddiası bir tartışmalıdır.E.Güngör bütün bu tartışmaları (167) dahi,kültürün bir yansıması olarak kabul eder.Yani bütün olumsuz gelişmelere,baskılara rağmen,insanın,insan ruhunun ayakta kalışı,direnişi...

(166) İhsan Sezal,(Der.) Sosyoloji Yazıları,Uludağ Ün.Basımevi,Eursa,1983,SS:81-82

(167) Erol Güngör,Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, s:30

B Ö L Ü M I V

ÇÖZÜM VE TAVSİYELER

Bütün bu olumsuzluklara bakarak, teknolojiyi reddetmek mi gerekiyor? Veya bu mümkün mü? Erol Güngör, bu gün modernleşmenin kolayca itiraz edilebilecek bir fenomen olmaktan çıktığını söylüyor. Herkes, milletlerarası güç dengesini korumak, kendi lehine bozmak veya eşitlemek için teknolojiye mecburiyet duymaktadır. (1) Teknolojinin getirdiği imkânlar açıktır, o kimin elindeyse "tebliğ" imkânı da ondadır. Bugün, çocuklarımızın ahlâkı bozuluyor diye şikayet ettiğimiz yabancı diziler, üstün sinema bilgisi ve ileri teknik imkânların ürünüdür. Buna benzer nice örnek sayılabilir. Bunlar düşünülme bile, geriye dönüş mümkün değildir. E. Güngör, insanlık tarihinde maddî gelişmenin hep ileriye doğru olduğunu söylemektedir. (2) (x) Yıllardır açlık, yoksulluk, hastalıklar ve ağır fizik şartlarıyla mücadele eden kendi insanımızı ve daha nice insanı ilmin, tekniğin, tıbbın imkânlarından mahrum edemeyiz. Mahrum etmeye kalksak bile bu mümkün değildir. Batının sevmediğimiz tarafları gelmesin diye, teknolojisini de reddet-

(1) Erol Güngör, Kültür Değişmesi ve Mil. s:25

(2) İslâmın Bugünkü Meseleleri, s:87

(x) Bu görüşe rağmen E. Güngör, başka bir yerde "Batı medeniyeti insanlığın büyük ve uzun macerasında ancak belli bir safha teşkil etmektedir... İnsanlığın binlerce yıllık medeniyet tarihinde bugünkü teknolojik medeniyet yoktu, yarın da olma-

mek, iktisadî kalkınmayı engelleyerek bu ülkeyi veya başka ülkeleri yine ona bağımlı kılmak, onun tarafından sömürülmesine izin vermektir. O sevmediğimiz taraflar zaten güçsüz olduğumuz için gelmedi mi?

Teknolojinin, aletin her problemi hallededeceğini düşünmek, ona insanın üstünde bir güç izafe etmek kadar; her kötülüğün teknolojiden geldiğini düşünmek idraksiz-şuursuz aletlerden korkmak^{da} teknolojiyi putlaştırmaktır. Hele önümüzde İslâmın doğruları dururken elimizde böyle bir imkân varken, makinanın bize hükmedeceğini düşünmek, islâma ve onun şekillendirdiği insana inanmamak, güvenmemektir.

E. Güngör ilim ve teknolojinin yürüyebilmesi için şart olan bazı zihniyet ve davranış değişikliklerini olumlu karşılar. Bunlar, ilmi zihniyet, rasyonel düşünce, çalışma disiplini, ufuk genişliği gibi hususlardır. (3) O'nun asıl değişmesinden ya da kaybolmasından korktuğu manevî unsurlar, yani din ve ahlâk değerleri ile bunların dış tezahürleri olan unsurlar, yani maddî kültür dediğimiz camî, musukî, el san'atları v.s.dir. İlim zihniyeti ve rasyonel düşünce ile din ve ahlâk değerlerimiz inançlarımız arasındaki ilişkiye,^{yani} bunların uzlaşıp uzlaşmayacağı meselesine gelince, bu, uzun, tartışmalı bir konudur ve şu anda dışımızda olan epistomolojik, hatta metedolojik bir meseledir.

E. Güngör, batı medeniyetinin çıkmazlarından, teknolojinin menfi neticelirinden fazlasıyla haberdar olduğu

halde, modern teknolojinin hiç bir manevî değişmeye lüzum kalmadan alınabileceği kanaatindedir. "Hiç bir manevî değişmeye lüzum kalmadan" derken de daha çok din ve ahlak değerlerini kaydettiğini vurgulamaktadır. (4) E. Güngör'ün bu görüşe varmasında, sanayileşme sürecine rağmen geleneklerini muhafaza eden toplumların bulunması kadar millî kültürün ve millî karakterin daha çok da islâmın sağlam değerlerine ve yaşama gücüne duyduğu güven etkili olmuştur.

E. Güngör "Millî kültür" ya da "millî karakter" derken neyi kasdetmektedir. Bunlar içi boş, havada kalan kavramlar mıdır, yoksa sosyal hayatta karşılıkları var mıdır? Şimdi bunu anlamaya çalışalım.

A- MİLLÎ KÜLTÜR, MİLLÎ KARAKTER

E. Güngör'e göre Batıdan modern teknoloji ile birlikte istenmeyen şeylerin de gelmesi tabiidir. Nelerin iyi nelerin kötü olduğunu kararlaştırmaya kalkmanın anti-demokratik ve gayriilmî yolları getireceği gibi, faydası da olmadığı kanaatindedir. Önemli olan, yerli kültürün zayıf kalmasını önlemek, böylece mukavemet sağlamaktır. Bu gün yapılacak iş budur. E. Güngör, diğer kalkınmakta olan ülkelere bakarak Türkiye'nin bu bakımdan talihli olduğunu söylüyor. Hala direnen bir yerli kültür mevcuttur, aydınların yapacağı ona bir hamle gücü kazandırmaktır. (5)

E. Güngör zannedileceği gibi, meseleyi hafife almamaktadır. "Modernleşen ülkelerin hepsinde de insanî değerlerin teknolojiye feda edilmemesi gayreti görülüyor.

(4) a.g.e, s:17
(5) a.g.e, s:36

Bu işin nasıl başarılacağı büyük bir bilmece halinde ortada duruyor".(6) Kendisi de "bu bilmeceyi çözmek için seferber olmuş" ilim ve fikir adamlarından birisidir.

Erol Güngör, bu gün bizlere çok soyut gelen "millî kültür" ve "millî karakter" kavramlarının arka planını ortaya koymaya çalışmıştır. Hiç olmazsa yeni nesle bazı araştırma yolları göstermiş, dikkatleri bu konuya çekmiştir. Kendi şahsiyetiyle bile önümüze bir millî karakter  rneği koymaya çalışmıştır. O'nun yaptığı "Türk münevverinin karanlıkla el yordamıyla yakaladığı bazı ipuçlarının hakiki kıymetini anlayabilmesi ve parçaları bir bütün haline getirebilmesi için ona ışık tutmak"dır. Ve bu ışığın aydınlattığı küçük bir nokta:"...Türk münevveri yüz yıl önceki türkçeyi kullanmayacak, ama bin yıl önceki türkçe metinleri bile anlayacak; yeni harfleri kullanacak, ama  niversite kapısı önündeki kitabeyi görünce alık alık bakmayacak; demokrat olacak ama atalarının siyasi ve idari dehasından faydalanmasını bilecek".(7)

E. Güngör, millî kültür ve yabancı kültür diye birbirinden tamamen ayrı, bağımsız mevcudiyetlerden bahsetmenin doğru olmadığı kanaatindedir. O'na göre hiç bir kültür, başkalarıyla temastan ve onların etkisinde değişmekten müstağni sayılamaz. Fakat yine de her kültürü hususi vasıflara sahip bir bütün olarak alabileceğimizi belirtir. (8)

Millî kültür araştırmasında iki yaklaşımdan söz eder: subjektif ve objektif yaklaşım. Subjektif yaklaşımda,

-
- (6) E. Güngör, İslamın Bugünkü Meseleleri, s:58
(7) E. Güngör, Türk Kültürü ve Mil. ss:131-132
(8) E. Güngör, Dünden Bugünden, s:157

millî kültürün nasıl olması gerektiği hakkındaki düşüncelere dayanarak gerçek durum hakkında bir takım değerlendirmeler yapılır, bazı şeyler ilave edilir, bazıları çıkarılır. Objektif yaklaşımda ise herhangi bir anda toplumun bir kesitini alarak büyük çoğunluğun benimsemiş olduğu kültür unsurları ve kompleksleri millî kültür olarak ifade edilir. Millî olan, millete mâl olanıdır. Subjektif açıdan bakınca millete mâl olmuş şeylerin hepsi millî sayılmaz. E. Güngör, bu iki tavadan birini almanın şart olmadığını söylüyor. "Kültürün devamlı değiştiğini kabul ediyorsak, o zaman bütün zaman ve mekânlar için geçerli bir 'millî kültür şeması' çizmenin doğru olmadığını da kabul etmeliyiz. Fakat bu görüş, kültür değişmesini belli bir yönde şekillendirmek gayretlerine karşı sayılmamalıdır... Bu türlü gayretlerin boş olduğunu söyleyemeyiz. (9)

E. Güngör millî karakter araştırmalarında da aynı şekilde iki yol takip edileceğini söylüyor. Birincisi, şu anda yaşayan yetişkin Türk nüfusundan bütün nüfusa örnek olabilecek bir grubun seçilerek onlardaki modal şahsiyetin tesbitidir. Fakat Türkiye'nin bugünkü durumunda böyle bir araştırmanın fazla bilgi veremeyeceği açıktır. İkinci yol, ananevî kültür eserleri üzerinde tarihî bir araştırma yaparak, şimdiki sosyal çalkantı devrine gelinceye kadar teşekkül etmiş ve yerleşmiş bulunan millî karakteri tespit etmektir. Bu türlü bir araştırmanın avantajları yanında riskleri de vardır. Tarihî karakteri

araştırırken değişmeyen ve devamlı unsurlar bulabiliriz.Fakat,tarih araştırması bir davranış araştırması değildir;her hangi bir çağda kültürün ideal edindiği kıymetlerle fertlerin gerçek hayatı arasında ne derece yakınlık bulunduğunu kestiremeyiz.(10)

E.Güngör risklerini göz önünde bulundurarak ikinci usulü kullanıyor.Sadece cansız kültür eserlerine değil, insan davranışlarına ait kayıtlara da bakarak aktüel ile ideal olan arasındaki farkın bir derece kapatılabileceğini belirtiyor.O,karakter derken az çok devamlı davranış temayülleri kesdetmektedir.Bunu anlamak içinde insanın kendisini ve dış dünyayı nasıl gördüğünü,manalandırdığını bilmek gerekiyor.(11)

Millî karakter,bir milletin fertlerini başkaların - dan ayırdeden onlardan farklı kılan hususiyetleri ihtiva eder.(12)

E.Güngör'e göre Türk kültürünün üç ana kaynağı vardır:Müşterek tarih ve dil sahibi bir kavim olarak çok eskiden beri edindikleri vasıflar,yani kavmi hususiyetler;islâmiyet;Anadolu ve Rumeli'nde geçen uzun bir tarih boyunca edinilen bilgi ve tecrübe.(13)Bugün bunlara bir de Batı dünyasının önceleri çok yavaş ve az,sonraları müthiş bir süratle ve muazzam miktarda giren kültür unsurlarını ilave eder.(14)

(10) E.Güngör,Kültür Değişmesi ve Mil,ss:101-102

(11) a.g.e,ss:102-103

(12) a.g.e,s:105

(13) a.g.e,s:106

(14) a.g.e,s:108

E,Güngör tarihî karakterin belirgin özellikleri olan hakimiyet ve fetih,nizam ve devlet fikirlerini,savaşçılık,hareketlilik,disiplin gibi özellikleri Türklerin içinde yaşadıkları sosyal şartlarla izah eder.Orta Asya'daki nüfus artışları yüzünden,devamlı batıya akmaları onları savaşa,hareketli ve disiplinli olmaya sevkettir.Göçebe kültürünün ayakta kalması,büyük ölçüde sağlam ve katı disipline dayanan bir nizama bağlıdır.Türklerin yerleşik medeniyet devrinde de devam ettirdikleri bu nizam,devlet fikrinin üstünlüğüne yol açmıştır.Bu özelliklerden bir kısmı,özellikle üstün devlet geleneği bugünkü Türk halkında devam etmektedir.(15) İslâmiyetten sonra hakimiyet geleneği,yeni dinin kıymetleriyle birleşmiş,gazâ ve cihad prensipleri etrafında devam etmiştir.Fetihlerin gayesi,Tanrı'nın yüce adını her tarafa duyurmak,İslâm'ın üstünlüğünü fiilen yürütmek olmuştur.Din ve Devlet aynı manâ taşıyan birer mefhum haline gelmiş,her türlü gayret ve fedakârlığın din ve devlet uğruna yapılması bir nass olmuştur.Devlet fikrinin üstünlüğüyle birlikte,itaat ve disiplin özellikleri de yerleşmiştir.Tarihî Türk kültüründe,devletin idaresine boyun eğmekle,kazaya rıza göstermek aynı şeydir.Devlet reisine karşı sadece kanun adına başkaldırılabilir,zira onun üstünde Tanrı'nın kanunundan başka kuvvet yoktur.Ama Tanrı'nın kanunu söz konusu olunca,onun karşısında hükümdar ile çobanın farkı kalmaz.(16)

Kuvvetli bir devlet nizamı sayesinde hakimiyet fik-

(15) a.g.e,s:109

(16) a.g.e,ss:109-110

rinin gerçekleştirilmesi ve bu hakimiyetin yüzyıllarca devam etmesi,Türk halkının dünya görüşü üzerinde derin tesirler bırakmıştır.Diğer bütün vasıflarda,bu tesirlerin izleri görülür.(17)

Belirgin karakter özelliklerinden birisi de hoşgörüdür.E.Güngör'e göre bu özellikte yine hakimiyet duygusundan kaynaklanmaktadır.(18)

İslâmiyet getirdiği manevî kıymetler bakımından çok üstündü ve bu üstünlük sayesinde karşısındaki diğer sistemleri mağlup etti.Bu dinin koruyucusu durumuna geçen Türkler ise,aynı zamanda kendi kavmi özellikleri olan cesaret,şecaat,sadelik,teşkilatçılık gibi vasıflar sayesinde İslâmiyetin maddî temellerini pekiştirdiler.(19)

E.Güngör,Türk halkının,batı kültürüne gösterdiği mukavemetin altında hakimiyet duygusunu,islâmiyetin üstünlüğünü ve batı kültürünü temsil edenlerin bıraktığı kötü intibaları bulur.Bu adamlar Türk halkına nisbetle ahlâkî tavır ve davranış bakımından çok aşağılardadırlar.(20)

Türk halkının diğer bir özelliği disiplin ve ağırbaşlılıktır.İslâmiyet saygı ve itaati emrettiği halde, diğer müslüman halklar,disiplin ve ağırbaşlılığı Türkler kadar benimsememişlerdir.(21)Peygamberin hayatı hakkında yazılmış kitaplarda onun hiç bir zaman dişlerini gösterecek kadar gülmediği yazılıdır.Bu özellik nefsine ve hislerine hakim olmakla alâkalıdır.

(17) a.g.e,s:111

(18) a.g.e,s:112

(19) a.g.e,s:113

(20) a.g.e,s:114

(21) a.g.e,s:117

E.Güngör'e göre Orta oyunu gibi kültür eserlerinde komikliğin el kol hareketleriyle konuşmaya,lüzumsuz jestlere bağlanması bu özelliğin bir göstergesidir.Çünkü Türk'e gülünç gelen,bir insanın kendini kısa sözlerle ve sakın bir şekilde ifade edecek yerde,el kol hareketleriyle,bağırıp çağırarak konuşmasıdır.(22)

Diğer bir özellik eşitlik ve insanları değerlendirme de liyakata önem vermektir.(23)

Başka bir özellik kadere rıza göstermek ve tevekküldür.Türklerin dahil oldukları itikad mezhebine göre,insan kendi iradesiyle hareket edebilen bu yüzden de yaptıklarının sorumluluğunu taşıyan bir varlıktır.Burada kader ve tevekkül tanrının takdirini sükunetle ve itidalle karşılamak demektir.Türk halkının sevinç taşkınlıkları ve keder gösterilerinden uzak kalmasının sebeplerinden biri de budur.(24)E.Güngör bütün bu karakter özelliklerini,yabancıların müşahedelerine ve ananevi kültür eserlerine dayanarak ortaya çıkarmaktadır.O,bunların Türk halkının son yüzyıla kadar sahip olduğu tespit edilmiş vasıflar olduğunu belirtiyor.Kültür değişmelerinin çok basit bir hal aldığı son yarım asır üzerinde ise henüz bir hüküm verilemeyeceğini,fakat uzun bir tarihin mahsulü olan vasıfların elli yıl kadar kısa bir sürede kaybedilmesinin sez konusu olmayacağını söylemektedir.O'na göre tarihî karakter vasıflarından ayrılma hareketi halkta değil,münevver tabakada görülmektedir.(25)

(22) a.g.e,s:122
(23) a.g.e,s:123
(24) a.g.e,s:124
(25) a.g.e,ss:125-126

E.Güngör sayılan bu vasıfların,ideal kültür değerleri olduğunu,her kültürün,kendi mensuplarını,ideal değerlerine azami derecede yaklaştırmaya çalıştığını söylüyor.O'na göre geçmişte Türklerle,bu ideal vasıflara büyük ölçüde sahiplerdi,bu vasıflar onların ayırtedici özellikleri halinde ortaya çıkıyordu.Bütün bunlar Türk milletinin büyük bir kültür değişmesi içine girerken ne durumda bulunduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.(26)

E.Güngör bugün Türkiye'de milliyetçiliğin,millî kültür hareketi haline geldiğini söylüyor ve milliyetçilerin millî kültür anlayışlarını şöyle özetliyor:1.Millî tarih içinde yeri olmayan kültür unsurlarını ve değerlerini millî kültür içinde saymamak.Bunun tek istisnası teknolojidir.Tarihi değerler hem zamanın çetin imtahnından geçmiş hem de millî kültürün diğer unsurlarıyla ahenkli bir bütün teşkil edecek şekilde asimile olmuştur. 2.Teknolojik değişimin mutlaka kendisiyle birlikte diğer değişimleri de getireceğini,böylece teknolojisini aldığımız ülkelerin kültürlerini de alacağımız fikrini kabul etmemek.3.Batı medeniyeti dışındaki toplumları "Batı-dışı" veya "Batılı olmayan" diye ayırıp hepsini aynı kategoride sayan düşünciyi reddetmek.Çünkü,gelişmiş toplum yapısı,kıymetli bir kültürel geleneği,yüzlerce yıllık müesseseleri bulunan bir ülke ile,bunlardan mahrum,sadece siyasi istiklâli bulunan ülkeler bir tutulamaz.(27)

(26) a.g.e,ss:127-128

(27) E.Güngör,Dünden Bugünden,ss:167-168

E.Güngör, millî kültürün gelişmek için, çağdaş gelişmelere ayak uydurması gerektiği kanaatindedir. Burda çağdaş gelişmelerden kasdedilen; yeni san'at formları, yeni bilgiler ve tekniklerdir. Meselâ, halk danslarını milletlerarası değer halinde ortaya koyabilecek kareograflar gibi. Meselâ Türk müziğinin gelişmesini sağlayan Saadet-tin Arel bunu, Batı bilgileriyle mücehhez olarak yapabilmıştır. (28) O'na göre millî kültüre yabancı kültürler karşısında bağımsız ve itibarlı bir şahsiyet kazandırmanın birinci ve en önemli şartı, bu kültürü çağdaş standartlar karşısında değerlendirebilecek insanlar yetiştirmek, bu insanlardan meydana gelen araştırma kurumları ve eğitim müesseselerine her türlü resmî ve özel imkânı sağlamak, bunları yaparken de modern insanın kültürel ihtiyaçlarına cevap vermek durumunda olduğumuzu hiç bir zaman akıldan çıkarmamaktır. (29)

E.Güngör'e göre, millî kültürleri yaşatma ve geliştirme davasının hedefi; dünya medeniyetinin soysuzlaşmasını önlemek, cemiyetleri soysuz değişmelerin açık pazar halinden kurtarmaktır. "İnsan nesli devam edecekse mutlaka yeni kültür formları da bulunacaktır. Böyle bir değişmenin imkânlarına insanlık ne dereceye kadar sahiptir? İşte bu nokta da modern medeniyetin millî kültürler üzerindeki tahribatı bizi daha uyanık olmaya zorlamalıdır... Teknolojik gelişme birgün dünyanın hertarafını birbirine benzer bir hale getirirse, modern medeniyetin daha ileri ve yüksek bir seviyeye istihalesi için gereken fikirler hangi toprakta yetişecektir." (30)

(28) a.g.e, s:172

(29) a. s:174

E.Güngör'ün millî kültür anlayışı Z.Gökalp'inkinden farklıdır.Osmanlı cemiyetinde millî ve millî olmayan diye iki ayrı kültür olduğuna inanmaz.Tek bir kültür vardır ve "bu kültürün temel kıymetleri herkes tarafından paylaşılır."(31) Gökalp gibi düşününce,aruzla yazan Yunus'u,Y.Kemal'i;Battal Gazi'yi,Hazreti Ali cenklerini millî saymamak gerekeceğini belirtir.(32) İslâm medeniyetinin millî karakterimizi bozduğunu iddia edenlere karşı da "en büyük temsilciyi biz olduğumuz bir medeniyetin millî karakterimizi bozduğunu nasıl söyleyebiliriz?" demektedir.(33) O'na göre adalet ve şefkat,vekâr,manevî derinlik gibi en önemli millî hasletlerimiz İslâm kaynaklıdır.(34) E.Güngör için Türk milleti dolayısıyla Türk millî kültürü,İslâmın kabulüyle birlikte ortaya çıkmıştır.Dağınık Türkmen grupları,İslâmla bağlanarak bir millet teşkil etmişlerdir.O'na göre millet,maddî bir varlığa manâ veren bir bağlantı sisteminin adıdır.Hacı Bayram,Hacı Bektaş,Yunus ve Mevlâna bu manevî binanın temel taşları olmuşlardır.(35)

E.Güngör'e göre Anadolu'nun fetih ve iskan tarihlerinden Bursa fethine kadar geçen zaman,dağınık Türk unsurlarının bir millet birliğine kavuşturulma hazırlıklarıyla geçmiştir.E.Güngör,Batılîların millet tarifine tam uymayan bu birlik hareketine "ümme içinde millet olma"

(30) E.Güngör,Türk Kültürü ve Mil.ss:113-115

(31) a.g.e,s:84

(32) a.g.e,ss:85-86

(33) a.g.e,s:49

(34) a.g.e,s:79

(35) a.g.e,s:197

demektedir.Çünkü O'na göre kabile kültürünü aşarak çeşitli Türk gruplarını birleştiren asıl bağlar İslâm'dan geliyordu.İslâmiyet özellikle şehir merkezlerine hakim olarak yerleşik medeniyet istikâmetinde büyük bir hamleyle yol açtıktan sonra,bütün Türkleri birleştiren en büyük kuvvet haline gelmiştir.(36)

E.Güngör'e göre Anadolu'ya gelen Türkmen kitlelerinin "taş ve toprak arasında yapılmaları"nda en büyük rolü oynayan iki büyük müessese vardır:Medrese ve tekke. Medrese,nisbeten küçük bir zümreye hitabederken,tekkeler geniş halk tabakalarına hitap ediyor,hatta göçebe Türkmenlere kadar nüfuz ediyordu.(37)"Bizim halkımız içtimai terbiye ve birlik şuurunu daha çok tarikatler vasıtasıyla kazanmıştır,fakat bu da medrese sayesinde olmuştur. Medrese bilgisi,bir inanç ve ibadet sisteminin mihenk taşıdır,çünkü o yazıya dayanan medeniyetin ve yazıya dayanan medeniyetin ve yazılı geleneğin temsilcisidir... Bu yüzden (tarikatların) ana kaynaktan -şeriatten- ayrılıp ayrılmadığını öğrenmek için daima medresenin ölçüleri birer standart olarak kullanılır."(38)

E.Güngör için,bizim kültürümüzün çekirdeği,özü dinî inançlarımız ve ahlâkımızdır.Muhakkak ki bu öz tek başına " illî kültürü" oluşturmaz.İslâm dinine mensup bir çok millet vardır."Millî kültür" bu özle beraber,ona ait açık ifade şekillerini,yani maddî kültürü de içerir. Dil,tekkeler,tarikatler (Türklere has olanlar),mevlid, ilâhiler,camii sitilleri v.s. yukarda millî kültürden kesit olarak anlatılan özelliklerin hepsi de Türklere

hastır, bu yüzden millîdir. Millî kültür eski kültürümüzden gelen kavmî özellikler ve kültür eserleriyle (Dil, yörük kilimleri, sazlar, kıyafetler, ayinler v.s.) Anadolu'da geliştirilen kültür eserlerini de ihtiva eder. Bunlar da kültürün özüne ters düşmedikçe millî kültüre dahildir. Bu öze ters düşen kavmî özellikler (nazara karşı kurşun dökmek, büyü yapmak, ölüden, cansız eşyadan medet ummak v.s.) millî kültürden sayılmamalıdır. Objektif olarak böyleyse bile, millî kültürü geliştirmek, yaşatmak derken kesinlikle bunlar anlaşılmamalı, aksine bunlara müdahale etmek anlaşılmalıdır.

Biz, E. Güngör'ün "millî kültür" anlayışını böyle kavriyoruz. O, meselâ millî kültürün yaşama gücü derken, aynı zamanda islâmiyetin yaşama gücünden bahsetmektedir: "...Üstünde yığılan kül tabakalarını aralayacak olursanız, Türk hayatında islâmın bir kor halinde yattığı görülür." (39) Aşağıdaki pasaj, millî edebiyat vücuda getirmek isteyenlere bazı tavsiyelerde bulunduğu bir makalesinden alınmıştır: "Millî kültürün motiflerini işlemek isteyen bir yazar, bu kültürün temel prensiplerinin yaşanan hayatla ilgili noktalarını bulmalı, hayatımızın problemleri karşısında millî kültürün verdiği çözüm yollarını tartışmalıdır. Halbuki bizde millî kültürün daha çok 'geçmişe hasret duymak' veya geçmişi di-

(36) a.g.e, s:200

(37) a.g.e, s:201

(38) a.g.e, s:202

(39) E. Güngör, İslâmın Bugünkü Meseleleri, s:123

riltmek gibi sosyolojik manâda bir 'gelenekçilik' halinde kullanıldığı görülmektedir. Millî kültürün tarih halinde kullanılması bizim o kültüre tamamiyle sahip olmadığımızı, aramızda organik olmaktan ziyade bir duygusal bağ bulunduğunu gösterir. Yeni nesiller İslâmı ancak gençlik çağlarında bir tarihi vak'a olarak keşfettiler. Kendileri o kültürle özdeş görünüyorlar, onu yeni Türkiye'nin kültürel hüviyet ve şahsiyet kazanmasında başlıca kaynaklardan biri olarak kullanmak istiyorlar, ama bu kadar istedikleri şeyi kendi benliklerine lâıykıyla sindirmiş değildirler... San'atçıların özellikle edebiyat alanında İslâm değerlerini işlemleri, İslam'ın insanla ilgili konulardaki bakış açısını modern hayat içinde ele almaları beklenir... İslâmî edebiyat denince çok kimsenin aklına İslâm tarihinin olaylarını ve insanlarını ele alan edebiyat eserleri veya din konularında eğitici, öğretici eserler gelmektedir. Hiç şüphesiz Peygamberimizin veya bir din ulusunun hayatını anlatan bir roman da İslâmî edebiyat içine girer; ancak islâmiyet kitaplarda okunan değil, yaşanan bir hakikat olduğu ölçüde kıymet kazanacaktır... Bugünün insanı, bugünün problemleri karşısında İslâm'la yüzyüze gelmelidir." (40)

B- İSLÂM VE İSLÂM DÜNYASI

E. Güngör, bugün Batı medeniyetinin geldiği noktaya ve bütün insanlığın içine düştüğü büyük çıkmaza karşı

tek alternatifin İslâm düşüncesi olduğu görüşündedir. Batıdaki alternatifler Hristiyanlık ve Marksizmdir. Doğuda ise Budizm, Konfüçyanizm ve İslâmiyet vardır. İtikadın temeli; hristiyan medeniyetidir. Marksizm ise küçük grupların iktidarı ele geçirme ve pekiştirme metodu haline gelmiştir. Batı düşüncesi veya medeniyetinin nazarı ilme dayanmasına karşılık, Uzak Doğu sistemleri sezgiye ağırlık vererek, tamamen mistik bir dünya yaratmışlardır. Yani her ikisi de bütünü hakikat anlayışını kaybetmiştir. (41)

İslâm düşüncesi teorik hakikate büyük önem verir, akla hitap eder. Evrendeki her şey Allah'a ait birer âyet (işaret) tir, insanlar bu âyetlere vâkıf olmalıdır. Kur'anda ve hadislerde ilmi teşvik ve takdir eden sözlerin benzerine başka hiçbir inanç sisteminde raslanmaz. İslâm inancına göre insanın dışında bir realite mevcuttur, yani eşyanın hakikatine inanırlar. "Eşyanın hakikati" akla ait prensiplere uygundur, bu prensiplerle kavranır. Realiteyi bilmek hem mümkündür, hem emredilmiştir. Bilgi üç türdür: teorik bilgi; duyu organları aracılığıyla edinilen bilgi; sezgi ile edinilen bilgi. Vasıtasız bilgi, insanın realiteyi mantık kaidelerine bağlı teoriye müracaat etmeksizin doğrudan yaşayarak kavrayabileceğini kabul eder. (42)

E. Güngör kapitalist iktisadî gelişmenin, hayırlı sonuçlar doğurmadığı kanaatinde dir. Ve İslâm'ın liberal-kapitalist bir politikanın dizginsiz at koşturmasına

(41) a.g.e, s:81, s:84
(42) a.g.e, ss:82-83

müsaade etmeyeceğini söyler.İslâm'ın insanları Allah'ın emrettiği istikâmette çalışmaya,yasakladığı yoldan da kaçınmaya teşvik etmeyen yahut buna engel olan bir sosyal düzeni hoş görmesine imkân yoktur.Bunu sağlayacak müesseseleri de getirmiştir.İslâm'ın hakim olduğu yerlerde sınıf mücadelesi,ırk kavgası,kölelik ve emperyalizm görülmemiştir.Câmide eşit gördüğü bir insanı,sokakta hayvan sayan bir islâm cemaati da görülmüş değildir.(43)

"İslâmın modern teknolojiye karşı takınacağı tavır elbette ona karşı çıkmak olmayacaktır...İslâmın maki-neleşmeye karşı getireceği çare teknolojiyi reddetmek değil,onu daha yüksek bir değer sisteminin emrine vermek olacaktır."(44)

"İnsan için bu hayatı bir kördüğüşü olmaktan çıkaran bir anlayışa ihtiyaç görülüyor.Bu anlayış hem günlük hayatın ötesinde değerleri hedef almalı,hem de tatmin edici olmalıdır...realitenin üstüne çıkarken,ondan...kopmamak...Günlük hayattaki menfaat çatışmalarının ötesinde bir değer tanımayanların felsefesi insanı bir 'dolap beygiri' derecesine indirmiştir;o hayatı büsbütün inkâr edenlerin ise,insanı,bir 'miskinlik felsefesi' içine hapsetme tehlikesi vardır...İslâm tam bir denge felsefesi getirmiştir."(45)

E.Üngör'e göre İslâm Hristiyanlıktaki manâsıyla

-
- (43) a.g.e,s:86
(44) a.g.e s:86
(45) a.g.e,ss:88-89

lâik değildir.İnsanın dünyasını maddî ve manevî veya Kayzer'in sahası ile İsa'nın sahası diye ikiye ayırmıştır.(46)

E.Üngör,İslâmın dünya çapında bir "huzur" ve "eşitlik" dayası olduğunun herkese anlatılması gerektiğini vurguluyor.(47)

E.Üngör'e göre İslâm'ın Batı kültür ve medeniyeti karşısında direnebilmesi,ancak bütün islâm ülkelerinin birleşerek,bir İslâm Bloku oluşturmalarıyla mümkündür.Çünkü,komünist bloka girmenin ölüm olduğunu artık herkes anlamıştır.Batı ise ayrı bir dünyadır;tarihi gelişmesiyle,sosyal organizasyonuyla,manevî temelleriyle,iktisadî ve siyasi kaderiyle her ayrı bir dünya olmuştur.Müslümanların bu iki yabancı âlem karşısında müstakil bir hüviyet taşımaları,ancak İslâm Dünyası diye ayrı bir blokun teşekkülü halinde söz konusu olabilir.Ancak,bu birlik şuuru içinde dayanışma ve ortak eserler vücuda getirme imkânı doğacaktır.(48)

(46) a.g.e,s:58
(47) a.g.e,s:31
(48) a.g.e,s:192

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmadaki amacımızı 1."Kültür","medeniyet",
"millî kültür" kavramlarına açıklık getirmek,2.Erol
Güngör'ün Türkiye'deki kültür değişmesi vakıasına na-
sıl baktığını sistemli bir biçimde ortaya koymak olarak
belirlemiştik.

Çalışma sonucunda Erol Güngör'ün "Kültür","Maddî
Kültür","Manevî Kültür" ve "Millî Kültür" kavramları-
nı açık-seçik tanımladığı,sınırlarını ortaya koyduğu
anlaşılmıştır."Medeniyet" kavramında ise Erol Güngör'
de de belirsizliğin devam ettiği görülmektedir.

Türkiye'deki kültür değişmesi vakıasını Erol
Güngör mecburî kültür değişmesi olarak nitelendirmekte-
dir.Modernleşme meselesini Türkiye özelinden çıkararak
bütün İslâm ülkelerinin bütün insanlığın meselesi ola-
rak ortaya koymuştur.Convergence (odaklaşma) hipote-
zine karşı millî kültürlerin devamı hipotezini getir-
miştir.

Çalışma sonunda Erol Güngör'ün meselelere yakla-
şımının hissî ve ideolojik olmayıp,objektif ve ilmi
anlaşılmıştır.
olduğu/Batı ve Doğu kültürlerine derin nüfuzu,Türk
cemiyet yapısını yakından tanıyışı ve sahip olduğu ilmi
zihniyet,sosyoloji bilgisi O'nu diğer Türk aydınlarının
içine düştüğü aşağılık kompleksinden uzak tutmuş ve
farklı kılmıştır.

Erol Güngör;Ziya Gökalp,Fuat Köprülü,Mümtaz Turhan'

lardan beri süregelen zincirin son halkasıdır.Bu çizgi O'nda en olgun ve mükemmel şeklini bulmuştur.O'nu bu mükemmelliğe ulaştıran şüphesiz ferdî kabiliyetleri yanında,geçirilen tarihî süreç boyunca ortaya çıkan gerçekler,önündeki misallerdir.

Erol Güngör'ün temel endişesi -ki bu,bugün/^{bütün}dünya- nın endişesidir- yeryüzünün alacağı monoton şekle, makineleşmenin getirdiği yabancılaşıma (kendine yabancılaşıma,self-alienation) engel olmaktır.Bu monoton şekle karşı millî kültürlerin muhafazasını,kendine yabancılaşıma karşı İslâmî değerleri koymaktadır.

Erol Güngör'ün temel endişesi kendini içinden çürüten,yıkılmaya yüz tutan bir medeniyetin,yüzünü doğuya çevirdiğinde burada ihtiyacı olan "ruh"u,değerleri, millî renk ve zengin kültürleri bulabilmesidir. Ancak bu sayede teknik bütün muhteşemliğiyle yine kullanılacak,fakat insanlık için cazibe merkezi olma özelliğini kaybedecektir.Ancak bu sayede,insanın eşyayla birlikte nesneleşmesine engel olunabilecektir.Ancak bu sayede teknoloji,yüksek ruhun,kültürün emrinde kullanılan faydalı bir araç olacaktır.

Aslında bunları bugün batılı düşünürler de söylemektedir.Fakat onların elinde bunu yapacak herhangi bir imkân yoktur veya artık kalmamıştır.İşte Erol Güngör'ü onların üstüne çıkaran,onlardan da farklı kılan gösterebileceği bazı alternatiflerin bulunuşudur.Yine Erol Güngör'ü,ülkemizde "millî kültür" veya "İslâm" diyen aydınlardan farklı kılan,O'nun bu imkânlarla birlikte

sosyal ve tarihi şartların,sosyolojik gerçeklerin
farkında oluşudur.

K A Y N A K Ç A

EROL GÜNGÖR'ÜN ESERLERİ:

A-Telif Eserler

1.Kitaplar:

- Türk Kültürü ve Milliyetçilik,Ötüken Yayınları,4.Baskı,İstanbul,1980
- Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik,Töre-Devlet Yayınevi Ankara,1980
- Dünden Bugünden (Tarih-Kültür-Milliyetçilik) Mayaş Yayınları,Ankara,1982
- İslâm'ın Bugünkü Meseleleri,Ötüken Yayınevi,2.Baskı,İstanbul,1982
- İslam Tasavvufunun Meseleleri,Ötüken Neşriyat,İstanbul 1982

2.Makaleler

- "Kültür Temaslarının Atitüdler Üzerine Tesiri" (Mezuniyet Tezi),Tecrübi Psikoloji Çalışmaları III,İstanbul,1961
- "İntiharlar ve İçtimai Kıymetler",Klinik Symposium Dergisi,Sayı:1,İstanbul,1962
- "The Role of Differential Connotations in Interpersonal Conflict",Tecrübi Psikoloji Çalışmaları VII,İstanbul,1969
- "Halkçılığın Sosyal Temelleri Üzerine Düşünceler",Töre,Sayı:1,Haziran 1971 (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Halk Kültürü ve Münevver Kültürü",Töre,Sayı 2,Temmuz 1971, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Bir Adım İleri,İki Adım Geri",Töre,Sayı:3,Ağustos, 1971, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)

- "Halk ve Politika", Töre, Sayı:5, Ekim 1971 (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "İmparatorluk Halkı ve Sömürge Münevveri", Töre, Sayı:6 Kasım 1971, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Millî Kültür ve Halk Kültürü", Töre, Sayı:7, Aralık 1971, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Batılılaşıma ve Türk Kültürü", Töre, Sayı:8, Ocak 1972 (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Batılılaşıma ve Millî Kültür", Töre, Sayı:9, Şubat, 1972 (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Millet ve Zaman", Töre, Sayı:10, Mart 1972
- "Milliyetçilik ve Medeniyetçilik", Töre, Sayı:11, Nisan 1972, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Kültürde Eski ve Yeni", Töre, Sayı:14, Temmuz 1972, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Dünden Bugüne Geçiş", Töre, Sayı:15, Ağustos 1972 (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Doç.Dr.Erol Güngör'le Bir Konuşma", Töre, Sayı:16 Eylül 1972
- "Taşer'in Büyük Türkiye I", Töre, Sayı:17, Ekim 1972 (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Taşer'in Büyük Türkiye II", Töre, Sayı:18, Kasım 1972 (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Taşer'in Büyük Türkiye III", Töre, Sayı:19, Aralık 1972, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Prof.Dr.Erol Güngör'le Bir Konuşma", Türk Edebiyatı, Sayı:9, 1972
- "Tarihin Roman", Türk Edebiyatı, Sayı:14, 1973
- "Gerçekçi Yazarlara Bir Teklif", Türk Edebiyatı, Sayı:16 1973
- "Ölenler ve Yaşayanlar", Töre, Sayı:20, Ocak 1973, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Din Meselesi I", Töre, Sayı:22, Mart 1973, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Din Meselesi II", Töre, Sayı:29-30, Ekim-Kasım 1973 (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)

- "Din Meselesi III", Töre, Sayı:31, Aralık 1973, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Interpersonal Conflict Reduction the Effect of Language and Meaning Human Judgment and Social Interaction", Hold, Rine Hart, Winston (ed.) 1973
- "Denotative and Connatative Meanings in Interpersonal Conflict", Leadership and Management Appraisal, London 1974
- "Millî Eğitim ve Türk Kültürü", Töre, Sayı:32, Ocak 1974 (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Bir Sosyal Tabaka Olarak Türk Münevverleri", Töre, Sayı:35, Nisan 1974 (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Yeni Türkiye'de Münevver Tabaka", Töre, Sayı:36, Mayıs 1974, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Tersine dönen Eğitim Çarkı", Töre, Sayı:37, Haziran 1974, (Türk Kültürü ve Milliyetçilik)
- "Millî Karakter", Töre, Sayı:38, Temmuz 1974, (Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik)
- "Türk Millî Karakterinin Kaynakları", Töre, Sayı:43 Aralık 1974, (Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik)
- "Kültürde Eski ve Yeni", Tecrübi Psikoloji Çalışmaları, 1974,
- "Özlediğimiz Dünya", Türk Edebiyatı, Sayı:29, 1974
- "Bu ülke Acaip Bir Ülkedir", Türk Edebiyatı, Sayı:30 1974
- "Uygarlık Çıkmazı ve Cemil Meriç", Türk Edebiyatı, Sayı: 32, 1974
- "Milliyetçiler Arasında Birlik Meselesi", Töre, Sayı:40 Mayıs 1975, (Dünden Bugünden)
- "Ziya Gökalp ve Türkçülükte Din Meselesi", Atsız Armağanı, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976
- "Hangi Tarih", Töre, Sayı:74, 1977
- "İlim ve San'at Karşısında Devlet", Töre, Sayı:76, 1977
- "Hatırat Yazanlar", Türk Edebiyatı, Sayı:57, 1978
- "Pornografi ve Edebiyat I", Türk Edebiyatı, Sayı 60, 1978
- "Pornografi ve Edebiyat II", Türk Edebiyatı, Sayı:62 1978

- "Prof.Dr.Erol Güngör'ün Sohbetinden",Türk Edebiyatı, Sayı:71,1979
- "Çocuk Kitapları",Türk Edebiyatı, Sayı:73,1979
- "Avrupa ve İslâm",Töre, Sayı:98, Temmuz, 1979
(İslâmın Bugünkü Meseleleri)
- "Taşer'in En Büyük Hizmeti",Töre, Sayı:97, Haziran 1979
(Dünden Bugünden)
- "Ordu ve Politika",Töre, Sayı:99, Ağustos 1979, (Dünden Bugünden)
- "Elli Yılın Çocukları",Töre, Sayı:101, Ekim 1979, (Dünden Bugünden)
- "Tanzimat Üzerine Birkaç Not",Töre, Sayı:102, Kasım 1979
(Dünden Bugünden)
- "Modernizm Karşısında İslâm",Millî Eğitim ve Kültür, Sayı:5, Aralık 1979 (İslâmın Bugünkü Meseleleri)
- "Edebiyat ve Din",Türk Edebiyatı, Sayı:75, 1980
(İslâmın Bugünkü Meseleleri)
- "Edebiyatın Ölümü",Türk Edebiyatı, Sayı:77, 1980
- "San'at ve Edebiyatta Yozlaşma",Türk Edebiyatı, Sayı: 80, 1980
- "Nesil Meselesi",Türk Edebiyatı, Sayı:84, 1980,
- "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Kültür Politikası"
Millî Eğitim ve Kültür, Sayı:8, 1980, (Dünden Bugünden)
- "Bir Zihin Yapısının Tahlili",Töre, Sayı:108, Mayıs 1980 (Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik)
- "Küçük Şeyler",Töre, Sayı:109, Haziran 1980 (Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik)
- "Medrese İlim ve Modern Düşünce",Töre, Sayı:114, Kasım 1980
- "Milliyetçilik ve Dil",Türk Edebiyatı, Sayı:87, 1981
- "Cemiyetimizde Kültür Değişmeleri", Türk Edebiyatı, Sayı:92, 1981
- "Din Eğitimi",Türk Edebiyatı, Sayı:92, 1981, (Dünden Bugünden)
- "Aydınlık ve Karanlık",Yeni Sözcü, Sayı 14, 8 Mart 1981
- "Etrafımızdaki Tehlike",Yeni Sözcü, Sayı:15, 15 Mart 1981
- "Tek Dişli Canavar",Yeni Sözcü, Sayı 17, 29 Mart 1981

- "Cemiyetin Refleksleri", Yeni Sözcü, Sayı:19, 12 Nisan 1981
- "Yine Üniversite Davası", Yeni Sözcü, Sayı:20, 19 Nisan 1981
- "Elbette Devam Edilecektir", Yeni Sözcü, Sayı:21, 26 Nisan 1981
- "Öyle Diyecekler", Yeni Sözcü, Sayı:23, 10 Mayıs 1981
- "Dışarda Olup Eitenler", Yeni Sözcü, Sayı:27, 7 Haziran 1981
- "Akademiler Meselesi", Yeni Sözcü Sayı:16, 22 Mart 1981
- "Taşer'in Aydınlatığı Dünya", Yeni Düşünce, Sayı:3 Haziran 1981 (Dünden Bugünden)
- "Eğitim Dedikleri", Yeni Düşünce, Sayı:4, Temmuz 1981 (Dünden Bugünden)
- "Önce Vatandaş Gelir", Yeni Düşünce, Sayı:5, Ağustos 1981
- "Kurt Masalı", Yeni Düşünce, Sayı:8, Ekim 1981
- "Türkler İçin Bir Türkiye", Yeni Düşünce, Sayı:10 Kasım 1981
- "Cümleye Malum Olsun", Yeni Düşünce, Sayı:12, Aralık 1981
- "Köy Enstitülerinden Bugüne", Yeni Düşünce, Sayı:13 Aralık 1981
- "Hilmî Ziya Ülken", Yeni Düşünce, Sayı:15, Ocak 1982
- "Aynı Yerde Değiliz", Yeni Düşünce, Sayı:23, Mart 1982
- "Ocaklar Sönmemeli", Doğuş Edebiyat, Sayı:1, Nisan 1982
- "Tarih Tartışması:Erol Güngör'ün Görüşleri", Türk Edebiyatı, Sayı:106, Ağustos 1982 (Dünden Bugünden)
- "Bir Tarih Kampanyası", Türk Edebiyatı, Sayı:101, 1982
- "Millî Kültür Politikası", Türk Edebiyatı, Sayı:102 1982
- "Ufkumuzda Bir Aydınlık", Türk Edebiyatı, Sayı:104 1982 (Dünden Bugünden)
- "Millî Eğitimimizde Eğitici ve Öğretici Olarak İnsan", Millî Eğitim ve Kültür, Sayı:17, Eylül 1982 (Dünden Bugünden)
- "Akif'in Yeri Neresidir?", Türk Edebiyatı, Sayı:112 Mart 1983

- "Mümtaz Turhan'ın Ardından", Hamle, Sayı:2, 17 Ocak 1983
-- "İnanmış Aydının Problemleri", Hamle, Sayı 11, 1983
(İnanmış Aydının Problemleri, Mayaş Yayınları, Ankara, 1983)

B-Tercümeler:

- Krech, Crutchfield, ... Sosyal Psikoloji, Ötüken Yayınevi
2.Baskı, 1979
John Nef, ... Sanayileşmenin Kültür Temelleri,
Millî Eğitim Basımevi 2.Baskı İs-
tanbul, 1971
Kenneth Boulding, ... 20. Asrın Manası, Kalem Yayınevi
İstanbul, 1980
Paul Hazard, ... Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme
Kültür Müs., Yay. İstanbul 1973
Raymond Aron, ... Sınıf Mücadelesi, Baş. Kültür Müs.
Yay. İstanbul, 1973
R.W. Rustow, ... İktisadî Gelişmenin Merhaleleri,
Kalem Yayınları, İstanbul, 1980
Arthur Koestler, ... "Bugünkü Buhran ve Rus Hücumları
Karşısında Halkın Vazifesi",
Millî Işık, Sayı:45-46 Ocak-Şubat 1972
S.Kirkegard, ... "Korku ve Titreniş'ten", Türk Edebiyatı
Sayı:1 1972
..... "Korku ve Titreniş'ten", Türk Ede-
biyatı, Sayı:2, 1972
..... "Korku ve Titreniş'ten", Türk Ede-
biyatı, sayı:3, 1972

HAKKINDA YAZILANLAR:

- Metin AKAR....."Konyalı O'nu Sevmiştii",Yeni Düşünce
Sayı:84, Mayıs 1983
- Ali AKBAŞ....."Erol Güngör'e Ağıt",Hamle, Sayı:18
9 Mayıs 1983
- A.Kadir AKŞİN....."Erol Hoca'nın Ardından",Yeni DÜŞÜNCE,
Sayı:84, Mayıs 1983
- Taha AKYOL....."Erol Güngör Hakkında Yazmak Zor Şey",
Hamle, Sayı:17, 2 Mayıs 1983
- Hüseyin AKYÜZ....."O Gerçek Bir Türk Güzidesi İdi",
Konevi, Sayı:9, Haziran 1983
- Alev ARIK....."Erol Güngör'ün Ardından",Hamle, Sayı:18
9 Mayıs 1983
- Mustafa ATEŞ....."Erol Güngör'ün Ardından",Türk Edebiyat
Sayı:116, Haziran 1983
- Mehmet AYDIN....."Merhum Erol Hoca",Hamle, Sayı:18
9 Mayıs 1983
- Beşir AYVAZOĞLU....."İslâm Tasavvufunun Meseleleri'ni
Dağarcık, Haziran 1984
- BAKIŞ....."Milliyetçilik Halkçılık Meselesidir"
Bakış, Sayı:18, 20-27 Ocak 1984
- Kemal BIYIKOĞLU....."Büyük Bir Yıldız Kaydı",Yeni Düşünce,
Sayı:84, 13 Mayıs 1983
- S.Hayri BOLAY....."Bıraktıkları Tesellimizdir",
Yeni Düşünce, Sayı:84, Mayıs 1983
- F.Mustafa ÇALIK....."Güneş Tutulması",Hamle, Sayı:17
2 Mayıs 1983
- Oğuz ÇETİN....."Erol Güngör'ün Teknoloji Hakkındaki
Düşünceleri",Dağarcık, Haziran 1984
- Rıdvan ÇONGUR....."Hakk'a Uçan Can",Doğuş Edebiyat,
Sayı:15, Haziran 1983
- DOĞUŞ....."Bir Yıldız Daha Kaydı",Doğuş
Edebiyat, Sayı:15, Haziran 1983
- Bilge ERCİLASUN....."Kaybımız Çok Büyük",Hamle, Sayı:17
2 Mayıs 1983

- Ahmet B.ERCİLASUN..."Erol Güngör' n Ardından",Yeni Düşünce, Sayı:84, Mayıs 1983
- Galip ERDEM....."Erol Güngör İçin",Hamle, Sayı:19
16 Mayıs 1983
- Muharrem ER  N....."Erol Güngör'  Anarken",Da arcık
Sayı:3,4,5 Haziran 1984
- Mehmet ER  Z....."Erol Güngör'  Anarken",Da arcık,
Haziran 1984
-  nder G     N....."Eserlerinin I ı ında Prof.Dr.Erol
Güngör", Sayı:152 Haziran 1986
Türk Edebiyatı
- Akbay T.G    E....."Tanıd  ım Erol Güngör",Yeni Düşünce
Sayı:84,13 Mayıs 1984
- Ayvaz G      R....."Erol Güngör Vatan Topra ında",Do u 
Edebiyat, Sayı:15 Haziran 1983
-"Düşünce Tarihimizden Portr ler:Erol
Güngör",Tercüman ,8-9 Mayıs 1986
- Esat G    AN....."Erol Güngör'  Anarken",Da arcık,
Yeni Dizi:3,4,5, Haziran 1984
- Ag  h Oktay G    R....." lim ve  rfan Adamı Erol Güngör",
Türk Edebiyatı, Sayı:116, Haziran 1986
- HAMLE....."Kaldı ı Yerden Devam Edilmelidir"
(Hidayet Güngör ile M lak t) Hamle
Sayı:19 16 Mayıs 1983
- Y.G     Z....."Erol Be  Kardeşim",Konevi, Sayı:19
Nisan 1984
- Necmeddin HACİEM       ."Sen öldün  l m Güzel Demektir"
Yeni Düşünce, Sayı:83 6 Mayıs 1983
-"Mütefekkir Erol Güngör",Türk Edebiyatı
Sayı:116, Haziran 1983
- HAMLE....."Kaybettik",Hamle, Sayı:17 2 Mayıs 1983
- Mustafa KAFALI....."Selçuk Kartalı Erol Güngör İçin",
Yeni Düşünce, Sayı:84,13 Mayıs 1983
- Sevgi KAFALI....."Milyonlara Milyon Kere Sabır",Yeni
Düşünce, Sayı:84 13 Mayıs 1983
-"Milletin G   be i Erol Güngör İçin",
Türk Edebiyatı, Sayı:116, Haziran 1983

- İbrahim KAFESOĞULU....."Erol Güngör'  Anarken",Dağarcık
Yeni Dizi:3,4,5 Haziran 1984
- Ergun KAFTANCI....."Bir Başına Yetişmek Güzel",
Yeni Düşünce, Sayı:83,6 Mayıs 1983
- Nihat KFKLİK....."Erol Güngör'  Anarken",Dağarcık
Yeni Dizi:3,4,5, Haziran 1984
- Mustafa KÖK....."Erol Güngör'  Anmak",Dolunay,
Sayı:4 Nisan 1986
- Şerif MARDİN....."Erol Güngör'  Anarken",Dağarcık,
Yeni Dizi:3,4,5, Haziran 1984
-  mid MERİÇ....."Erol Güngör'  Anarken",Dağarcık,
Yeni Dizi:3,4,5, Haziran 1984
- Yaşar OKUYAN....."Erol Güngör' n Ardından",Hamle,
Sayı:17,2 Mayıs 1983
- Yılmaz  KAKPINAR....."Erol Güngör' n İlmî ve Fikr 
Şahsiyeti",Türk Edebiyatı, Sayı:
152, Haziran 1986
- Sabri ÖZBAYDAR....."Hocam Erol Güngör",Dağarcık,
Yeni Dizi:3,4,5, Haziran 1984
- Ahmet RİFAT....."Devlet Ded , Millet Ded , Gitti",
Doğuş Edebiyatı, Sayı:15, Haziran
1983
- M.Necati SEPET İ  L ....."Tanıdığım Erol Güngör",Dağarcık,
Yeni Dizi:3,4,5, Haziran 1984
- Baykan SEZER....."Erol Güngör'  Anarken",Dağarcık,
Yeni Dizi:3,4,5, Haziran 1984
- Ayhan SONGAR....."Erol Güngör'  Uğurlarken",Türk
Edebiyatı, Sayı:116, Haziran 1983
-"Erol Güngör İçin",Hamle, Sayı:18
9 Mayıs 1983,
- Gültekin TARI....." ' l m'den 'Dirili e",Türk
Edebiyatı, Sayı:116, Haziran 1983
- Bekir TOFALO  L ....."İslâm'ın Uyanışı İçin",Dağarcık,
Yeni Dizi:3,4,5, Haziran 1984
- Mümtaz Turgut TOPEA ....."Milletle İçiçe Bir İlim Adamı",
Türk Edebiyatı, Sayı:116 Haziran,
1983
-"Erol Güngör İçin",Yeni Düşünce,
Sayı:84 13 Mayıs 1983

- Yağmur TUNALI....."Erol Güngör Kıyameti",Doğuş
Edebiyat, Haziran 1983
- S.Kemal TURAL....."Gerçeklerin ve Dualarımızın
Tekrarıdır",Konevî, Sayı:19 Nisan
1984
-"Alem Şahit.....Er Kişi İdi",Yeni
Düşünce, Sayı:84, Mayıs 1983
- Şahin UÇAR....."Mersiye",Yeni Düşünce, Sayı:84
14 Mayıs 1983
- Abdullah UÇMAN....."Erol Güngör Ağabey İçin",Türk
Edebiyatı, Sayı:116, Haziran 1983
- Nur VERGİN....."Erol Güngör Üzerine Bir Konuşma",
Dağarcık, Yeni Dizi:3,4,5, Haziran
1984
- Halûk YAVUZER....."Erol Güngör'ü Anarken",Dağarcık,
Yeni Dizi:3,4,5, Haziran 1984
- Bahaddin YEDİGİLDİZ....."Merhumun Düşündüğü Üniversite",
Konevî, Sayı:19, Nisan 1984
- Durali YILMAZ....."Erol Ağabey", Hamle, Sayı:17 2 Mayıs
1983
- Ali İhsan YURT....."Erol Güngör Üzerine Bir Konuşma",
Dağarcık, Haziran 1984

GENEL KAYNAKLAR:

A-Kitaplar:

- Ahmet AĞAOĞLU.....Üç Medeniyet,Baş,Kültür Müs.Basımevi,
İstanbul,1972
- Yusuf AKÇURA.....Türkçülük,Türk Kültür Yayını,İstanbul,
1978
- S.Ahmet ARVASI.....Türk-İslâm Ülküsü,Cilt:I,Türk Kültür
Yayını,İstanbul,1979
- Niyazi BERKES.....Felsefe ve Toplumbilim Yazıları,
Adam Yayınları,İstanbul,1985
- T.B.BOTTOMORE.....Toplumbilim,Çev:Ünsal Oskay,Doğan
Yayınevi,Ankara,1971
- Kenneth BOULDING.....Yirminci Asrın Manâsı,Çev:Erol Güngör,
Kalem Yayıncılık,İstanbul,1980
- Gordon CHILDE.....Tarihte Neler Oldu,Çev:A.Şenel,M.
Tunçay,Odak Yay.Ankara,1974
- D.Mehmet DOĞAN.....Batılılaşıma İhaneti,Birlik Yayınları,
5.Baskı,Ankara,1979
- Saadettin ELİBOL.....İnanç ve Kültür,Birlik Yayınları,
Ankara,1983
- Sigmund FREUD.....Cinsiyet ve Psikanaliz,Çev:S.Hilav,
İstanbul,1972
- Ziya GÖKALP.....Türkçülüğün Esasları,3.Baskı,İstanbul,
1975
- Türk Medeniyeti Tarihi,Kültür Bak.Yay.
İstanbul,1976
- Bozkurt GÜVENÇ.....İnsan ve Kültür,Remzi Kitabevi,
İstanbul,1974
- Said Halim Paşa.....Buhranlarımız,Tercüman 1001 Temel Es.
İstanbul,Tarihsiz
- Uriel HEYD.....Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri,
Sebil Yay.İstanbul,1980
- KERR,DUNLOP vd.....Industrialism and Industrial Man,
Harward Un.Press,1960
- LAHBABİ.....Millî Kültürler ve Medeniyet,Çev:
B.Yediyıldız,Tur Yay.İstanbul,1980

- Ralph LINTON.....The Cultural Background of Personality,
New York,1965
- Mac IVER.....Cemiyet,Çev:Çev:A.Kurtkan,1000 Temel
Eser,İstanbul,1969
- Z.N.....Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si,
Töre-Devlet Yay.İstanbul
- İsmet ÖZEL.....Üç Mesele,Düşünce Yay.İstanbul,1978
- D.ÖZER,A.DEBBAĞOĞLU,
F.NAMIKOĞLU.....Türk Milliyetçiliği ve Batılılaşma,
Dergah Yay.İstanbul,1975
- Karl R.POPPER.....The Poverty of Historicism,Harper
Torchbooks,New York,1964
- Peyami SAFA.....Türk İnkılâbına Bakışlar,İstanbul,
1938
- Oswald SPENGLER.....İnsan ve Teknik,Çev:Kamil Turhan,
Töre-Devlet Yay.Ankara,1973
- Barlas TOLAN.....Toplum Bilimlerine Giriş,Savaş Yay.
Ankara,1983
- Nurettin TOPÇU.....Milliyetçiliğimizin Esasları,Dergah
Yay.İstanbul,1978
- Mümtaz TURHAN.....Kültür Değişimleri,Başbakanlık Kültür
Müs.Yay.İstanbul,1972
- Garplılaşmanın Neresindeyiz,Yağmur
Yay.6.Baskı,İstanbul,1974
- Orhan TÜRKDOĞAN.....Millî Kültür,Modernleşme ve İslâm,
Üçdal Neşriyat,İstanbul,1983
- Hilmi Ziya ÜLKEN.....Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,
Ülken Yay.2.Baskı,İstanbul 1979
- Max WEBER.....Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin
Ruhu,Çev:Z.Aruoba,Hil Yay.İstanbul,
Tarihsiz
- Sosyoloji Yazıları,Çev:Taha Parla,
Hürriyet Vakfı Yay.İstanbul,1986

B-Makaleler:

- Mehmet AYHAN....."Kültür Sorunu veya Kültür Teorisi"
Birikim, Sayı:13, Mart 1976
- Reinhard BENDIX....."Sanayileşme Modernleşme ve Katılma",
Sosyoloji Yazıları, Çev:İ.Sezal, Ulu-
ağ Ün.Yay, Bursa, 1983
- M.A.COULSON....."Sosyoloji:Tarihçi bir Yaklaşım",
Sosyoloji Yazıları,
- Anıl ÇEÇEN....."Anayasa ve Kültür", Amme İdaresi Der.
Cilt:16, Sayı:3, Eylül 1983
-"Kültür Yönetimi", Amme İdaresi Der.
- A.Inkeles....."Sosyolojinin İlgilendiği Konular",
Sosyoloji Yazıları,
- C.Wright MILLS....."The Sociological Imagination",
Modern Sociology, Ed.Peter Worsley
Penguin Books, 1982
- George Peter MURDOCK."An Outline of Cultural Materials",
Every Man His Way, ed.Alan Dundes,
New Jersey, 1968
- Ünsal OSKAY....."Yapısal Bir Sorun Olarak Kültür
Değişmesi", Amme İdaresi Dergisi,
Cilt:7, Sayı:1, Mart 1974
- Erol ÖZBİLGİN....."Kültürlerin Karşılaşması", İlim ve
Sanat, Sayı:6, Nisan 1986
- Muzaffer SENCER....."Kültüre İlişkin Temel Kavramlar",
Ulusal Kültür, Sayı:5, Temmuz 1979